

22 7 2011

- en landskapsarkitekts tanker
om et nasjonalt minnested i Oslo

22 7 2011

- a landscape architect's thoughts
on a national memorial in Oslo

Lita Cecilie Flesland Sylta

UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP
Institutt for landskapsplanlegging
Masteroppgave 30 stp. 2011

forord

Denne masteroppgaven markerer slutten på et langt studieløp som startet ved Universitetet i Bergen høsten 2004 og som foreløpig ender ved Universitetet for miljø- og biovitenskap høsten 2011.

Min opprinnelige plan var å skrive en oppgave om kirkegårdsplanlegging etter et svært inspirerende kurs i nettopp dette våren 2011.

Jeg var godt i gang med denne oppgaven fredag 22.juli. Den dagen forandret mye, også mitt valg av masteroppgave. Jeg ble ikke selv direkte berørt, men samholdet i Norge i dagene etterpå fikk meg til å ville gjøre noe. Hva kan så en kommende landskapsarkitekt bidra med?

På denne måten ble en masteroppgave om et nasjonalt minneste i Oslo til. Jeg har forsøkt å se på minnesteder i fortid, nåtid og fremtid. Hva skjer med minnesteedet vi alle snakket om i slutten av juli?

Denne oppgaven er ment som en begynnelse på en lang prosess. Forhåpentligvis kan mitt bidrag bety noe, for noen.

Jeg vil takke min veileder Kirsten Lunde for gode råd og oppmuntring til å tenke annerledes.

Takk til alle som har svart på mine eposter. Ingen nevnt, ingen glemt.

Eirik - takk for god layouthjelp og all oppmuntring.

Venner og familie - takk for all støtte.

Anders - takk for at du alltid er der.

Lita Cecilie Flesland Sylta

12. desember 2011

til ungdommen

Kringsatt av fiender,
gå inn i din tid!
Under en blodig storm -
vi deg til strid!

Kanskje du spør i angst,
udekket, åpen:
hva skal jeg kjempe med
hva er mitt våpen?

Her er ditt vern mot vold,
her er ditt sverd:
troen på livet vårt,
menneskets verd.

For all vår fremtids skyld,
søk det og dyrk det,
dø om du må - men:
øk det og styrk det!

Stilt går granatenes
glidende bånd
Stans deres drift mot død
stans dem med ånd!

Krig er forakt for liv.
Fred er å skape.
Kast dine krefter inn:
døden skal tape!

Elsk og berik med drøm
alt stort som var!
Gå mot det ukjente
fravrist det svar.

Ubygde kraftverker,
ukjente stjerner.
Skap dem, med skånet livs
dristige hjerner!

Edelt er mennesket,
jorden er rik!
Finnes her nød og sult
skyldes det svik.

Knus det! I livets navn
skal urett falle.
Solskinn og brød og ånd
eies av alle.

Da synker våpnene
makteløs ned!
Skaper vi menneskeverd
skaper vi fred.

Den som med høyre arm
bærer en byrde,
dyr og umistelig,
kan ikke myrde.

Dette er løftet vårt
fra bror til bror:
vi vil bli gode mot
menneskenes jord.

Vi vil ta vare på
skjønnheten, varmen
som om vi bar et barn
varsomt på armen!

Nordahl Grieg 1936

sammendrag

Terrorangrepene 22. juli 2011 rammet hele Norge. Folk stod samlet i dagene etterpå og mange var engasjerte og ønsket å bidra. Kort tid etter 22. juli 2011 ble det ytret ønsket om et minneste som kunne fortsette å samle nasjonen i fremtiden. Dette fikk meg til å tenke på hva en landskapsarkitekt kan bidra med i forbindelse med etableringen av et minneste. Formålet med denne oppgaven er å forsøke å samle noen av disse tankene og svare på de følgende spørsmålene: Hva kjennetegner et minneste i dagens samfunn? Hvordan skaper man et minneste? Hvordan kan landskapsarkitektur bidra til å skape rom for sorg og minner?

En redegjørelse av bakgrunnen for dagens minneste danner grunnlaget for oppgaven. Vi ser her viktigheten av minner og minnefellesskap, og hvordan minner fungerer som et bindeledd mellom fortid, nåtid og fremtid, blant annet gjennom minneste. Hovedvekten i denne delen av oppgaven ligger på minnstedenes utvikling de siste 30 år.

Videre blir det foretatt en studie av seks ulike minneste. Disse minnstedene er bevisst valgt ut på grunn av sin varierte bakgrunn, plassering og utforming. Eksempelstudiene gir oss verdifull informasjon om ulike utfordringer ved etableringen av et minneste, og vi ser blant annet betydningen av minnstedets plassering. Bevissthet rundt utformingen av minnstedet viser seg også å være viktig.

Teori om minnstedenes bakgrunn og eksempelstudiene danner grunnlaget for del 4 av oppgaven, der det blir redegjort for prosessen man må gjennom ved etableringen av et minneste. Spontane minneste oppstår like etter en hendelse, noe vi også så etter 22. juli 2011. Videre er medvirkning en viktig del av denne prosessen. Pårørende, overlevende og andre berørte bør være med på beslutningstakingen rundt et minneste. Kriterier for valg av sted blir foreslått, og disse kriteriene ligger til grunn for en vurdering av ulike steder foreslått som minneste i Oslo. Av de 12 stedene som vurderes blir to steder funnet passende for et minneste. Forslag til kriterier for utforming av et minneste avslutter denne delen av oppgaven.

Erfaringene fra de foregående delene av oppgaven muliggjør en registrering og analyse av de to foreslåtte stedene i del 4 som sees på som mest aktuelle for et minneste i Oslo, Tullinløkka og Eidsvolls plass. Denne delen av oppgaven ender med en konklusjon som sier at begge stedene er egnet som et nasjonalt minneste i Oslo. Oppgaven avsluttes med en refleksjon rundt tankene og spørsmålene presentert i oppgavens innledning.

abstract

The terrorist attacks on 22 July 2011 affected the whole of Norway. People gathered in the days following the attacks, wishing to contribute in some way or another. Short time after 22 July 2011 people expressed a need for memorials that would continue to gather the nation in the future. This got me thinking about what a landscape architect can contribute with when it comes to a memorial. The main objective of this thesis is to try to gather some of these thoughts and answer the following questions: Hva characterizes a memorial in the modern society? How do you create a memorial? How can landscape architecture contribute to creating spaces for grief and memories?

A statement of the background for today's memorial forms the basis for the thesis. The importance of memories and memorial culture, and how memories act as links between our past, present and future, is presented. The main emphasis in this part of the thesis is on the development of memorials the last 30 years.

Further, studies of six different memorials are done. These memorials are chosen for their varied background, location and design. The case studies give us valuable information on challenges connected to the establishing of memorials, and we see the significance of the memorial's location. An awareness when it comes to designing the memorial also seems to be important.

Theory on the background and history of memorials and the case studies, forms the basis for the fourth part of the thesis, where an explanation of the process of establishing a memorial is done. Spontaneous memorials occur straight after tragic incidents like 22 July 2011. Further, user participation is important in the process, and relatives, survivors and other affected in the tragedy should be involved in the decision-making around a memorial. Criteria for site selection is suggested, and these criteria form the basis for an assessment of proposed locations of the memorial in Oslo. Of the 12 sites that are assessed, two are considered appropriate for a memorial. A suggestion of criteria for the memorials design concludes this part of the thesis.

Knowledge from the previous parts of the thesis makes it possible to register and analyze the two proposed locations that seem the most appropriate for a memorial in Oslo; Tullinløkka and Eidsvollsplassen. This part of the thesis ends in a conclusion that states that both sites are suitable as a location of a national memorial in Oslo. A reflection around the thoughts presented in the introduction concludes the thesis.

innhold

- 4 forord
- 5 til ungdommen
- 6 sammendrag

1 innledning

- 12 22. juli 2011
- 13 avgrensning
- 14 problemstilling

2 bakgrunn

- 20 minnekultur
- 21 minnefellesskap
- 21 landskapet og minnet
- 21 hva er et minnesmerke eller minnested?
- 22 minnesmerker historisk sett

3 eksempelstudier

- 30 vietnam veterans memorial
- 30 - bakgrunn
- 31 - plassering
- 31 - design
- 32 - prosess
- 35 oklahoma city national memorial
- 35 - bakgrunn
- 36 - plassering
- 36 - design
- 38 - prosess
- 40 diana memorial fountain
- 41 - bakgrunn
- 41 - plassering
- 41 - design
- 43 - prosess
- 46 7 july memorial
- 47 - bakgrunn

- 7 abstract
- 8 innholdsfortegnelse

- 15 begrepsavklaring
- 16 oppbygning og metode

- 23 minimalismen
- 24 minnesteder i dag
- 25 kritikk av minnesteder
- 26 oppsummering

- 47 - plassering
- 47 - design
- 50 - prosess
- 52 national september 11 memorial
- 52 - bakgrunn
- 53 - plassering
- 53 - design
- 54 - prosess
- 56 tsunamiminnestedet på bygdøy
- 56 - bakgrunn
- 57 - plassering
- 57 - design
- 58 - prosess
- 62 konklusjon
- 62 - valg av sted
- 63 - utforming

4 minnested i oslo - prosess

68	introduksjon	81	foreslåtte steder
69	spontane minnesteder	82	- slottsparken
69	- hva er et spontant minnested?	82	- kontraskjæret
69	- når oppstod de første minnestedene?	83	- bjørvika
70	- hvorfor oppstår spontane minnesteder?	83	- utkanten av oslo
71	- det spontane minnestedet etter 22. juli 2011	84	- domkirkeparken
73	- utforming	84	- youngstorget
73	- tidsrom	85	- rådhusplassen
74	medvirkning	85	- vestbaneplassen
76	minnesteder og tid	86	- stortorget
78	kriterier for valg av sted	86	- akerselva
78	- eiendomsforhold og grad av offentlighet	87	- tullinløkka
78	- tilgjengelighet	87	- eidsvolls plass vest
79	- vegetasjon	88	kriterier for utforming av et minnested
79	- program	88	- tilpasning til stedet
79	- stillhet og ro	88	- rom for alle
79	- lokalklima	89	- navngiving
80	- universelt språk	89	- varige og bærekraftige materialvalg
		89	- verdighet
		90	- vann
		90	- vegetasjon
		90	- nonfigurativt uttrykk

5 minnested i oslo - registrering og analyse

94	introduksjon til områdene	110	eidsvolls plass vest
95	- kollektivtransport	112	- dagens situasjon
96	tullinløkka	113	- program
98	- dagens situasjon	114	- omgivelser
100	- omgivelser	116	- historie
102	- historie	120	- eiendomsforhold
104	- eiendomsforhold	121	- bevegelse og opphold
105	- bevegelse	122	- vegetasjon
106	- eksisterende vegetasjon	123	- romdannelser
107	- ny vegetasjon	124	- sol og skygge
108	- rom og grad av offentlighet	126	konklusjon og muligheter
109	- sol og skygge	126	- tullinløkka
		128	- eidsvolls plass vest

6 avslutning

132	tidslinje	142	- tv-program
134	avslutning	142	- litteratur figur 4.3
135	etterord	144	figurliste
136	litteraturliste	146	bildeliste
136	- bøker og publikasjoner		
138	- nettsider		
142	- personlig kontakt		

22. juli 2011

15.26 Bomben i regjeringskvartalet eksploderer.

15.28 Politiet er på plass ved Regjeringskvartalet.

17.25 Politiet i Buskerud får melding om skyting på Utøya.

17.29 Politiet i Oslo får melding om skyting på Utøya.

17.38 Oslo politidistrikt mottar en bistandsanmodning fra Buskerud politidistrikt.

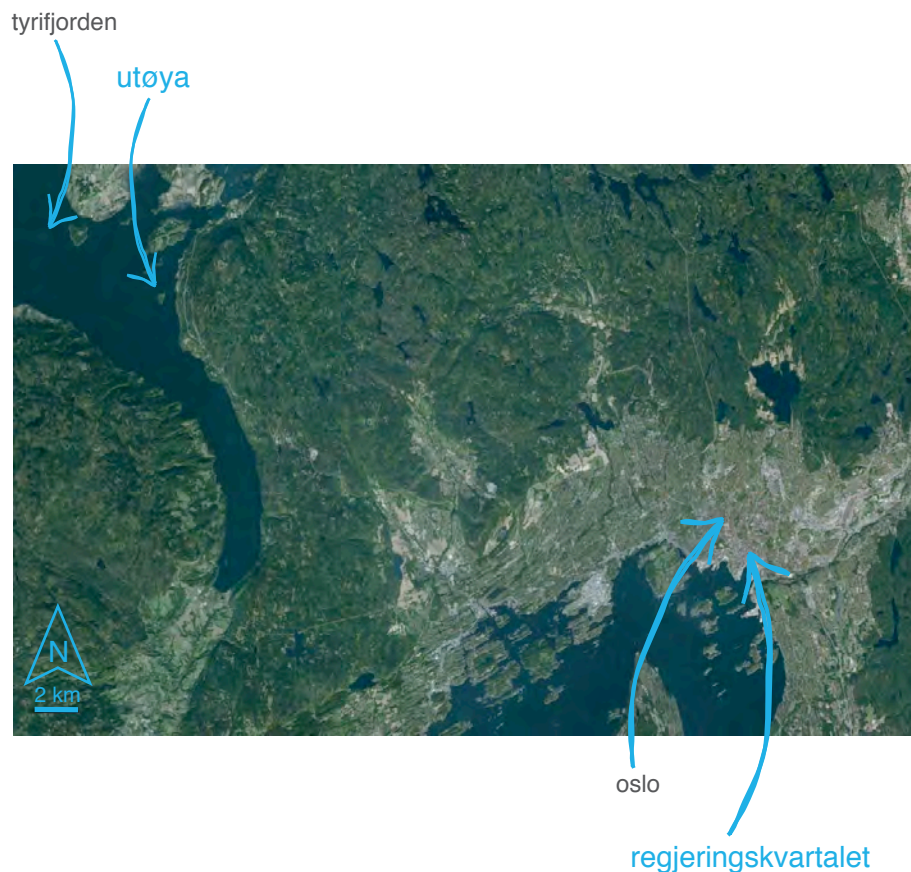
17.50 Første politipatrulje kommer frem til området og venter på egnet båt.

18.10 Riksalarm og grensekontroll.

18.09 Beredskapstroppen fra Oslo ankommer Storøya i bil. Går over i båt for å ta seg til Utøya.

18.25 Beredskapstroppen er i land på Utøya.

18.32-34 Gjerningsmannen pågripes. Politiet løsner ikke skudd.

22. juli 2011 ble Norge rammet av to terrorangrep. En bombe gikk av i regjeringskvartalet i Oslo sentrum klokken 15.26 og rundt halvannen time senere ble AUFs sommerleir på Utøya angrepet.

Etter noen timer ble det klart at terrorangrepene var svært omfattende. 77 mennesker ble drept, 69 på Utøya og 8 i Regjeringskvartalet. 158 mennesker ble skadet, 60 på Utøya og 98 i Regjeringskvartalet.

Figur 1.1 Tidslinje over terrorangrepene 22. juli.
Figur 1.2 Oversiktskart sentrale Østlandet.

avgrensning

Denne oppgaven tar for seg et eventuelt nasjonalt minnested i Oslo sentrum. Denne avgrensningen er foretatt for å begrense oppgavens omfang, og ikke fordi jeg mener at det kun bør etableres et minnested i Oslo. Jeg mener at et minnested i Oslo sentrum vil komme som et tillegg til minnesteder eller minnesmerker ved Utøya og ved Regjeringskvartalet.

I del 2 av oppgaven tar jeg for meg minnesteders historiske bakgrunn. Minnesmerkenes og minnstedenes historie er så lang som menneskets historie, og der blir derfor nødvendig med en avgrensning. Etter en kort introduksjon om minnesmerker fra slutten av 1800- og gjennom 1900-tallet, vil det i hovedsak bli fokusert på utviklingen som har skjedd de siste 30 år. Dette fordi etableringen av Vietnam Veteraners Memorial i 1982 markerte en forandring i synet på og utformingen av minnesteder.

Jeg har valgt ikke å gå inn på krigsminnesmerker i denne oppgaven. Unntaket er Vietnam Veteraners Memorial, som er til minne om amerikanske soldater som falt i Vietnamkrigen. Minnstedet er likevel med av grunnen nevnt i avsnittet ovenfor.

I del 4 blir det redegjort for foreslåtte steder for et nasjonalt minnested i Oslo. Jeg skulle gjerne gått mer i dybden rundt disse forslagene, men for å begrense oppgaven vil de fleste forslagene få en kort vurdering. De to forslagene jeg ser på som mest aktuelle vil få en nærmere vurdering i del 5.

I del 5 har jeg foretatt de registreringer og analyser som jeg mener er særlig relevant i denne sammenhengen. Ved en eventuell etablering av et minnested bør man nok foreta enda flere registreringer og analyser, men jeg mener at temaene valgt her i tilfredsstillende grad dekker kriteriene beskrevet i del 4.

problemstilling

I denne oppgaven skal jeg forsøke å svare på disse problemstillingene:

Hva kjennetegner et minnesteid i dagens samfunn?

Hvordan skaper man et minnesteid?

Hvordan kan landskapsarkitektur bidra til å skape rom for sorg og minner?

begrepsavklaring

For en avklaring av begrepet **minne** slik det forstås i denne oppgaven, se side 20 i del 2.

Et **minnesmerke** er en utformet gjenstand som er varig plassert i det offentlige rom for å minne om en person eller en begivenhet. (Wikipedia u.d. b)

Jeg bruker i hovedsak begrepet **minnesteder** i denne oppgaven. Grunnen til at jeg velger dette begrepet er at jeg mener dette er uttrykket som best passer stedene jeg omtaler i denne oppgaven. Minnested er et forholdsvis nytt begrep. Begrepet skiller seg fra minnesmerke ved at det ikke nødvendigvis bare er en gjenstand, men et større område (Jfr. avklaringen av begrepet minnesmerke).

I denne oppgaven brukes begrepet **spontant minnested**, som kan forstås som det samme som et spontanalter, men uten en religiøs undertone. Spontanalter innebærer et ritual som er mer spontant enn planlagt, der berørte (etterlatte, overlevende, bekjente og ukjente) umiddelbart samler seg på et åsted etter en ulykke. Dette er en uformell og spontan markering i veikanten, på fortau, etc. som forteller omgivelsene at her har noen forulykket" (Senter for krisepsykologi u.d.).

oppbygning og metode

Litteratursøk har vært en viktig kilde til informasjon gjennom hele oppgaven. Jeg har i stor grad benyttet meg av skriftlige kilder som bøker og internett. I letingen etter aktuell litteratur har jeg benyttet meg av søk i databaser som BIBSYS, ATEKST og NORART. Jeg har i tillegg søkt i Epsilon, Sveriges lantbruksuniversitets database med studentoppgaver, samt gått til innkjøp av amerikanske bøker som ikke er tilgjengelig i BIBSYS. Det har vært vanskelig å finne norske bøker som omhandler minnesteder, og jeg har derfor valgt å benytte meg av litteratur fra blant annet Danmark og USA da jeg mener det er mye som kan overføres til norske forhold.

Det er ønskelig å i størst mulig grad benytte seg av primærkilder. Noen ganger er det vanskelig å få til på grunn av begrenset tid og muligheter for å få tak i primærlitteraturen. Der det er brukt sekundærlitteratur er det oppgitt. Wikipedia har blitt brukt som kilde der primærkilder er oppgitt og/eller artikkelen oppfattes som troverdig.

Oppgaven er delt inn i 6 deler:

1 introduksjon

Innledende del med angivelse av nødvendige avgrensninger, bakgrunn og metode for oppgaven.

2 bakgrunn

For å forstå hvordan og hvorfor vi minnes i dag, er det viktig å se på historien og bakgrunnen for minnekulturen. Her blir det redegjort for hvorfor og hvordan vi minnes ved å gå gjennom aktuell litteratur om minnekultur og minstedenes historie. Det legges særlig vekt på utviklingen som har skjedd de siste 30 årene.

3 eksempelstudier

I del 3 går jeg gjennom eksempler på ulike minnesteder. Minstedene er valgt ut for å vise en variasjon i designet av minneparker de siste 30 år.

Minnstedene jeg har valgt å se nærmere på er valgt ut av ulike grunner. Det har vært ønskelig å ha en variasjon i form, innhold og beliggenhet. Vietnam Veterans Memorial i Washington DC er valgt ut fordi dette minnstedet markerer et tydelig skille fra tidligere i design av og innhold i et minnsted. Videre

er Oklahoma City National Memorial valgt ut fortrinnsvis på grunn av at terrorangrepet som førte til etableringen av minnestedet har mange likheter med det som skjedde i Norge 22. juli. Neste minnested er Diana Memorial Fountain, et sted som skiller seg ut fra de andre minnestedene ved at den kun er tilegnet én person. 7 July Memorial er også et minnested etter et terrorangrep, og form og opplevelse skiller seg fra Diana Memorial Fountain som også ligger i Hyde Park. National September 11 Memorial er valgt fordi det er et svært aktuelt minnested på grunn av åpningen nå i høst. Tsunamiminnestedet på Bygdøy er valgt ut fordi det på grunn av sin beliggenhet skiller seg ut fra de andre minnestedene, og fordi jeg ønsket å ha med et norsk eksempel.

Konklusjonene i denne delen vil ligge til grunn for valg av kriterier for valg av sted og kriterier for utforming av sted i del 4.

Studieturer og litteratursøk har vært viktig i denne delen av oppgaven. Studieturer er viktige for en dypere forståelse av et område, og stedene jeg hadde mulighet til å besøke var 7 July Memorial og Princess Diana Memorial Fountain i London, samt tsunamiminnestedet på Bygdøy.

4 minnested i Oslo - prosess

Denne delen forsøker å vise hvordan man går frem for å etablere et minnested. Det blir redegjort for prosessen ved en slik etablering, fra et spontant minnested umiddelbart etter hendelsen via en prosess med brukermedvirkning frem til kriterier for valg av aktuelle steder og kriterier for utforming av stedet. Videre vil det bli redegjort for foreslåtte steder for et minnested i Oslo, og en kort vurdering av hvert sted blir gjort. Litteratursøk og befaringer har vært viktige kilder til informasjon i denne delen av oppgaven.

5 minnested i Oslo - registrering og analyse

I denne delen av oppgaven blir det redegjort for registreringer og analyser av to aktuelle steder for et nasjonalt minnested.

Litteratursøk, samt flere befaringer til Eidsvolls plass vest og Tullinløkka, har vært viktig for å få en god forståelse av områdene. Registreringer og analyse er gjort på bakgrunn av disse metodene.

6 avslutning

Dette er en avsluttende del med etterord og en tidslinje som viser hva som har skjedd i forhold til etableringen av et minnested etter 22. juli.

I denne delen av oppgaven har befaringer til området rundt Domkirken i Oslo vært viktig for å følge med på hvordan det spontane minnestedet har utviklet seg gjennom høsten. Søk i aviser og internett, samt kontakt med Oslo kommune og Statsbygg, har gitt meg innsikt i hva som har skjedd høsten 2011 i forhold til en fremtidig etablering av et minnested i Oslo.

del 2 bakgrunn

minnekultur

Ifølge Michael Jacobsen og Mette Haakonsen, danske lektorer i henholdsvis sosiologi og visuell kultur og redaktører av boken "Memento mori - døden i Danmark i tværfaglig lys", inneholder det latinske *memoria* tre betydninger; minnet, erindringen og hukommelsen, og dette viser at disse er nært forbundet. Hukommelsen kan sies å være evnen til å bevare informasjon, mens erindringen ofte oppleves som sannheten; et følelsesmessig og kroppslig forankret forhold til fortiden. Minnet er mer eller mindre bevisst selektivt og preferensielt overfor fortiden (Jacobsen & Haakonsen (red.) 2008, s. 303).

Et minne kan være både materielt og immaterielt. Vi tar bilder fra reisemål som "minner" om en ferie, sansepåvirkninger kan få minner til å "velte frem" i vårt indre (Ibid.). Minnet er en verdi som vi kan tillegge ting og handlinger og som kan transformeres og opphøre når minnene ikke lenger er aktive (Connerton 1989 og Hallam & Hockey 2001 referert i Jacobsen & Haakonsen (red.) 2008, s. 303). Vi velger våre minner med omhu, ofte etter forherligende preferanser; smilende ansikter i fotoalbumet, ingen negative karakteristikk på en gravstein (Jacobsen & Haakonsen (red.) 2008, s. 303) og så videre.

Erika Doss, professor i amerikanske studier ved University of Notre Dame, forteller i sin bok "Memorial Mania" at minnet i dag er definert av alle slags kulturelle praksiser, gjenstander og nasjonale fortellinger. Vi minnes gjennom alt fra familiegjennforeninger, Facebook, scrapbooking til store, nasjonale feiringer som 17. mai. Videre mener hun at for mange er minnet definert av generasjoners minner av traumatiske hendelser. Hun peker på hendelser som mordet på Kennedy i 1963 og angrepene på World Trade Center i 2001. Sistnevnte hendelse og minnestedene som fulgte, vil bli nærmere omtalt i del 4 av oppgaven. I Norge kan man trekke paralleller til hendelser som 2. verdenskrig og nå 22. juli 2011.

Doss mener at det har skjedd et skifte i kulturen fra vektlegging av historien til vektlegging av offentlighetens følelser som kunnskapsgrunnlag. Historien er på mange måter de harde, kalde fakta og den rigide "masterfortellingen", mens minnet er regnet som følelsene til virkelige mennesker. Minnet blir det intime alternativet til historien (Doss 2010, s. 48-50).

minnefellesskap

De felles minnene vi har er viktige, fra et familiært til et nasjonalt nivå. Inge Adriansen, dansk professor i kulturhistorie, forteller i boken "Erindringssteder i Danmark" at minnefellesskap er nært knyttet til minnesteder. Mennesker med samme fortolkning av fortiden, utgjør et minnefellesskap, de har felles historier og symboler. Mange av disse fellesskapene er såkalt forestilte, noe som innebærer en opplevelse av fellesskap skapes mellom mennesker som ikke kjenner hverandre personlig. Dette gjelder spesielt det nasjonale minnefellesskapet, som omfatter så mange mennesker fra fortid, samtid og fremtid.

Minnesteder gir en konkret form og innhold til et minnefellesskap. Formen og/eller innholdet kan være med på å gi stedet en nesten opphøyd, hellig karakter (Adriansen 2010, s. 21).

Adriansen mener videre at formålet med å reise monumenter og minnesmerker er å fastfryse historiske begivenheter, gjerninger og personer som fortjener heder og ære (Adriansen 2010, s. 35).

Minnesmerker er på mange måter tidens speil. Hva som oppfattes som verdifullt og verdt heder og ære i et samfunn, vises i den respektive tidens minnesmerker. Utformingen sier oss noe om graden av heroisme, patriotisme og nasjonalisme i det aktuelle samfunnet. Brudd i den politiske utviklingen avspeiles i endrede minnesmerker i det offentlige rom. På mange måter passer de således dårlig inn i vår tid, som er preget av stadige skiftninger og forandringer. Mange minnesmerker er av denne grunn byttet ut i tur og orden etter politikkenes forandringer (Ibid.).

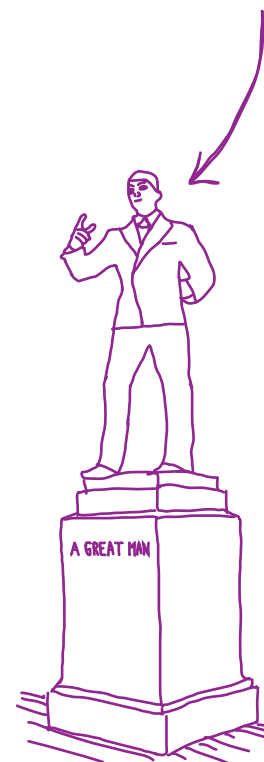
landskapet og minnet

Kenneth Foote, amerikansk professor i geografi, mener i boken "Shadowed Ground: America's Landscapes of Violence and Tragedy" at landskapet er viktig som en kommunikasjonsressurs når det kommer til minner. Landskapets fysiske varighet lar det bære mening med seg inn i fremtiden, det hjelper oss til å minnes og beholde kulturelle tradisjoner. Landskapet skiller seg fra andre måter å bevare våre kollektive verdier og tro på ved at det er så varig, fysisk og visuelt (Foote 2003, s. 33).

hva er et minnesmerke eller minnested?

Kunsthistoriker Horst Janson forklarer at de tradisjonelle vestlige monumentene kan deles inn i tre kategorier: gravmonumenter, monumenter til historiske hendelser eller ideer og monumenter til helter. Det typiske monumentet var figurativt og vertikalt, plassert høyt på en pidestall. Monumentene var ment som permanente innslag og derfor ofte laget i varige materialer som marmor, granitt og bronse. Monumentene var ment til å utføre spesielle didaktiske funksjoner (Janson 1976 referert i Doss 2010, s. 37). Monumentene og minnesmerkene i dag er like gjerne over ofre for traumatiske hendelser som over nasjonale helter, og utformingen varierer i form, materialbruk og innhold.

figur 2.1 eksempel på et tradisjonelt minnesmerke

Både monumenter og minnesmerker har hatt som formål å hjelpe oss å huske; en slags materialisering av det å fremheve spesielle historier og verdier (Doss 2010, s. 37). Marita Sturken peker på en forskjell mellom de to: å reise monumenter er en måte å hedre noe fra vår fortid, mens minnesmerkene fokuserer spesielt på å ære de døde (Sturken 1998 referert i Doss 2010, s. 37). Wilbur Zelinsky finner at monumenter nærmest er hellige, ikke ulikt templer og historiske landemerker, mens minnesmerker har flere meninger og verdier og kan være parker, hager, broer, motorveier, benker og offentlige bygninger (Zelinsky 1988 referert i Doss 2010, s. 38).

minnesmerker historisk sett

Tradisjonen med minnesmerker har antikke aner, og et eksempel på et tidlig minnesmerke er en innskrift ved Thermopyle i nordre Hellas fra år 480 f.Kr.: "Vandrer, bring til Sparta dette bud: her ligger vi slagne, lydige mot den lov, fedrene gav oss i arv". Innskriften har overlevd i folks minne de siste 2500 år fordi den taler direkte til oss som beskuer og med sin heroiske tone er den forløper for de etter hvert tallrike monumenter og minnesmerkene som kom til å prege Europa etter nasjonalismens gjennombrudd i 1800-årene (Adriansen 2010, s.35).

Felles historie og tilknytning til et hjemland er viktig i dannelsen av en nasjonal identitet. Dette mener Adriansen var grunnen til at det vokste frem en minnekultur med monumenter på 1800-tallet (Adriansen 2010, s. 413). Historikeren Eric Hobsbawm ser på monumentene som ble reist til dette formålet som utendørs museer med helter og som sosiale magneter (Hobsbawm 1995 i Doss 2010, s. 38). Doss kaller dette fenomenet en statuemani, med en angst for oppsplitting av de nasjonale enhetene som var utløst av de enorme fremskrittene rundt århundreskiftet. Byene ble fylt av nyklassisistiske idealer som brede avenyer, store plasser, velfriserte parker og med statuer som midtpunkt (Doss 2010, s. 20). Jacobsen & Haakonsen peker på det 19. århundre som "bevaringens tidsalder", noe vi fortsatt ser etterdønningene etter i dag (Jacobsen & Haakonsen (red.) 2008, s. 304).

Minnekulturen levde i følge Adriansen videre på 1900-tallet, helt til rundt 1960. Frem til 1985 mener han at det var en stagnasjon i minnesmerkekulturen, men at man nå merker en oppsving i Danmark. Dette kan henge sammen med en økt interesse for det danske og generelt mer historiebruk i landet. Kriger er med på å styre kulturen for minnesmerker, helt fra Napoleonskrigene til krigene i Irak og Afghanistan (Adriansen 2010, s. 413). May & Lunding mener at andre grunner kan være endringer i dødkulturen; hvor likhetstankegangen i sosialdemokratiet utover på 1980-tallet blir byttet ut med variasjoner og individualitet på grunn av en større andel innvandrere og 1970-tallets frigjøringsprosjekter (May & Lunding i Jacobsen (red.) 2008, s. 311-312).

Andreas Huyssen, professor i sammenlignende litteratur, pekte på midten av 1990-tallet på den samme tendensen og mente at monumentet som minnesmerke og offentlige minnemarkeringer hadde fått en renessanse. Han går så langt som å kalle de siste tiårenes tendens som en besettelse rundt minner (Huyssen 1999 referert i Doss 2010, s. 17).

Både Erika Doss med boken "Memorial Mania", og Marita Sturken, professor på New York University og med boken "Tourists of History", mener at åpningen av Vietnam Veterans Memorial i 1982 markerte begynnelsen på en tid med fokus på sorg og minner for hele nasjonen, hvor stadig flere minnester og minnesmerker etter hvert ble åpnet (Sturken 2007, s. 14), (Doss 2010, s. 132).

Kenneth Foote beskriver i boken "Shadowed Ground: America's Landscapes of Violence and Tragedy" hvordan det tradisjonelt sett har vært vanlig å "helliggjøre" steder som har vært åsted for en heltedåd og der noen har gjort et offer for lokalsamfunnet, der noen døde "for en sak". Stedet blir dedikert til minnet av en hendelse eller person og stedet skiller seg ut fra omgivelsene ved at eierskapet er offentlig, stedet er godt vedlikeholdt og tydelig avgrenset, og ved at det ofte er årlige markeringer på stedet. Gettysburg (slag under den amerikanske borgerkrigen) nevnes som et eksempel på et slikt sted. Stedet blir transformert til et monument som skal minne oss, og da spesielt fremtidige generasjoner, om hva som skjedde. Steder hvor hendelser som masse mord har skjedd, har tradisjonelt sett ikke blitt helliggjort, ifølge Foote. Vanligvis har man forsøkt å glemme disse hendelsene så fort som mulig ved å fjerne spor, eventuelt ta stedet ut av bruk. Dette gjør at stedet gjerne skiller seg ut like mye som et "hellig" sted; for eksempel ved at en rekke med hus blir brutt opp fordi et hus der en seriemorder bodde mangler (Foote 2003, s. 7-27).

I et etterord til boken "Shadowed Ground: America's Landscapes of Violence and Tragedy", som opprinnelig kom ut i 1997, mener Foote at det har skjedd en forandring på dette feltet de siste 20-30 årene. En større villighet til å anerkjenne den gjennomgripende rollen som vold spiller i dagens samfunn har åpnet opp for at også åsteder for masse mord og lignende kan bli "helliggjort". Det første minnesmerket som Foote har funnet for et masse mord ble reist i California, USA i 1984. Foote mener videre at størrelsen til minnester etter Oklahomabombingen, nærmere omtalt i del 5, sier noe om styrken til denne trenden (Foote 2003, s. 339-341).

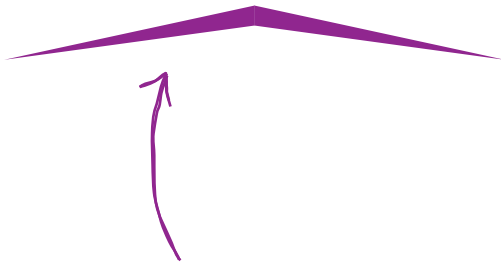
minimalismen

Minimalismen regnes ifølge Doss av mange kunstnere og kritikere som den eneste passende stilen for dagens minnesmerker, og da spesielt for minnesmerker tilknyttet traumatiske hendelser.

Opprinnelig var minimalismen en abstrakt kunstretning fra 1960-tallet som av mange ble oppfattet som kald – men som likevel ble den foretrukne stilretningen for minnesmerker og minnester.

En av grunnene til dette kan være at den abstrakte kunsten ble sett på som apolitisk og ikke-kommersiell og som en motsetning til mer ideologisk begrunnede fremstillinger. Endringen skjedde ifølge Doss etter 2. verdenskrig; det ble færre tradisjonelle monumenter og mer vanlig med minnester i form av parker, auditorier, museer og så videre (Doss 2010, s. 123-124).

Minimalisme har ifølge Michael Kimmelman, arkitekturkritiker i New York Times, blitt det selvfølgelig språket for nåtidens minnekultur. Den

figur 2.2 vietnam veteraners memorial er et minimalistisk minneste

minimalistiske abstraksjonen ser ut til å fungere som det beste speilet på den moderne verden (Kimmelman 2002) og skiller seg tydelig ut fra fortidens figurative minnesmerker.

Minimalisme er ofte den valgte stilen fordi den er så teatralisk, og vekten den legger på den følte opplevelsen og tilskuerens engasjement. I dag blir den offentlige kunsten regnet som vellykket når den vekker sterke følelser og det offentliges "eierskap". Minimalistisk kunst har den "beste" estetikk på grunn av dens medvirknings- og opplevelsesdimensjon (Doss 2010, s. 127). Kimmelman beskriver den minimalistiske designen som et "blankt lerret" hvor vi kan projisere våre følelser (Kimmelman 2002).

minnsteder i dag

Erika Doss mener at alle typer minnesmerker og minnsteder florerer i USA i dag. Dette kan forklares med det som kan kalles en minnemani: en besettelse med saker som har med minner og historie å gjøre og et påtvingende behov for å uttrykke et eierskap til disse sakene i visuelle offentlige kontekster (Doss 2010, s. 2). Hun sammenligner det med statuemanien i den vestlige verden på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet (Doss 2010, s. 20). Det økende antallet minnesmerker og minnsteder representerer en økende angst og oppmerksomhet rundt hvem og hva som skal bli minnet i USA. Minnesmerkene og minnstedene kan være svært forskjellige i form og innhold, men typisk er et krav om representasjon og respekt. Minnemanien formes spesielt av de offentlige følelsene som sorg, takknemlighet, frykt, skam og anger (Doss 2010, s. 2).

11. september 2001 gjorde i følge disse følelsene av hastverk og angst enda mer tydelig, og viste seg umiddelbart i forskjellige typer minnesmerker. Bare timer etter angrepet ble New York fylt med håndlagde minnesmerker, og allerede 30. september 2001 viste New York Times frem ulike forslag til minnesmerker laget av kjente kunstnere og arkitekter. Folk over hele landet diskuterte hvordan en permanent markering av 11. september kunne fremstå.

Forslagene varierte fra å lage en park der tårnene hadde stått, til å la ruinene stå som den mest effektive formen for minnesmerke (Ibid.). Dette umiddelbare behovet for å minnes så vi også i Norge etter 22. juli. Foruten de spontane minnstedene over hele landet, har også mennesker sendt inn forslag til permanente minnesmerker og minnsteder på eget initiativ. En gjennomgang av Offentlig elektronisk postjournal viser at mange forslag og ideer er sendt inn til departementene fra både privatpersoner og kunstnere i inn- og utland (Offentlig elektronisk postjournal u.d.).

Tilbake i USA, mener Sturkner at kulturen med fokus på sorg og minner har slått seg sammen med konsepter som heling og avslutning, sentrale elementer i den amerikanske identiteten. Den amerikanske mytologien holder fast på at det alltid er mulig å gå videre, sette fortiden i en kontekst og gjøre det fort (Sturkner 2007, s. 11).

En annen forklaring på dagens minnemani kan i følge Doss være en økt følelse av eierskap som gjennomsyrrer dagens offentlige sfære. Ulike

grupper ser på minnesmerker som en del av deres sak og som de derfor har rett til å uttale seg om (Doss 2010, s. 34). Offentlig kunst sees på som et spesielt mektig verktøy for en sak man ønsker å synliggjøre og som har autoritet (Doss 2010, s. 37).

Mennesker samlet i sorg utenfor Domkirken i Oslo etter 22. juli 2011.

Kan så disse amerikanske tendensene overføres til norske forhold? Sannsynligvis kan man ikke snakke om en minnemani i Norge. Det som derimot er sikkert er at man ser et økt behov for å minnes, og at det er ofrene og ikke den tradisjonelle helten som er i fokus. Et eksempel på at denne mulige "trenden" har kommet til Norge er den økende utbredelsen av spontane minnestedene fra begynnelsen av 1990-tallet og til nå (Se del 4 for mer informasjon om spontane minnesteder).

kritikk av minnesteder

Folks sorg og behovet for minnesteder er et ømtålig tema og Erika Doss sier at en kritikk av dagens amerikanske minnesteder er fraværende (Doss 2010, s. 58). Maureen Dowd retter i en artikkel i New York Times en kritikk mot det hun mener er for intetsigende minnesteder. Stedene er for vakre, de sier ingenting om smerten og om det rå som for eksempel et terrorangrep faktisk er. Livets råskap får ikke plass, alt er lett og lyst, spesielt i minnestedene over de tyngste hendelsene. Denne råheten sees tydeligere i de spontane minnestedene. Dowd går så langt som i å sammenligne de permanente minnestedene med spa og kjøpesentre. Hun setter det på spissen ved å si at masse mord blir nedtonet av kjedelig, arkitektonisk musak.

Dowd mener videre at Vietnam Veterans Memorial skiller seg fra nåtidens

minnesteder; ved at minnestedet forteller en historie med den alvorstunge svarte granitten; USA ble sugd inn i en stadig mørkere krig der dødstillene økte og økte. Døden er borte fra dagens minnesteder, mørkheten er borte. Hun påpeker at stedet ikke skal føles som et mausoleum, men heller ikke som det hun kaller "en tempark for avansert arkitektonisk smak". Et slikt minnested skal snakke til fremtidige generasjoner, men ikke bare med solskinn og letthet, men som et vitne og en guide over hva som faktisk skjedde (Dowd 2003).

oppsummering

Minnene er med oss hver dag og fungerer som et bindeledd mellom vår fortid, nåtid og fremtid. Vi minnes på ulike vis, og minnesmerker og minnesteder har vært viktige gjennom hele vår historie. De siste 30 år har de minimalistiske minnesmerkene dominert, og de oppstår tilsynelatende raskere og raskere i dagens samfunn.

Vi ser i dag ut til å være inne i en tid der minnekulturen står sterkt, alt skal minnes. Det er her viktig å huske at ingenting er så flyktig som nåtiden, og man bør ha respekt for at minnekulturen kan endre seg igjen. Behovet for offentlige minnesteder kan bli mindre, blant annet ser vi at internett i stadig større grad blir tatt i bruk som et minnested. Samtidig er det mulig at individualiseringen i samfunnet og den økende nettbruken fører til et økt behov for offentlige minnesteder, steder man kan samles utenfor hjemmet. Ved anleggelsen av et minnested er det derfor viktig å huske på at verden hele tiden er i forandring, og at minnestedet derfor bør plasseres på et sted og få en utforming som gjør at det også passer inn i vår fremtid.

vietnam veterans memorial

Figur 3.1 Oversikt over the National Mall og Vietnam Veterans Memorial.

bakgrunn

Vietnamkrigen varte fra slutten av 1950-tallet til 1975. Krigen begynte som en borgerkrig mellom Nord- og Sør-Vietnam, men etter hvert var flere stornasjoner involvert. USA engasjerte seg på Sør-Vietnams side for å forhindre en seier til Nord-Vietnam og dermed en spredning av kommunismen i Asia. USA trakk seg ut av krigen i 1973, uten at konflikten var avsluttet. Nord-Vietnam seiret og erobret Sør-Vietnam i 1975. Mellom to og tre millioner vietnamesere mistet livet i krigen (Store norske leksikon u.d.). 58272 amerikanske soldater er i dag hedret på Vietnam Veterans Memorial (The Vietnam Veterans Memorial Wall Page u.d.).

plassering

The National Mall er en park sentralt i Washington, D.C. i USA. Ifølge National Park Service er den en av USAs nasjonalparker og parken har rundt 25 millioner besøkende hvert år. Parken inneholder viktige, nasjonale monumenter og museer, som for eksempel Lincolnmonumentet og Washingtonmonumentet (National Park Service u.d.).

Kirk Savage beskriver i boken "Monument Wars" at minnesmerket Vietnam Veterans Memorial ligger i en rolig del av the National Mall kalt Constitution Gardens. Plasseringen er mer gjemt og tilbaketrukket enn for mange av de andre monumentene i parken (Savage 2009, s. 268).

design

Vietnam Veterans Memorial består av to vegger i svart granitt på 75 meter, som hver består av 70 paneler med inskripsjoner med navn (The Vietnam Veterans Memorial Wall Page u.d.). Veggene, som er tre meter høye på midten og som ender 20 centimeter over bakken, lener seg mot en gressbakke. Veggene strekker seg mot det fjerne og peker mot Washingtonmonumentet og Lincolnmonumentet og skaper en forbindelse mellom landets fortid og nåtid. Elizabeth Rogers mener i boken "Landscape Design" at kontrasten til de andre monumentene er tydelig; åpenheten, mørkheten og horisontaliteten skiller seg fra de mer tradisjonelle monumentenes klassisistiske form, lyshet og vertikalitet. Den vide v-formen på veggen blir nesten som en omfavnelser. (Rogers 2001, s.498-499).

Bilde 3.1 Den svarte granitten reflekterer omgivelsene.

Bilde 3.2 Den svarte granitten lener seg mot gressbakken bak. Bilde 3.3 og 3.4 Monumentet tilegnet slaget i Somme, Frankrike, under 1. verdenskrig, var en stor inspirasjonskilde for Maya Lin i måten navnene ble listet opp.

Veggens polerte, svarte granitt reflekterer parkens trær, plener og monumenter, men også de besøkende. Minnesmerkets designer Maya Lin sier at to verdener blir skapt; en vi er en del av og en vi ikke kan tre inn i. Veggens blir et slags speil, en åpning inn til denne verdenen. Lin var også opptatt av å ikke ødelegge parkens landskap, men heller lage et design som jobbet sammen med stedet, og ikke dominerte det (Lin 2000).

Som en del av researchen til minnesmerket, opplevde Maya Lin at de fleste krigsminnesmerker hadde et mer generelt innhold om en leders seier og bragder, og ikke om livene som gikk tapt. Lin mener at et skille gikk ved første verdenskrig, der man i større grad begynte å inkludere navnene til de døde. Hun har videre uttalt at en av inspirasjonene til minnesmerket er monumentet tilegnet slaget i Somme, Frankrike under første verdenskrig. Dette monumentet av Sir Edwin Lutyens har en forholdsvis tradisjonell form, men har inngravert rundt 100000 navn på savnede og døde soldater (Ibid) og gjør et sterkt inntrykk. "Å passere de navnene og innse de tapte livene – effekten av det er designets styrke". (Min oversettelse, Lin 2000). Det å akseptere tapet av en kjær, som en første del av sorgprosessen, var et viktig fokus for Lin. Sorgritualer som tidligere var en del av dagliglivet har blitt undertrykt i følge Lin, og ærlighet rundt døden var grunnleggende i hennes design av minnesmerket.

Maya Lin ønsket å skape et stille, beskyttet sted som harmonerte med resten av Constitution Gardens; en park innenfor parken. Hun har beskrevet designet som å kutte opp bakken med en kniv, åpne den opp og tydeliggjøre en smerte som vil leges med tiden. Det å kunne ta på navnene var viktig for Lin, samt det at en vegg med navn gjør noe med stedet; stillhet og ærbødighet omgir navnene (Lin 2000). Et navn bringer tilbake minner om en person på en annen måte enn et bilde som bare fanger en bestemt tid i et langt liv. En av Lins viktigste ideer for minnesmerket var at ingen militære grader skulle bli nevnt. Navnene ble i tillegg listet kronologisk etter når soldatene døde. Dette var en måte å vise at alle var like i døden (Savage 2009, s. 273). Navnene begynner på midten og går utover, mens det på den andre veggens går inn mot midten. Dette sikrer at navnene går utover mot det omkringliggende landskapet, men også innover mot minnesmerkets opprinnelse.

Kirk Savage beskriver i boken "Monument Wars" at opprinnelig var tanken at minnesteedet bare skulle være omkranset av gress, men de store folkemengdene og slitasjen som medfulgte gjorde at et steingulv ble anlagt. Den opprinnelige tanken om at folk skulle komme fra alle kanter ble ødelagt; men opplevelsen ble egentlig enda mer intim, da man må gå tett inntil veggene (Savage 2009, s. 272).

prosess

I 1979 ble Vietnam Veterans Memorial Foundation grunnlagt av en rekke vietnamveteraner, deriblant initiativtaker Jan Scruggs. Han ønsket et forsonende og harmonisk minnesmerke for å anerkjenne de som tjenestegjorde i Vietnamkrigen. Etter noen års lobbyvirksomhet og pengeinnsamling signerte president Jimmy Carter i 1980 papirene på at det kunne bli oppført et minnesmerke på en tomt i Constitution Gardens, nær Lincolnminnesmerket.

1421 forslag ble sendt inn til den nasjonale designkonkurransen avholdt vinteren 1981. Juryen, bestående av blant annet landskapsarkitekter, arkitekter, en forfatter og skulptører, valgte enstemmig forslaget til arkitektstudenten Maya Ying Lin. Hun leverte forslaget som en del av et kirkegårds kurs ved Yale University.

Det var fire designkriterier for konkurransen: Minnesmerket skulle være refleksivt og kontemplativt i karakter, det skulle harmonisere med omgivelsene, inneholde navnet på alle de 57000 som døde i konflikten eller som fortsatt var savnet og det skulle ikke ta noe politisk standpunkt til krigen (The Vietnam Veterans Memorial Wall Page u.d.). Det apolitiske var også viktig for Lin. Alle skulle kunne føle dette som sitt minnesmerke, uansett politisk tilhørighet og meninger om krigen. Fokuset skulle være på individet og ikke på politikken (Lin 2000).

Bilde 3.5 Veggen ligger i et stort parkområde med mange andre monumenter.

Det ukonvensjonelle minnesmerket førte i følge Erika Doss i boken "Memorial Mania" til store protester, blant annet ble det anklaget for å ikke være patriotisk nok. Mye av kritikken stilnet da minnesmerket ble avduket (Doss 2010, s. 119 og 127). Likevel ble det lagt til noen elementer til minnestedet; en statue med tre soldater og en flaggstang ble plassert i samme området som selve veggen. Frederick Hart, som kom på tredjeplass i konkurransen, laget en figurativ bronseskulptur av tre soldater som står og ser opp mot veggen. Skulpturen er holdt i bakgrunnen for ikke å bryte med Lins design. I tillegg finner man i området et eget minnesmerke tilegnet kvinnene som deltok i Vietnamkrigen, avduket i 1993 (Vietnam Veterans Memorial Fund u.d.).

Selve minnesmerket, ofte kjent som "The Wall", stod ferdig i november 1982. Flaggstangen og statuen stod klar i november 1984, og markerte slutten på en omstendelig prosess mot et komplett minnested (The Vietnam Veterans Memorial Wall Page u.d.).

Siden tilegnelsen i 1982 har Vietnam Veterans Memorial blitt det mest omtalte og sannsynligvis også det mest innflytelsesrike monumentet i amerikansk historie.

oklahoma city national memorial

bakgrunn

Onsdag 19. april 1995 på morgenen ble den føderale bygningen Alfred P. Murrah Federal Building i sentrum av Oklahoma City sprengt i luften av en bilbombe. 168 mennesker mistet livet, deriblant 19 barn og en redningsarbeider. Over 800 mennesker ble skadet, mer enn 300 nærliggende bygninger ble ødelagt og effekten på byen var enorm. Den tidligere Gulfveteranen

Figur 3.2 Oversikt over the Oklahoma City National Memorial.

Timothy McVeigh stod bak bombingene og hans motiv skal angivelig ha vært hevn mot føderale agenter etter en beleiring av sektmedlemmer i Waco, Texas i 1993 (Wikipedia u.d. c).

plassering

Minnestedet etter bombingene i 1995 er plassert på stedet hvor den rammede bygningen stod, i businessdistriktet i sentrum av Oklahoma City, USA. I tilknytning til minnstedet er det også et informasjonssenter hvor mange overlevende og pårørende jobber (Sturken 2007, s. 116-118).

design

Den amerikanske professoren Erika Doss gir i boken "Memorial Mania" en grundig beskrivelse av minnstedet. Inngangen og utgangen til det 14 dekar store minnstedet er gjennom to monumentale "Gates of Time", to porter som er 13 meter høye og dekket i bronsefliser. Disse portene rammer inn det faktiske stedet og tidspunktet hvor eksplosjonen skjedde, to minutter over ni om morgenen 19. april 1995. Den østlige porten har inskripsjonen 9.01 og de vestlige 9.03 og symboliserer på denne måten stedet og tiden for terroregjeningen og dødsfallene som fulgte. Begge portene har også innskrevet formålsparagrafen til minnstedet: "We come here to remember those who were killed, those who survived, and those changed forever. May all who leave here know the impact of violence. May this memorial offer comfort, strength, peace, hope and serenity".

Et 97 meter langt vannspeil er plassert mellom portene. Vannspeilet er flislagt med svart granitt og minnstedets designere sammenligner det i følge Erika Doss med forsiktig, flytende vann som kan lindre såret etter eksplosjonen.

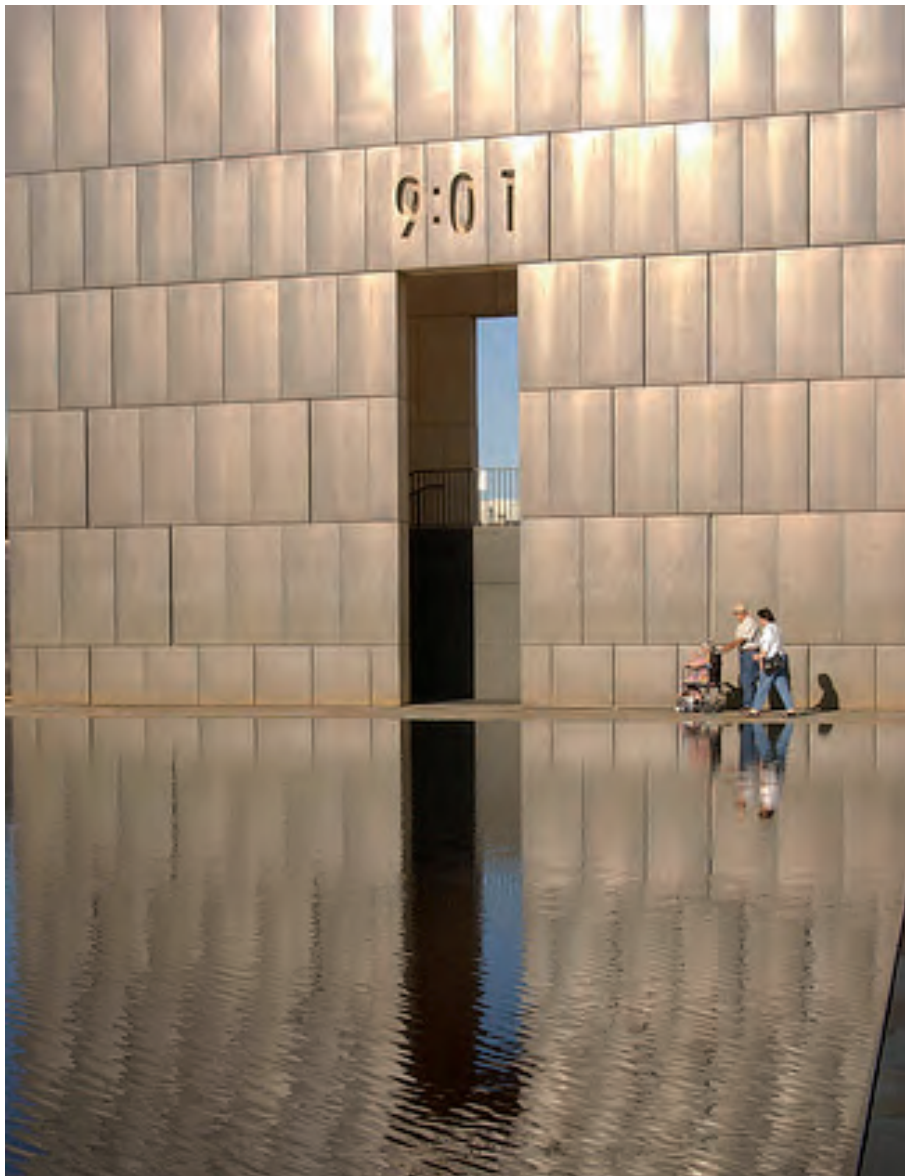
På den ene siden av vannspeilet finner man det Erika Doss mener er minnstedets mest dominerende del. 168 stoler i bronse og glass er plassert utover en gressplen. Hver stol er inngravert med navnet på en av de døde, samt plassert etter hvor i bygningen denne personen befant seg. Vanligvis innbyr stoler til spontane samlinger; ofte gruppert rundt et middagsbord, men ikke her med sine stramme rader. Barna som døde i bombingene er representert av mindre stoler og er samlet i en egen rad. Stolene minner nesten om gravsteiner, med sin plassering i rader og på dødsstedet. Sammenligningen forsterkes ytterligere på kveldstid, da de blir opplyst av lys i stolens sokkel (Doss 2010, s. 137).

Marita Sturken forteller i boken "Tourists of History" at designernes intensjon var en interaksjon mellom stolene og de besøkende. Å ta på stolene og å legge ned blomster og andre gjenstander, dog med strenge regler for hvor lenge gjenstandene kunne ligge, skulle være en viktig del av minnstedet. På grunn av problemer med gresset rundt stolene er området nå kun åpent for familie og venner i forbindelse med seremonier (Sturken 2007, s. 113).

Noe som er særegent for Oklahoma City National Memorial er "the Survivor Tree", et almetre som overlevde bombingene. Dette har fått stå som en del av minnstedet og blir av Doss beskrevet som et symbol på de som overlevde. Mange familier ønsket dette som en del av minnsteder, at de overlevende også blir anerkjent (Doss 2010, s. 157). Av samme grunn finnes det også en

Bilde 3.6 Vannspeilet med en av portene i bakgrunnen. Bilde 3.7 Vegg med navn på overlevende. Bilde 3.8 Gjerdet som ble brukt på det spontane minnstedet er tatt med som en del av det permanente minnstedet.

egen "Survivor Wall" på minnestedet, hvor navn på rundt 600 overlevende er inngravert (Oklahoma City National Memorial & Museum u.d.)

Noe annet som er spesielt for dette minnestedet er at det er et eget sted for barn, med en vegg der de kan henge opp beskjeder.

Gjerdet som sperret av området den første tiden etter terrorangrepet og som var en viktig del av et det spontane minnestedet er tatt vare på og er fremdeles et sted folk kan komme for å legge igjen objekter og beskjeder. Sturken beskriver at det finnes regler for håndteringen av dette, blant annet kan objektene maksimalt bli liggende i 30 dager. Ved stolene kan ting bli liggende i 72 timer etter en årsmarkering, 24 timer ellers i året. Er tingen relatert til et offer eller en etat som ble rammet blir objektet tatt vare på, hvis ikke blir den kastet. Reglene rundt dette ble til etter en lang debatt der overlevende,

Bilde 3.9. Porten dekket med bronsefliser reflekteres i vannspeilet. Portens høyde i forhold til menneskene viser tydelig minnestedets størrelse.

pårørende og redningspersonell var deltakende. Folks behov for å legge igjen objekter var i dette tilfellet forventet, og man hadde derfor et regelverk for det allerede fra starten. Sturken mener at dette minnestedet oppfordrer til interaksjon; folk blir oppfordret til å ha en aktiv respons til minnestedet. Minnestedet er også åpent døgnet rundt og er et sted som mange mennesker går gjennom på nattetid (Sturken 2007, s. 116-118).

prosess

Behovet for å bidra etter tragedien var stort, og et stort antall forslag til minnesmerker ble sent inn til byens myndigheter. Erika Doss mener at ønsket om å bygge et minnesmerke er nesten som det å legge igjen et objekt på et spontant minnested; begge er et forsøk på å akseptere et tap (Doss 2010). Det spontane minnestedet er en måte å takle det akutte sjokket på, mens det permanente minnestedet blir et sted å gå til i en mer langvarig sorg.

Organiseringen i Oklahoma viser tydelig demokratiseringen i prosessen. En komité på 350 mennesker inndelt i flere undergrupper, samt en spørreundersøkelse besvart av rundt 7000 mennesker, sikret at man fikk vite hva folk virkelig ønsket av et minnested (Sturken 2007, s.107).

Formålsparagrafen ble til etter mye diskusjon mellom overlevende, familier og redningsmannskaper, men i mars 1996 ble man til slutt enige. Prosessen gikk altså i gang forholdsvis raskt etter bombeangrepet. At stedet skulle fungere både pedagogisk og terapeutisk ble klart – et informasjonssenter skulle bli inkludert i minnestedet. Videre skulle treet som overlevde bombingene få stå, navn på de som døde skulle inkluderes i minnestedet, og det skulle være et eget sted for barn.

På grunn av stadige framstillinger av et fotografi av en brannmann og et barn som ble forsøkt reddet ut av ruinene, ble det lagt til en egen klausul i konkurransen. Fysisk representasjon av kjente personer, levende eller død, skulle ikke være en del av minnestedet.

Paul Speiregen, konsulent for konkurransen som senere ble sparket fra jobben, mente ifølge Sturken at det endelige designet burde bli bestemt av kun profesjonelle designere. Han mente at når minnestedet står ferdig vil de fleste av de direkte berørte være ferdig med å takle traumatet. Videre sier han at minnestedet er der for pedagogiske grunner og for å forsterke samholdet i samfunnet. Paul Goldberger gir ham støtte ifølge Sturken og sier at man ikke kan forvente at ofrenes familier kan ta en slik avgjørelse om hva som blir det beste offentlige minnestedet. Han sier videre at det i dette tilfellet likevel gikk bra nettopp på grunn av denne klausulen som ble lagt til i konkurransen.

Minnestedet ble til slutt valgt av en komité med profesjonelle designere, familiemedlemmer av døde og overlevende. Designkonkurransen ble lansert høsten 1996 og 624 forslag fra 23 land ble sendt inn. Vinnerne som ble valgt i juni 1997 var arkitektene Hans og Torrey Butzer og Sven Berg. Minnestedet kostet til slutt 29,1 millioner dollar. Fem år etter bombingene, 19. april 2000, ble minnestedet åpnet (Sturken 2010, s. 107-109).

Bilde 3.10 Stolene som symboliserer de døde lyser opp i mørket.

diana memorial fountain

Figur 3.3 Oversikt over Hyde Park i sentrum av London.

bakgrunn

Prinsesse Diana av Wales døde i en bilulykke i en tunnel i Paris den 31. august 1997. Til tross for hennes skilsmisse fra prins Charles året før var hun en folkekjær prinsesse, og umiddelbart etter hennes død oppsto det spontane minnesteder over hele verden (The British Monarchy u.d.). Det er i ettertid opprettet flere minnesteder. I denne oppgaven fokuseres det på minnstedet Diana, Princess of Wales Memorial Fountain (i oppgaven forkortet til Diana Memorial Fountain) i Hyde Park i London.

plassering

Diana Memorial Fountain ligger i det sørvestre hjørnet av Hyde Park i London. Fontenen ligger rett sør for Serpentine Lake og øst for Serpentine Gallery, ved en gangvei med mye gjennomgangstrafikk. Fontenen ligger i en svakt hellende gressbakke omkranset av høye løvtrær.

design

Ifølge Jane Amidons bok "Moving Horizons – The Landscape Architecture of Kathryn Gustafsons and Partners" er minnefontenen med tittelen "Reaching Out/Letting In" tegnet av den amerikanske landskapsarkitekten Kathryn Gustafsson. Hun ønsket å skape et tilgjengelig minnsted som reflekterte Dianas inkluderende personlighet (Amidon 2005).

En oversikt i BBC News viser at fontenen er formet som en oval bekk på rundt 50 ganger 80 meter som består av 545 lyse granittblokker. Bekken i granitt er forholdsvis grunn og har en bredde som varierer fra tre til seks meter. Fontenen ligger nærmest som et smykke i en helning, og vann pumpes opp til toppen og strømmer ned mot hver side og møtes nederst i et lite basseng. I den ene siden av bekken strømmer vannet rolig nedover, mens riller, trinn og andre bearbeidelser av granitten fører til at vannet beveger seg mer voldsomt på den andre siden. Dette er ment å vise de ulike sidene av Dianas liv; et lykkelig liv, men også til tider turbulent (BBC News 2004).

Fontenen er et sterkt horisontalt element, og skiller seg sånn sett fra det tradisjonelle vertikale minnesmerket (Se del 2 om bakgrunn for minnesteder). En artikkel i avisen The Guardian viser likevel til at kritikere av minnstedet har hevdet at minnstedet er svært tradisjonelt og kjedelig og at man ikke turde å ta noen sjanser (Chrisafis 2002). Mye av denne kritikken var riktig nok rettet mot forslaget før det ble bygget, og kanskje kan folkemengdene som preger minnstedet i dag i seg selv tilbakevise noe av denne kritikken. Folk samles rundt fontenen; de spiser, snakker, ler og ser på barn leke og løpe gjennom vannet. De fleste besøkende sitter på kanten av fontenen, mens andre velger å trekke seg litt bort under trærne. Her er det rom for alle som ønsker å se og møte andre mennesker. Inkludering og interaktivitet er to viktige stikkord for dette minnstedet.

Foruten de høye trærne i bakkant av minnstedet, er det plantet åtte nye kirsebærtrær rundt fontenen. Disse trærne er med sin beskjedne størrelse foreløpig kun statister, og valget av art er nok bevisst. Fontenen og menneskene som beveger seg i og rundt den har hovedrollen.

Fontenen er plassert i svakt hellende terreng.

Opplevelsen av minnesteedet preges først og fremst av et yrende folkeliv, lekende barn og konverserende voksne, og det skiller seg dermed fra mer tradisjonelle minnesteeder som ofte er preget av stillhet og ro. Man kan stille seg spørsmålet om stedet kan regnes som et minnesteed, og til og med Kathryn Gustafsson sier i et intervju med avisen The Telegraphs arkitekturkritiker Giles Worsley at hun er overrasket over folks oppførsel rundt fontenen og deres mangel på ærbødighet overfor minnesteedet. Hun sier videre at det var meningen at folk skulle ha muligheten til å ta på fontenen, men at de store folkemengdene kanskje får folk til miste selvbevisstheten (Worsley 2004).

prosess

I september 2009 annonserte daværende statsminister Tony Blair at det skulle anlegges en permanent minnefontene og ikke en tradisjonell statue til minne om Diana. Fontenens plassering skulle være i en av Londons kongelige parker. I februar 2001 ble det dannet en komité som skal lede prosjektet (BBC News 2005). Giles Worsley, arkitekturkritiker i The Telegraph og medlem av komiteen, forteller at komiteen ellers bestod av arkitekter, landskapsdesignere, designkritikere og daglig leder i Royal Parks Agency. Komiteen ble ledet av Rosa Monckton, en venninne av den avdøde prinsessen. I september 2001 ble det utlyst en designkonkurranse og 58 forslag ble sendt inn (Worsley 2002). Designkriteriene i konkurransen var kvaliteten på designet, innovasjon, innvirkning på det historiske landskapet og den lokale økologien, relevans til Diana og kvaliteten på utførende personell og mulighetene for å levere arbeidet (The Royal Parks 2003).

Ifølge en oversikt hos BBC News var den opprinnelige planen at fontenen skulle åpnes sommeren 2003. Prosessen ble imidlertid forsinket på grunn av uenigheter om vinneren av konkurransen. Komiteen klarte ikke velge mellom Kathryn Gustafssons ovale steinfontene og det mer utradisjonelle forslaget til Anish Kapoor, og det endte med at Departementet for kultur, media og sport tok en avgjørelse og kåret Kathryn Gustafsson til vinner.

Da detaljene rundt designet av fontenen ikke var klare før desember 2002, ble det etter hvert klart at det ikke var mulig å bli ferdig til sommeren 2003. Arbeidet med å bygge fontenen tok til sommeren 2003, og fontenen stod klar nesten syv år etter Dianas død. Fontenen ble offisielt åpnet av dronning Elizabeth II den 6. juli 2004.

Allerede noen uker etter at fontenen ble åpnet måtte den stenges for vedlikehold og utbedringer. Løv fikk fontenen til å flomme over, og tre mennesker ble blant annet skadet etter å ha sklidd og falt i fontenen. Midlertidige gjerder ble satt opp gjennom sommersesongen før fontenen ble stengt vinteren 2005 for utbedringer. I mai 2005 åpnet fontenen og området rundt igjen, da blant annet med bedre drenering og gress som tåler stor slitasje (BBC News 2005). En sti rundt fontenen, som ble fjernet fra den opprinnelige planen på grunn av kostnader, var også nødvendig å legge til (Worsley 2004).

7 july memorial

Figur 3.4 Oversikt over Hyde Park i sentrum av London.

bakgrunn

7. juli 2005 gikk det av fire bomber i London sentrum. Tre av bombene gikk av på t-banen, mens den siste gikk av på en buss på Tavistock Square, alle under morgenrushet i storbyen. 56 mennesker, inkludert de fire selvmordsbombene, ble drept og over 700 mennesker ble skadet. Selvmordsbombene var islamistiske terrorister oppvokst i Storbritannia (BBC News u.d.).

plassering

Minnestedet etter 7. juli 2005 er plassert i Hyde Park i London. I det sørøstre hjørnet av parken, på et rolig sted mellom høye lønnetrær, står de 52 søylene som utgjør minnenedet. Minnenedet er ikke plassert i den mest besøkte delen av parken, slik Dianas minnefontene er. Lønnetrær og store gressflater er med på å skape grønne og frodige omgivelser for minnenedet, til tross for dets plassering midt i det travle sentrum av London. Nærheten til storbyen oppleves likevel tydelig på grunn av bakgrunnsstøyen fra den trafikkerte gaten rett bak minnenedet.

design

Ifølge en artikkel i BBC News, markerer 52 søyler i rustfritt stål hvert enkelt offer for bombeangrepene 7. juli 2005. Søylene står gruppert i fire grupper etter stedet bombene gikk av. Søylene er 3,5 meter høye, og selv om de er støpt i samme form, er de individuelt sett litt forskjellige i tekstur og overflate på grunn av støpeprosessen (McFarlane 2009). I et intervju med arkitektene Carmody og Groarke i The Observer kommer det frem at navnene på plaketten i bakkant av søylene er listet alfabetisk. Grunnen til dette er tilfeldigheten i hvem som ble drept, terrorangrepet kunne ha rammet hvem som helst (O'Hagan 2009).

Hver enkelt søyle har en inskripsjon med dato, tid og sted. Oppfattelsen av grupperingen endrer seg etter hvilken retning man kommer fra og fra avstand ser man heller ikke de individuelle søylene. Først når man kommer på nært hold oppfatter man at man kan bevege seg mellom søylene. Dette er også noe arkitektene, ifølge BBC News, var opptatt av. Søylene skulle oppfordre til interaksjon (McFarlane 2009). På denne måten kan minnenedet minne om Vietnam Veterans Memorial, det blir komplett først når menneskene besøker det og bruker det.

Minnenedet er enkelt, rent, minimalistisk og figurativt på samme tid. Søylene representerer mennesker, men med en sterkt forenklet form. Dette gjør minnenedet varig, noe som også gjenspeiles i materialvalg.

Søylene står i grus, og rundt stedet er gresset kortklippet. Dette skaper en tydelig kontrast til det mer viltvoksende gresset omkring. Stedet preges ellers av noen store lønnetrær, samt noen nyplantede. Det er ingen benker ved selve minnenedet, man må litt lenger bort i parken for å sitte. Fra disse benkene får man en avstand til minnenedet, men samtidig oversikt. Ønsker man å oppholde seg ved minnenedet, men samtidig holde en viss avstand til selve søylene, er dette et fint sted å være.

Øverst: Minnenedet ligger i en rolig del av Hyde Park, omkranset av høye trær.
Midten: Søylene med inskripsjoner.
Nederst: Selve minnenedet med søylene og platen med navn markeres ved at gresset rundt er klippet kort.

2.11.11.11
2.11.11.11
2.11.11.11

2.11.11.11
2.11.11.11
2.11.11.11

2.11.11.11
2.11.11.11
2.11.11.11

2.11.11.11
2.11.11.11
2.11.11.11

2.11.11.11
2.11.11.11
2.11.11.11

Søylene i stål står i kontrast til trærnes myke løv.

Søylar har tradisjonelt vært mye brukt som monumenter. På dette minnstedet spiller designerne på dette, men gir det en ny vri. Alene er søylene enkle og spede i formen, samlet gjør de et stort inntrykk. Dette var 52 unike individer, men tapet er felles for familiene.

prosess

I februar 2006 ble det annonsert at London skulle få sitt minnsted etter 7. juli 2005. En artikkel i BBC News forteller at målet var å skape et verdig og rolig sted der familie og venner – samt hele landet – kunne minnes de døde. Videre ble det jobbet med å finne et passende sted og ett år senere, i februar 2007 ble det annonsert at Hyde Park var valgt. Påførende ønsket å finne et sted i sentrale London som var høyt profilert, gjenkjennbart for hele verden og som kunne vise hvor viktig det var å hedre de som døde.

Valget falt altså på et hjørne av Hyde Park, en plassering som de pårørende i arbeidsgruppen var fornøyde med (BBC News 2007).

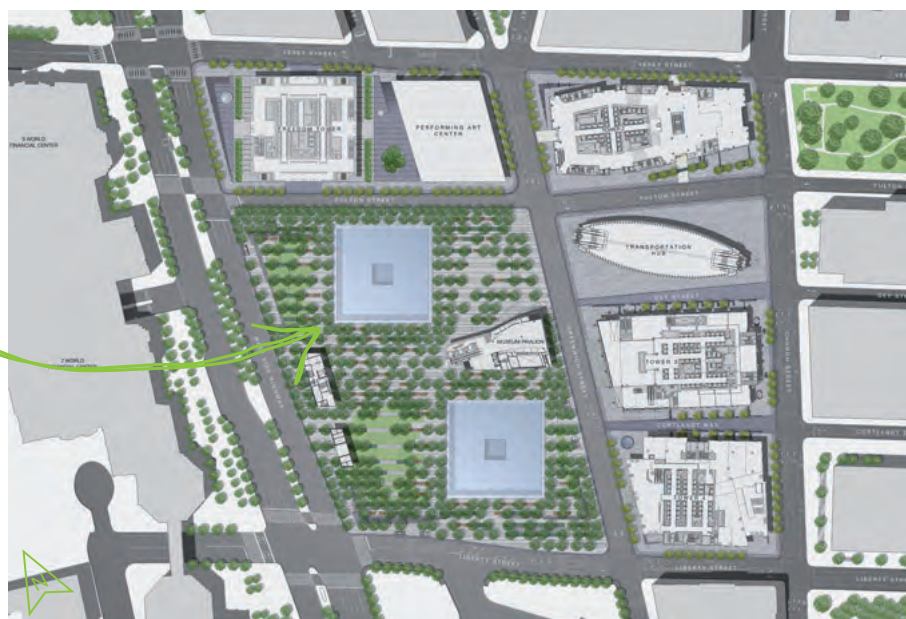
Artikler i E-architect og BBC News forteller at det i november 2007 ble annonsert hvem som skulle designe minnstedet for 7. juli 2005 i London. Arkitektene Carmody Groarke vant konkurransen i samarbeid med ingeniørfirmaet Ove Arup and Partners Ltd og landskapsarkitektfirmaet Colvin and Moggridge Ltd (landskapsarkitekter). Konkurransen ble vunnet uten å levere ferdige tegninger, men med et forslag om en prosess der pårørende ble invitert med på utviklingen av minnstedet (Welch & Iomholt u.d., McFarlane 2009). Foruten de seks pårørende inkluderte også samarbeidet folk fra The Royal Parks, departementet for kultur, media og sport (The Royal Parks u.d.), samt kunstner Antony Gormley. I et intervju forteller arkitektene at i 18 måneder jobbet gruppen sammen, med ett møte hver måned. Større møter med alle pårørende ble også arrangert. Samtidig som dette samarbeidet var svært viktig for arkitektene, måtte de også tenke på minnstedets plassering i den største offentlige parken i London. Livsløpet ble beregnet til 300 år, noe som måtte gjenspeiles i form og materialvalg (Cowell u.d.).

I august 2008 var designet klart og minnstedet ble avduket av kronprins Charles på fireårsdagen for tragedien, 7. juli 2009 (The Royal Parks u.d.).

Uttalelser til BBC News viser at til tross for at pårørende var med hele veien, var det ikke alle som likte minnstedet. Dette er ikke til å unngå, med så mange forskjellige personer involvert. Flertallet av de pårørende var positivt innstilt, og takknemlige for at deres kjære ble minnet på denne måten (McFarlane 2009).

national september 11 memorial

national september 11
memorial

Figur 3.5 Oversikt over Ground Zero og minneparken.

bakgrunn

11. september 2001 ble USA rammet av terror på flere steder. Fire fly krasjet inn i World Trade Center i New York, Pentagon utenfor Washington DC og det fjerde i et jorde i Shanksville, Pennsylvania. 2983 mennesker døde og tusenvis ble skadet. Ifølge Erika Doss i boken "Memorial Mania" har det etter tragedien dukket opp minnesteder over hele USA, blant annet ved Pentagon og Shanksville, Pennsylvania (Doss 2010, s. 168). Til 10-årsmarkeringen i 2011 stod minneparken i National September 11 Memorial klar på Ground Zero i New York. Samtidig stod også en minnepaviljong tegnet av Snøhetta ferdig. Paviljongen skal fungere som et inngangsparti for et underjordisk museum som vil åpne i løpet av 2012.

plassering

National September 11 Memorial er plassert der World Trade Centers tvillingtårn stod frem til terrorangrepet i 2001, sør på Manhattan i New York, USA. I en artikkel i avisen Dagens Næringslivs bilag, D2, blir det opplyst at hele Ground Zero er 64 dekar stort, mens minneparken er på 32 dekar og dermed det største minnesteedet i USA. Vietnam Veterans Memorial er til sammenligning rundt 8 dekar stort (Butenschøn 2011).

design

I artikkelen kommer det videre frem at sentrale elementer i minneparken er de to bassengene plassert akkurat der de to tårnene en gang stod. Vann fosser ned fra kanten der bronsepaneler er inngravert med navn på de som døde 11. september, samt de som døde i terroraksjonen mot World Trade Center i

Bilde 3.11 Rending av Ground Zero og minneparken.

1993. Navnene er på dette minnestedet gruppert etter relasjoner; arbeidskollegaer, venner eller med dem familien ønsket (9/11 Memorial 2011).

Ellers består minnestedet av 416 eiketrær som alle er hentet innen en radius på 800 kilometer fra New York. Dette inkluderer trær fra områder som Pennsylvania og Washington DC, for å hedre de som døde ved Pentagon i Flight 93 (Butenschøn 2011). Eikelunden bringer med seg noe grønt og levende inn i et område av Manhattan som er preget av "kalde" skyskrapere.

De ansvarlige landskapsarkitektene beskriver på sin hjemmeside pwpla.com hvordan minneparken er bygget opp av et begrenset utvalg av materialer for å understreke stedets stillhet. Én type granitt går igjen i belegg, benker og brostein, mens underplantingene til trærne er begrenset til eføy og gress. Trærne, alle av arten *Quercus bicolor*, står på stramme rekker (PWP Landscape Architecture u.d. a)).

Fokuset på varig og enkel materialbruk viser at bærekraftig design har vært sentralt i utformingen av parken. Granittbelegget ligger på store betongkasser fylt med jord, slik at eiketrærne får gode vekstforhold (PWP Landscape Architecture u.d. b)). Under bakken samles også regnvann som brukes til vanning av trærne, og målet er at etter hvert som trærne blir større vil parken fungere som et grønt tak over de underliggende strukturene på Ground Zero, som i tillegg til et museum omfatter en togstasjon, parkering og annen infrastruktur (PWP Landscape Architecture u.d. a)).

Jurymedlem James Young sa ifølge Erika Doss dette om utvelgelsen: "Reflecting Absence" har en simplisitet, en minimalistisk estetikk. Tomrommene stemmer med etterkrigstidens forsøk på å artikulere fravær, noe som er svært vanskelig å få til". Nettopp "nærværet" av fravær er en dominerende metafor i minnemanien. Tomrommene representerer dette fraværet av de to tårnene (Doss 2010, s. 143).

prosess

Marita Sturken hevder i sin bok "Tourists of History" at debattene har rast i New York siden prosessen med å skape et minnested startet, blant annet fordi det er så mange som mener de har en rett til å bli hørt. Noe av det som har vært problematisk er at mange av de døde ikke er funnet, noe som gjør at mange pårørende nærmest ser på Ground Zero som en gravplass og derfor at de må bestemme hva som skal skje der.

Tidlig i designprosessen i juli 2002 lovet guvernør Pataki at han ikke ville tillate bygninger over tårnenes fotavtrykk (ca 4000 m²). Helt fra begynnelsen ble disse stedene sett på som hellige. Denne vektleggingen av hvor tårnene stod står i sterk kontrast til kritikken tårnene fikk før 11.september 2001. De ble sett på som ineffektive eksempler på urban design, samt som et uttrykk for banal modernisme (Sturken 2007, s. 201).

I februar 2003 ble Daniel Libeskind valgt som masterplanlegger av nye Ground Zero. Guvernør Pataki valgte ham og ikke hva juryen anbefalte. Med et forslag som i stor grad baserte seg på å skape et minnested og ikke en rekonstruksjon

Bilde 3.12 Bronsepaneler inngravert med navn. Bilde 3.13 Selv vegetasjonen er minimalistisk og med rette linjer. Bilde 3.14 En lysning mellom trærne blir parkens rolige sted.

av Manhattan, der høydepunktet var Freedom Tower på 541 meter. Libeskind vant i følge Sturken på å presentere seg selv som en sørgende innbygger og ikke som en arkitekt (Sturken 2007, s. 238). I selve minneparken planla Libeskind elementer som "The Park of Heroes", som markerte stedet hvor brannmennene gikk inn i bygningene, samt "Wedge of Light", en plass der solen ville treffe perfekt 11. september hvert år, men som med mange andre av hans ideer falt også disse bort med årene (Sturken 2007, s. 247).

Konkurransen for en minnepark ble den største hittil i historien, med 5201 forslag fra hele verden. Åtte finalister ble stilt ut i november 2003. Blant kriteriene for konkurransen var at navnene på alle de omkomne skulle hedres, stedet skulle gi rom for kontemplasjon, det skulle være et eget sted for familiene til de døde og et sted for uidentifiserte levninger. Det to tårnenes fotavtrykk skulle også gjøres tydelige.

Kritikk ble rettet mot de åtte utvalgte finalistene, blant annet fra Michael Kimmelman, kunstkritiker i New York Times. Han mente at det ville være bedre å engasjere en anerkjent arkitekt. Andre var bekymret over den modernistiske minimalismen i forslagene, noe som ble tilegnet Maya Lin, medlem av juryen. Tendensen med modernistiske design ble av mange sett på som et avslag for heltekodene og som en antimonumental stil. Det ble hevdet at naturen ble feiret, men ikke menneskene (Sturken 2007, s. 262-263).

Det valgte designet ble til slutt "Reflecting Absence" av Michael Arad (som senere ble spurt om å samarbeide med Peter Walker). I det opprinnelige designet var det ifølge Sturken også gallerier med navnene til de omkomne, og dette skulle være steder for ro og kontemplasjon. Som med mye annet i prosessen, ble også dette kritisert og minnesteedet slik det fremstår i dag er svært forskjellig fra de opprinnelige planene. En redesigning flyttet navnene over bakken, fjernet galleriene under bakken, beholdt tomrommene og vannfallet, samt skapte plass over bakken (Sturken 2007, s. 264-265).

Minneparken i National September 11 Memorial stod som sagt ferdig til 10-årsmarkeringen av terrorangrepet i september 2011.

Bilde 3.15 Bilde fra minneparkens åpningsdag 11. september 2011. Bilde 3.16 Eiketrærne står på rette linjer. Blondsdyggene vil bli større etter hvert som trærne vokser.

tsunamiminnestedet på bygdøy

Figur 3.6 Oversikt over Bygdøy i Oslo.

bakgrunn

26. desember 2004 førte et jordskjelv utenfor Indonesia til at en tsunami skylte inn over store deler av Sørøst-Asia. En av de mest omfattende naturkatastrofer i nyere tid førte til store ødeleggelser og at minst 280000 (Wikipedia u.d. a) mennesker mistet livet. 84 norske statsborgere var blant de omkomne, noe som gjør den til også en av de største norske tragediene i nyere tid. I tillegg til de pårørende av norske omkomne er det også mange i Norge som har mistet familie og venner i de rammede landene. Også de overlevende etter katastrofen ble utsatt for store påkjenninger (Haugan (red.) 2008).

På vestsiden av Bygdøy i Oslo er det laget et minnested etter ofrene for tsunamikatastrofen. Stedet skal ifølge Ellen Idebøen i boken om minnestedet også fungere som en møteplass for alle med sorg og savn (Ellen Carlén Idebøen i Haugan 2008, s. 7).

plassering

Ikke langt unna sentrum av Oslo ligger halvøyen Bygdøy. Til tross for nærheten til storbyen oppfattes området som grønt, stille og rolig og med fantastisk utsikt over Oslofjorden og omkringliggende åser.

På vestsiden av halvøyen, ikke langt fra Paradisbukta og sommerens yrende badeliv, finner man et roligere sted. Stedet preges av hverdagen; en barnehage på tur, kajakkpadleren som glir forbi i vannet, en familie på tur med hunden, men stedet fremstår samtidig som noe eget som skiller seg ut.

En gangvei er anlagt i fra parkeringsplassen ved Huk. Gangveien er universelt utformet og små skilt viser veien mot minnstedet, men det hele er lavmælt og forsiktig. Stedet oppleves ikke som spesielt tilgjengelig der det ligger for seg selv ved noen steinete svaberg. Lav strandvegetasjon strekker seg mot vannet, i bakkant står trærne høyt og tett. Benker gir mulighet for å sette seg ned og bare være; se på selve minnstedet og samtidig naturen rundt.

Professor i kunsthistorie ved Universitetet i Oslo, Øivind Bjerke, mener at minnstedet nærmest er regissert som i romantikkens landskapsmalerier på 1800-tallet; man betrakter naturen og mediterer over vårt forhold til den, til kosmiske og religiøse krefter og forestillinger, til livet og til døden. Det var på denne tiden mer rom for tanker og følelser som tidligere var forbeholdt det religiøse, og kan sammenlignes med slik det er i dag i vårt sekulariserte land (Bjerke i Haugan (red.) 2008, s. 53-56).

design

Selve minnstedet består av en skulptur laget av kunstneren John Audun Hauge, samt to benker i stein og tre. Skulpturen er plassert på svaberget som strekker seg ut i sjøen og bærer navnet Interferens. Benkene er litt tilbaketrukket fra selve verket, på en liten plass der to stier møtes. En enkel plakett forteller oss at her befinner vi oss på et spesielt sted. Stedet fremstår som enkelt, rent og uten ekstra staffasje.

Kunstnerens idégrunnlag var at tsunamikatastrofen skjedde på grunn av et underjordisk jordskjelv som forårsaket bølger som deretter spredde seg utover fra et senter. Ved å dele opp modellen og forskyve delene blir det ikke lenger et senter – bølgene blir et evighetssymbol (Bjerke i Haugan 2008, s. 53-56).

Skulpturen er tilpasset terrenget, men skiller seg likevel ut med sin avvikende farge og form. Steinen er laget av mørk larvikitt og dens ulike overflatebehandling gir variasjon i steinflaten. Størstedelen av overflaten er polert, men med ringer med en ru overflate i sirklene.

I forhold til omgivelsene er skulpturen liten og enkel, og sier oss noe om at den aldri kan måle seg med naturens krefter og drama. Kunstneren har i følge Bjerke unnlatt å bruke de store dimensjoner og voldsomme effekter, men heller mer indirekte fortelle oss om katastrofen (Bjerke i Haugan 2008, s.53-56).

Plasseringen av skulpturen gjør den enda mer effektiv; tsunamien kom fra

Øverst: Benker er plassert i bakkant av skulpturen. Midten: Minnstedet er markert med en enkel plakett. Nederst: Kunstneren ble inspirert av bølger.

Fra minnestedet ser man over fjorden mot Fornebu.

havet og særlig på vinterstid med høye bølger og vind vil nok dette prege oppfattelsen av verket. Opplevelsene vil variere stort gjennom årstidenes skiftninger, fra lysets speiling i steinens krystaller om sommeren til bølger som slår innover en høstkveld.

prosess

Våren 2005 bestemte regjeringen at staten skulle bekoste etableringen av et minnested etter ofrene for tsunamikatastrofen. KORO (Kunst i offentlige rom) fikk av Kultur- og kirkedepartementet i oppdrag å realisere prosjektet.

Et utvalg med representanter fra Nasjonal støttegruppe etter tsunamikatastrofen i Sørøst-Asia, landskapsarkitekt Bjarne Aasen, en representant fra Statsbygg, samt to kunstneriske konsulenter ble opprettet. Dette utvalget utarbeidet en plan for metode, fremdrift og budsjett. At minnestedet skulle

være åpent og inkluderende kom raskt frem, det var ønskelig å skape et sted med verdighet og med rom for refleksjon og kontemplasjon. Uavhengig av personers religion og nasjonalitet skulle stedet stimulere til ettertanke og sorgbearbeidelse.

I forbindelse med ettårsmarkeringen av katastrofen i desember 2005 ble det kunngjort at minnstedet skulle etableres på statlig grunn på Bygdøy i Oslo. Prosessen skulle være åpen og inkluderende og med to trinn i utvelgelsen; først en åpen internasjonal idékonkurranse og deretter en påfølgende lukket konkurranse for seks kunstnere.

Den internasjonale idékonkurransen for kunstnere, kunsthåndverkere, arkitekter, landskapsarkitekter og andre formgivere ble utlyst vinteren 2006 og 845 forslag ble sendt inn fra hele verden. Fire forslagsstillere og to direkte inviterte kunstnere videreutviklet og leverte sine forslag høsten 2006. Billedhogger John Audun Huges verk Interferens ble valgt og verket ble ferdigstilt høsten 2007.

I juryens begrunnelse for valget av vinneren heter det: "Verket har en stillferdig tilnærning til oppgaven – sorgbearbeidelse og ettertanke. Interferens mer antyder enn manifesterer. For den motiverte og søkende fremstår Interferens konkret og billedlig som bølger, forkastninger, oppsplitting og drift – i naturen i vel som i livet. For den uinnvidde blir verket en spennende og vakker skulptur i slipt og hugget naturstein" (Bjerke i Haugan 2008, s.53-56).

Offisiell avduking ble foretatt av H.M. Kong Harald V 19.oktober 2007 (Haugan (red.) 2008).

Skulpturen er plassert på svaberget i møtet mellom hav og land.

"Interferens er et begrep som dekker den situasjonen som oppstår når to eller flere bølger virker inn på hverandre når de samtidig er på samme sted. Konsekvensen er gjerne et dramatisk møte"
(Bjerke i Haugan (red.) 2008).

konklusjon

I denne konklusjonen blir det redegjort for hva som er viktig å ta med seg videre ved en eventuell etablering av et minneste for 22. juli i Oslo. Oppsummeringen er delt i to deler; der den første tar for seg erfaringer som bør ligge til grunn ved utvelgelsen av et sted. Den neste delen sier noe om hva som er viktig i utformingen av et minneste.

En formålsparagraf og en bevissthet rundt valg av sted, utforming av stedet og hvordan prosessen skal foregå ser ut til å være viktig for å dempe konfliktene rundt et minneste. I Oklahoma City jobbet man med formålsparagrafen helt fra starten, og inkludering av pårørende og overlevende stod sentralt fra første stund. Det samme var viktig i prosessen frem mot et minneste for ofrene etter terrorangrepet i London, hvor designere og pårørende samarbeidet om å skape et minneste flest mulig ville være fornøyde med. Prosessene gikk i begge tilfellene forholdsvis raskt og står i kontrast til hvordan prosessen foregikk i New York, hvor det ble rettet mye kritikk mot myndighetene gjennom hele prosessen og medvirkningen sannsynligvis for det meste foregikk på papiret. Det må her nevnes at prosessen i New York utvilsomt ble mer komplisert enn ved de andre minnesteene på grunn av antallet omkomne, og dermed antall pårørende.

valg av sted

Sentral beliggenhet har vært vanlig i de fleste minnesteene, noe som har sammenheng med at hendelsene har skjedd på sentrale steder. Da man skulle finne en egnet plassering for minnesteet etter terrorangrepet 7. juli 2005 i London, uttrykte pårørende et ønske om å finne et sentralt sted. Dette handler om at det oppleves som en anerkjennelse av ofrene at minnesteet blir plassert på et sted som lett gjenkjennbart og som mange mennesker har et forhold til. Den sentrale beliggenheten sikrer også at stedet er lett tilgjengelig for tilreisende.

Trær er viktige elementer i alle minnesteene. På flere av stedene danner store, eldre trær viktige rammer rundt stedet, som for eksempel ved tsunamiminneet på Bygdøy og ved 7 July Memorial i London. Trærne skaper en forbindelse med naturen som minimalistiske minnesteer preget av harde og kalde materialer gjerne trenger, og er samtidig en forbindelse med både fortid og fremtid med tanke på den lange levealderen. Mange vil nok betegne stillhet og ro som viktige faktorer ved et minneste da det gir rom for

refleksjon og ettertanke. På store minnesteder som i New York og Oklahoma vil jeg tro at det er rom for dette på grunn av stedenes størrelse, det vil alltid være steder der man kan trekke seg litt tilbake. De to minnestedene i London er som sagt plassert i Hyde Park, som er svært populær blant både fastboende og turister i storbyen. Diana Memorial Fountain ligger ved en trafikkert gangvei, men tilbaketrukket fra biltrafikk og støyen man hører er i stor grad mennesker som prater, leker i vannet og så videre. Som en kontrast til dette ligger 7 July Memorial like ved en sterkt trafikkert vei hvor biltrafikken høres svært godt. Opplevelsen av stedet blir en annen, men samtidig er plasseringen kanskje helt riktig med tanke på hvordan terrorangrepet skjedde; midt i den travle storbyen.

At et minnested er åpent for alle mennesker og ikke utelukker noen med sin plassering eller design er viktig. Dette kan kalles et steds universelle språk, et begrep det er vanskelig å definere. Et eksempel kan være at stedet ikke bør ha en direkte tilknytning til en spesiell religion eller inneholde andre elementer som kan føre til at noen ikke føler seg velkommen. Begrepet universelt språk sier også noe om at stedet skal ha en ekstra dimensjon, det skal ha rom for kontemplasjon og refleksjon. Dette var ett av kriteriene i designkonkurransen av både National September 11 Memorial og Vietnam Veterans Memorial. De omtalte minnestedene har alle et universelt språk i den grad at de ikke inneholder typiske religiøse symboler som for eksempel kors. Dette betyr ikke at minnesteder skal være uten symbolikk, tvert i mot kan symboler være viktig for et minnesteds dypere mening.

utforming

Eksempelene over er alle minimalistiske og ikke figurative i sin utforming og følger dermed trenden man har sett spesielt de siste 30 år. Selv om minnestedene ikke direkte sier noe om foranledningen, er de likevel ladet med symbolikk. Et eksempel på dette er Oklahoma City National Memorial, hvor alle elementene har en tung symbolikk. De tomme stolene er kanskje det beste eksemplet på dette, der de står på samme sted som de omkomne befant seg da de døde, mange på jobb i kontorbygget. Symbolikken finnes også i tsunamiminnestedet på Bygdøy, hvor navn og utforming av skulpturen peker mot det som forårsaket katastrofen.

Noe av det som gjør Vietnam Veterans Memorial spesielt og til et forbilde for mange andre minnesteder, er at det ikke blir fullstendig uten interaksjonen med mennesket. Det å ta på navnene risset inn i den svarte granitten og skjønne omfanget av krigen, samt det å se sitt eget speilbilde og parken bak deg, er det som virkelig gjør minnestedet. Noe av det samme kan man se i minnestedene i London, de er heller ikke komplette uten den menneskelige interaksjonen. Noen som leker i vannet i Diana Memorial Fountain, en annen som beveger seg mellom stålsøylene i 7 July Memorial.

Diana Memorial Fountain er et godt eksempel på et inkluderende minnested, noe som har sammenheng med personen stedet skal minne. Stedet skiller seg fra de andre eksemplene ved at det kun skal minne én person, og det er således problematisk med en direkte sammenligning. Likevel åpner dette minnestedets design og bruk opp for spørsmål omkring hvilke aktiviteter

man skal legge opp til på et minneste. Stedet skal gi rom for alle; turister, nordmenn, pårørende og overlevende, og alle gruppenes behov må ivaretas.

Vann er et viktig element ved flere av minnstedene. Hvordan vannet blir brukt varierer fra sted til sted. Både i New York og i Oklahoma blir vannet behandlet ganske endimensjonalt, mens fontenen i London viser frem de mange kvalitetene ved vann; refleksjon, bevegelse og lekenhet. Bruken av vann kan vel sies å være mer optimistisk i sistnevnte, noe som kan være grunnlag for en diskusjon om hva som er passende ved et minneste. Skal man holde fast ved det som skjedde eller er det også rom for å peke fremover, la livet gå videre? Eller er det rom for begge deler? På Bygdøy har man jo også vann i sin naturlige form; og som med vær og vind vil variere i det uendelige. Sammenhengen med årsaken til katastrofen er jo også tydelig her.

Ved flere av minnstedene fikk man problemer med slitasje og andre vedlikeholdsproblemer like etter åpning. Et eksempel på dette er problemer med slitasje av gress. Dette har vi sett ved Vietnam Veterans Memorial, Oklahoma City National Memorial og ved Diana Memorial Fountain. Problemene har ført til at man har måttet enten stenge av områder eller legge til nye gangveier, noe som påvirker stedets uttrykk. Dette viser hvor viktig det er å ha tenke over hvordan og hvor mye stedet vil bli brukt helt fra starten av.

Materialvalg står også sentralt i minnsteder som skal stå i mange generasjoner. Livsløpet ble som sagt over beregnet til 300 år i 7 July Memorial, og da må materialene være varige. Besøkende vil trolig stille større krav til utførelsen av et minneste enn et annet offentlig rom, og for å sikre dette bør man altså velge materialer som er solide. En annen faktor som er viktig her er bærekraftig design, noe som har vært et fokus i National September 11 Memorial. Miljøvennlige løsninger bør ligge til grunn for alle prosjekter i dag, og da spesielt i et minneste som gjerne har en lenger levetid enn gjennomsnittet.

Navngiving av ofre og overlevende har blitt en viktig del av et minnstedes effekt. I eksemplene over er det stor variasjon i hvordan navnene blir listet opp, fra en kronologisk rekkefølge av navn på Vietnam Veterans Memorial, via en alfabetisk rekkefølge på 7 July Memorial til en relasjonsbasert rekkefølge på National September 11 Memorial. Konflikter kan oppstå rundt hvilke navnsom skal være med på en slik oversikt, rundt hvem som blir inkludert og hvem som blir ekskludert. De ulike måtene å liste opp navnene kan alle være problematiske, og det kan nok oppfattes veldig krenkende å være utelatt. Et eksempel på en vanskelig problemstilling her er psykiske og fysiske senskader. Hvor skal man sette grensen for hvem som blir inkludert? I Oklahoma City National Memorial har også rundt 600 overlevende fått navnene sine inngravert på en vegg på minnstedet. Her er det kanskje enda vanskeligere å sette grensen for hvem som skal inkluderes.

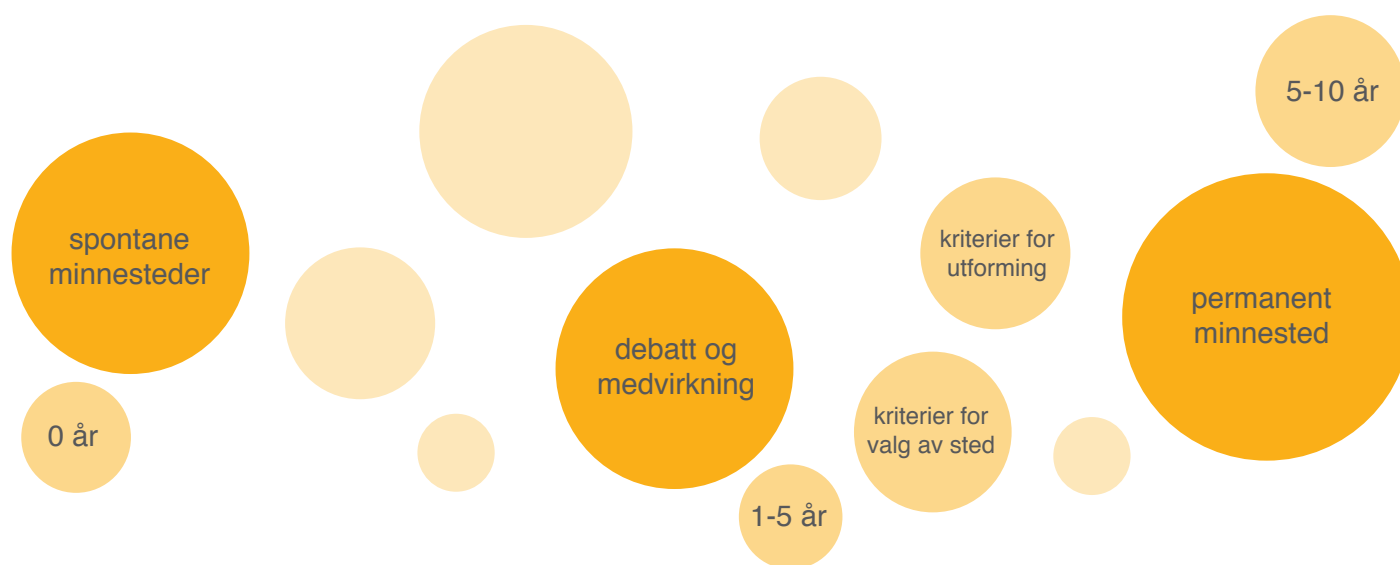

introduksjon

Figur 4.1 Oversikt over veien mot et minnested.

Figur 4.1 er en oversikt over temaer som blir gjennomgått i denne delen av oppgaven. Målet er å vise hvor viktig det er med gjennomtenkte prosesser for å skape et vellykket minnested.

Opprettelsen av spontane minnesteder like etter tragiske hendelser viser at mennesker har et behov for offentlige rom for sorg, og det permanente minnestedet er et svar på dette behovet. På veien mot dette stedet er det mange valg å ta, noe som er forsøkt illustrert her.

spontane minnsteder

Kort tid etter terrorangrepene 22. juli 2011 begynte folk å legge ned blomster og andre gjenstander både i Oslo og i nærheten av Utøya, men også på plasser og torg over hele landet. Folk strømmet spesielt til Domkirken i Oslo og etter kort tid var området dekket av et blomsterhav og fullt av mennesker som sørget. I dette kapittelet skal jeg forsøke å si noe om hva disse handlingene betyr og hvor og hvorfor de oppstår.

hva er et spontant minnsted?

Senter for krisepsykologi Bergen definerer spontanalter, et annet ord for spontant minnsted, slik: "Begrepet spontanalter innebærer et ritual som er mer spontant enn planlagt, der berørte (etterlatte, overlevende, bekjente og ukjente) umiddelbart samler seg på et åsted etter en ulykke. Dette er en uformell og spontan markering i veikanten, på fortau, etc. som forteller omgivelsene at her har noen forulykket" (Senter for krisepsykologi u.d.).

Therese Schøien beskriver i sin masteroppgave i kulturhistorie at det spontane minnstedet kan dannes andre steder enn ved ulykkesstedet om dette stedet er vanskelig å komme til. Man prøver ofte da å finne steder som gir en assosiasjon til hendelser, eller eventuelt et sted som forbindes med avdøde (Schøien 2008, s. 50).

Uttrykket spontanalter har tradisjonelt vært mest brukt i Norge, men Therese Schøien kom i sin masteroppgave i kulturhistorie frem til et uttrykk jeg mener passer bedre i denne sammenhengen. Handlingene er spontane, men alter er et ord som lett kan forbindes med noe religiøst (Schøien 2008, s. 4-5). Spontane minnsteder og spontane minnemarkeringer er mer nøytrale begreper som alle kan bruke.

når oppstod de første minnstedene?

I følge Erika Doss, professor i amerikanske studier, i boken "Memorial Mania" har minnsteder langs veien har vært et globalt fenomen i tusenvis av år og finnes i dag i Australia, Japan, Hellas og flere andre land. Disse minnstedene er ofte referert til som "roadside memorials" er en form for spontane minnsteder som altså har en lang historie (Doss 2010, s. 63).

Det finnes ifølge Schøien ingen klare bevis for hvordan skikken med spontane minnesteder oppsto i Norge. Hun viser til en spørreundersøkelse utført av Norsk etnologisk granskning i 1996 der noen informanter ser en likhet med gamle, norske tradisjoner som det å legge ned kranser eller blomster på vannet etter dødsulykker på sjøen. Denne tradisjonen er mindre spontant og mer av praktiske årsaker som at det blir en stedfortreder for begravelsen. En annen informant sammenligner spontane minnesteder med gamle tradisjoner som lysvaker og det å pynte med friske busker og greiner av eier og gran ved dødsfall (Norsk etnologisk granskning i Schøien 2008, s. 21-22). Schøien viser også til andre eldre skikker, men mener at det ikke er snakk om en direkte videreføring (Schøien 2008, s. 25-26).

Det som regnes som den første spontane minnemarkeringen slik vi i dag kjenner ritualet i Norge var da Kong Olav døde 17. januar 1991. Folk samlet seg på Slottplassen og la uoppfordret ned blomster og tente lys (Schøien 2008, s. 1). Markeringen etter dødsfallet fikk en bred dekning i media, og Schøien mener det er sannsynlig at nettopp mediedekningen har en viktig rolle i forhold til opprettholdelse og formidling av de spontane minstedene og minnemarkeringene (Schøien 2008, s. 31). Olaf Aagedal skriver i en kronikk i Aftenposten at lystenningen ved Kong Olavs dødsfall har vært med på å øke attraktiviteten til lystenning som minnekult i Norge, både på gravlunder og ved spontane minnemarkeringer. Han mener også at en av grunnene til den økte bruken av lys kan være en positiv opplevelse av lystenning i katolske kirker i Sør-Europa (Aagedal 2011).

Senere har vi sett spontane minnemarkeringer i Norge etter brå dødsfall som blant andre drapet på Benjamin Hermansen i 2001, terrorangrepene på USA i 2001, etter tsunamikatastrofen i 2004 og nå sist etter terrorangrepene i Norge 22.juli.

hvorfor oppstår spontane minnesteder?

Spontane minnesteder kjennetegnes ved at døden er brå og uventet, og ved at den pårørende ofte har en følelse av at den avdøde ikke har levd det livet han eller hun har "krav på". Dette kalles av Alver og Skjelbred for vond død, og er en motsetning til god død, der man har fått forberedt seg på dødsfallet og tatt farvel, ofte etter et langt liv (Alver og Skjelbred i Schøien 2008, s. 5). Dette mener Schøien også sannsynligvis er grunnen til at man oftest ser spontane minnemarkeringer når barn og unge har dødd, døden er her brå og uventet (Schøien 2008, s. 40).

Aagedal mener at lystenning er et ritual som kan fungere samlende på tvers av kulturelle og religiøse skillelinjer. Ved dødsfall der personer fra ulike kulturer og religioner er involverte er slike ritualer viktige (Aagedal 2011).

Det er ikke bare de som er direkte berørte som kommer til et spontant minnested. Ved å delta i en spontan minnemarkering viser man sin respekt overfor de avdøde og overfor de pårørende. Minneplassene kan sees på som et forsøk på å takle døden, en del av en sorgprosess. Ritualer og fellesskap gir oss rammer i en tid med kaos. Stedet blir til fordi man samles der.

Man tar i bruk et offentlig rom, krever sin plass. Krever at den døde får sin plass og sin avslutning på livet.

Bildet tatt 13. august 2011 viser at det var mye mennesker ved det spontane minnestedet ved Domkirken selv tre uker etter terrorangrepene.

det spontane minnestedet etter 22.juli 2011

Som nevnt tidligere er det i stor grad stedet der dødsfallet eller dødsfallene fant sted som blir tatt i bruk som et spontant minnested. Ved noen tilfeller er disse stedene vanskelig tilgjengelig, og man finner da andre steder som kan gi en assosiasjon til personene. Folk la ned blomster og andre gjenstander på steder over hele landet etter 22.juli. Hvorfor Domkirken i Oslo ble "hovedminnestedet" kan diskuteres, men jeg tror en av grunnene kan være et behov for tilknytning til noe kjent og kjært. Vi har en tradisjon for at kirken tar seg av ritene rundt dødsfall og derfor fikk dette stedet stor betydning. Kirken åpnet dørene for folk, og var i tillegg i nærheten av det avstengte Regjeringskvar

talet. Stortinget og Slottet ble også etter hvert avstengt, og dermed uaktuellesom stedet folk samlet seg i denne sammenhengen, slik man blant annet gjorde etter kong Olavs død. Den sentrale plasseringen i Oslo og det åpne byrommet på Stortorvet er andre grunner til at dette ble det "offisielle" minnstedet.

utforming

Jeg mener at et spontant minnsted ikke trenger å ha en bestemt utforming, det trenger ikke regnes som et spesielt vakkert sted. Det som betyr noe er plass til å samles, at stedet er tilgjengelig og åpent. Minnsteder tar plass, de tvinger oss til å forholde oss til dem både psykisk og fysisk. Stedet blir en destinasjon og et sted som skal besøkes.

Når det gjelder hva som blir lagt ned ved minnstedene går dette igjen fra sted til sted. Blomster og ofte roser er vanlig (Schøien 2008, s. 37). Dette er altså ikke noe som var typisk for minnstedene etter 22. juli, men har nok vanligvis heller stort sett noe med tilgjengelighet å gjøre. Blomster oppfattes av mange som den ideelle gaven til avdøde og etterlatte når man ikke helt vet hva man skal gi (Schøien 2008, s. 68). I følge Doss er døden som oftest fraværende på et slikt sted. Man legger ned gjenstander man forbinder med avdødes liv og refererer ikke til døden (Doss 2010, s. 101).

Både Schøien og Doss peker på at sorgen har blitt mer tydelig enn den var på 1900-tallet. Sorgen har blitt mindre privat og tabubelagt og mer offentlig. Dette må vi som planleggere ta hensyn til. Vi må tilpasse oss folks behov for en offentlig sorg, som et tillegg til den private sorgen på gravplassen (Schøien 2008, s. 35) (Doss 2010, s. 93).

tidsrom

De spontane minnstedene får både mest besøk og mediedekning den første tiden etter dødsfallene. Befaringer ved Domkirken i Oslo viser at mengden blomster og andre gjenstander har minket betraktelig de siste månedene. Bildene til høyre viser likevel at det fortsatt blir lagt ned friske blomster, og det er også tydelig at folk legger og setter ned det som passer til årstidene også; for eksempel høstlyng.

Schøiens informanter oppgir at årsdagen er viktig å markere, og at to år markerer i mange tilfeller markerer avslutningen på et spontant minnsted. Etter dette oppleves graven som det naturlige stedet å besøke (Schøien 2008, s. 34). Jeg tror at det spontane minnstedet ved Domkirken i Oslo vil være viktig for mange helt frem til et permanent minnsted blir opprettet.

Bildene over viser at det har blitt lagt ned friske blomster gjennom hele høsten, men at mengden blomster har minket etter hvert som tiden har gått.

Bildet til venstre viser at et spontant minnsted ikke trenger ha en spesiell utforming. Ved Domkirken spredde minnstedet seg utover fortau og busstoppet.

medvirkning

“Med medvirkning menes enkeltpersoners og gruppers rett til å kunne delta i og påvirke beslutningsprosesser. Medvirkning betyr at innbyggerne i et samfunn er med på selv å planlegge sin framtid” (NOU 2001:7).

Tidligere var det ikke nødvendigvis slik at de som ble direkte berørt av forandringer i samfunnet var med på å ta beslutningen om forandringen. Etter hvert har begrepet medvirkning kommet inn i de fleste deler av samfunnet, og i dag er begrepet også tatt inn i lovverket:

§ 5-1. Medvirkning

Enhver som fremmer planforslag, skal legge til rette for medvirkning. Kommunen skal påse at dette er oppfylt i planprosesser som utføres av andre offentlige organer eller private.

Kommunen har et særlig ansvar for å sikre aktiv medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging, herunder barn og unge. Grupper og interesser som ikke er i stand til å delta direkte, skal sikres gode muligheter for medvirkning på annen måte (Lov om planlegging og byggesaksbehandling av 2008).

Retten til medvirkning er lovfestet, men det er stor variasjon i hvor aktiv medvirkningsprosessen er. Arthur Wøhni i Asplan Viak beskriver i en rapport om planmedvirkning en skala som sier noe om grad av medvirkning i et prosjekt (Wøhni 2007):

Figur 4.2 Skala om grad av medvirkning, basert på Sager 1991 og sentrale medvirkningsteorier.

Som skalaen viser er det stor variasjon i hvor stor borgerstyringen er. Det som er viktig er at hvis et sted skal få betydning må det aksepteres av stedets brukere. Dette er kanskje spesielt viktig ved et minnested – et sted som er så ladet og som får en personlig betydning for brukerne. Kenneth Foote uttaler i boken "Shadowed Ground" at man de siste 20 årene har lært at det å bygge et minnested er en inklusiv prosess. Det er mange individer og grupper som gjerne vil si sin mening, for eksempel overlevende, pårørende, politikere, grunneiere og redningspersonell. Foote påpeker at det er her viktig at alle må få være med i beslutningsprosessen, men at grupper som pårørende og redningspersonell ikke bør få veto. Konflikter kan oppstå mellom de ulike gruppene, noe som kan dempes ved at man inkluderer for eksempel profesjonelle designere (Foote 2003, s. 340) (For mer om betydningen av profesjonelle designere i en designprosess, se s. 86-88 om kriterier for utforming av et minnested).

Konklusjonen i del 3 om eksempelstudier viser at medvirkning i større eller mindre grad har vært viktig i etableringen av de omtalte minnestedene. Eksempelstudiene og annen litteratur viser oss at medvirkning også vil være viktig i prosessen med å etablere et minnested etter 22. juli 2011. Følger man skalaen i figur 4.2 viser erfaringene at det er fornuftig å velge en medvirkningsprosess der man ligger mellom 4 og 5 i grad av medvirkning. Disse medvirkningsformene krever mye tid og ressurser, men er som tidligere beskrevet viktig for å skape en dialog og en enighet rundt et minnested som sannsynligvis vil få stor oppmerksomhet i årene fremover.

minnesteder og tid

Ganske umiddelbart etter hendelsene 22. juli 2011 ble det fra flere hold ytret ønsker i norske medier om et minnested fra flere hold. Ønsker om et minnested ved Utøya og Regjeringskvartalet har dominert, men det har også kommet forslag om minnesteder i Oslo og for så vidt andre steder i Norge. Forslag til hvordan minnestedene skal se ut har blitt sendt inn til myndighetene, og engasjementet har vært stort.

I figur 4.3 er det forsøkt å lage en oversikt over ulike hendelser i inn- og utland og eventuelle minnesmerker og minnesteder satt opp etter disse hendelsene. Målet med tabellen er å få en oversikt over hvor lang tid det tar fra en hendelse skjer til et minnested innvies. Foruten eksempelstudiene har jeg inkludert hendelser som i antall døde til en viss grad kan sammenlignes med det som skjedde 22. juli 2011.

Tabellen viser at det varierer hvor lang tid det tar fra en hendelse skjer til et minnested er etablert. Ved hendelser i Norge ser vi at tidsspennet er fra 1 til 16 år. I USA er tidsspennet fra 4 måneder til 10 år. Det er vanskelig å se en klar tendens, men det kan se ut til at prosessen fra hendelse til ferdig minnested går raskere i dag enn tidligere. Kenneth Foote, professor i geografi og forfatter av boken "Shadowed Ground" mener at prosessene går raskere nå, og at dette blant annet skyldes at folk i større grad anerkjenner rollen vold har i samfunnet og at hendelser som masse mord ikke lenger blir glemte og glemt. Han uttrykker en bekymring for at prosessene i noen tilfeller går for fort, og at ønsket om å hedre ofrene og få en avslutning på prosessen går på bekostning av en bred og vedvarende debatt rundt for eksempel terror og globalisering (Foote 2003, s. 338-345).

Det er vanskelig å si hvor lang tid det bør ta før et minnested blir satt opp. I figur 4.1 er det anslått at prosessen med å finne et sted og hvordan man skal gå fram bør ta fra 1 til 5 år. Videre er det anslått at det bør ta mellom 5 og 10 år før minnestedet står ferdig.

Craig Dykers, medeier i Snøhetta, og en av arkitektene bak minnepaviljongen på Ground Zero i New York, uttaler i et intervju at Norge bør vente med minnestedet etter 22. juli 2011. Grunnen til dette er hans erfaringer fra New York, hvor han mener at prosessen har gått for fort. Et minnested er viktig for svært mange, men man trenger tid for å få et passende syn på hendelsen

Refleksjon er viktig ved skapelsen og byggingen av et minnested (Brekke 2011).

Jan Harsem mistet konen i "Scandinavian Star"-ulykken i 1990. Han uttaler til Aftenposten at det ikke bør ta mer enn et par år før minnestedet etter 22. juli blir oppført. Det tok 16 år fra ulykken i 1990 og det mener Harsem er for lang tid. Han mener videre at minnestedet er et sted man kan besøke ved årsdager og reflektere over det som har skjedd. Han fremhever samtidig at det er viktig at prosessen ikke blir preget av hastverk (Riaz 2011b).

Det finnes ingen eksakt fasit over hvor lang tid det skal ta før et minnested blir oppført. Det som er viktig er at det blir satt av tid til å hele tiden reflektere over hva og hvordan et minnested skal være. Stedet skal fungere som et minnested for menneskene som ble direkte og indirekte rammet av hendelsene 22. juli 2011, men det skal også være et sted hvor fremtidens barn og unge kan lære om det som skjedde.

Dato for hendelse	Sted	Hendelse	Antall døde	Dato for minnested	Antall år det tok
1950-1975	Vietnam	Krig	58272 amerikanske soldater	November 1982	7 år
April 1990	Scandinavian Star, Norge	Brann på skip	159 (136 norske)	April 2006	16 år
September 1994	Estonia, Østersjøen	Skipsforlis	852 (6 norske)	Flere**	1 mnd - 3 år
April 1995	Oklahoma City, USA	Massemord/ bombeeksplosjon	168	April 2000	5 år
Mars 1996	Dunblane Primary School, Skottland	Massemord på skole	18*	1997/1998	1 år/2år
Oktober 1998	Gøteborg, Sverige	Diskotekbrann	63	Oktober 2008	10 år
April 1999	Columbine High School, USA	Massemord på skole	15*	September 2007	8 år
November 1999	Texas A&M University, USA	Ulykke på universitetet	12	November 2004	5 år
November 1999	Sleipner, Norge	Skipsforlis	16	November 2000	1 år
Januar 2000	Åsta, Norge	Jernbaneulykke	19	November 2001	Nesten 2 år
September 2001	Flere steder, USA	Terrorangrep	2983	Flere***	I New York: 10 år
Desember 2004	Sørøst-Asia	Tsunami	345000 (84 nordmenn)	Oktober 2007****	3 år
Juli 2005	London, England	Terror/selvmondsbombere	56*	Juli 2009	4 år
April 2007	Virginia Tech, USA	Massemord på universitet	33*	August 2007	4 mnd
Februar 2008	Northern Illinois University, USA	Massemord på universitet	6*	Oktober 2009	1,5 år

*Inkludert gjerningsmannen.

** Det er satt opp minnesteder etter Estoniaulykken i Stockholm (1997), Pärnu (Estland), Ersta (Stockholm), Lindsberg kommune (5 stk., Sverige), Borlänge (Sverige, 1996), Vilhelmina (Sverige) og Kapellskär (Sverige, 1994).

*** Det er satt opp mange minnesmerker etter angrepene 11. september 2001.

****Minnestedet i Norge.

Figur 4.3 Tabell som viser ulike hendelser og hvor lang tid det har tatt før minnesteder har blitt oppført. Kilder: se litteraturliste.

kriterier for valg av sted

For å finne det rette stedet for et minnested i Oslo bør man ha en rekke kriterier. Det bør være kriterier som går på det rent tekniske, men også på emosjonelle aspekter ved et minnested. Landskapsarkitekter kan komme med innspill på begge disse områdene og det følgende er et forslag til kriterier for vurdering av steder for et minnested i Oslo.

eiendomsforhold og grad av offentlighet

Samholdet og engasjementet i tiden etter 22. juli 2011 viser at hendelsene ikke bare rammet de direkte berørte, men hele Norge som nasjon. Man kan på en måte si at hele nasjonen "eier" tragedien, og dette bør gjenspeiles i et minnested som skal være et samlingspunkt for nordmenn i fremtiden.

Eiendomsforholdene på stedet vil si oss noe om hvordan prosessen frem mot et eventuelt minnested vil bli. Å anlegge et minnested på en privat eiendom kan være problematisk, på grunn av at en eiendomsoverdragelse med en eventuell ekspropriasjonsprosess kan ta lang tid. Et minnested bør derfor plasseres på offentlig grunn, enten eid av Staten eller Oslo kommune.

Jan Gehl viser i sin bok "Livet mellom husene: udeaktiviteter og udemiljøer" til Oscar Newmans fremstillinger av fellesrom som enten private, halvprivate, halvoffentlige og offentlige (Newman 1973 i Gehl 2007, s. 54-55). Gehl sier videre at noen fellesrom er formelt offentlig tilgjengelig, men ikke oppleves sånn på grunn av tilknytning til noen omkringliggende bygg (2007, s. 54-55). Dette viser at et minnested i tillegg til å være offentlig eid, også bør oppfattes som et offentlig, tilgjengelig byrom og ikke privat på noe vis.

tilgjengelighet

Minnestedets funksjon som et samlingssted for hele Norge tilsier at stedet bør ligge sentralt og i nærheten av ulike former for kollektivtransport. Dette vil si at det er gangavstand fra kommunikasjonsmuligheter som tog, bane, buss og trikk. Nærhet til store kollektivknutepunkter som Oslo sentralstasjon og Nationaltheatret stasjon er dermed viktig. Plan- og bygningsetaten i Oslo peker i rapporten "Grøntplan i Oslo – Metode for dekningsanalyse" på at maksimal gangavstand til mellomstore parker bør være 500 meter for å sikre tilgjengelighet også for personer med lav mobilitet (Plan- og bygningsetaten 2009) og dette kan benyttes som maksimal gangavstand fra kollektivknutepunkter til et minnested.

Mange vil komme utenbys og utenlands fra for å besøke minnstedet og det bør derfor være enkelt å finne frem til. Stedet bør ligge sentralt i Oslo og i nærheten av kjente "landemerker". Stedet bør ha flere innganger og utganger slik at det ved store folkemengder ikke blir trengsel for å komme inn og ut. Eksemplene i del 3 viser at det er vanlig å plassere minnstedene i sentrale deler av byen.

Minnstedet skal være for alle, og at stedet kan få en universell utforming er viktig. Muligheter for parkering i nærheten er viktig for personer med funksjonsnedsettelse. Plass til handicapparkering på selve stedet eller i nærheten er derfor viktig.

vegetasjon

Den svenske landskapsarkitekten Inger Berglund gjorde i 1994 en undersøkelse om hva folk mener skaper gode rom på en kirkegård. Undersøkelsen er ikke direkte overførbart, men kan si oss noe om hva mennesker mener er et godt rom for sorg. Berglund kom blant annet frem til at det grønne er en svært viktig faktor. Store, fritt voksende løvtrær fremheves spesielt, mens bartrær fort kan bli for tunge og mørke. Naturen er et symbol for det evige, for hvor vi hører til og føler oss hjemme (Berglund 1994).

Landskapsarkitekt Helena Nordh har i følge et intervju på forskning.no i sin doktorgrad beskrevet betydningen av det grønne i menneskers omgivelser og hun fant blant annet at trær og det grønne virker avslappende på oss (Graven 2010). Vegetasjon, og da spesielt store trær, kan i tillegg virke positivt inn på lokalklimaet (se eget kriterie). Jeg mener på bakgrunn av dette at eksisterende vegetasjon, og da spesielt store løvtrær, er viktig på et slikt sted.

program

Det er viktig at et minnsted får stå for seg selv og ikke må konkurrere om oppmerksomheten. Eksempelvis bør det ikke ligge i umiddelbar tilknytning til kommersielle interesser eller steder som på noen måter kan oppfattes som støtende. Stedet bør i tillegg oppfattes som trygt. Stedet bør være en del av en helhet, men samtidig med rom for den private sorgen. Stedet bør ikke ha et program i dag som kan komme i konflikt med et minnsted.

stillhet og ro

Det er ønskelig at et minnsted oppfattes som stille og rolig, og ikke preget av trafikkstøy og stor gjennomgangstrafikk. Hverdagens lyd og synsinntrykk bør stenges ute i følge undersøkelsen til Berglund (1994). Disse to elementene kan det være vanskelig å forene, men det finnes måter å løse dette på.

lokalklima

I følge Berglunds undersøkelse bør det være muligheter for sitteplasser og opphold i solen gjennom store deler av året (1994). Gode solforhold er derfor svært viktig på et slikt sted.

Luftkvaliteten bør også være tilfredsstillende, stedet må være tilgjengelig

Eksisterende vegetasjon er med på å forankre minnstedet til både fortid og fremtid.

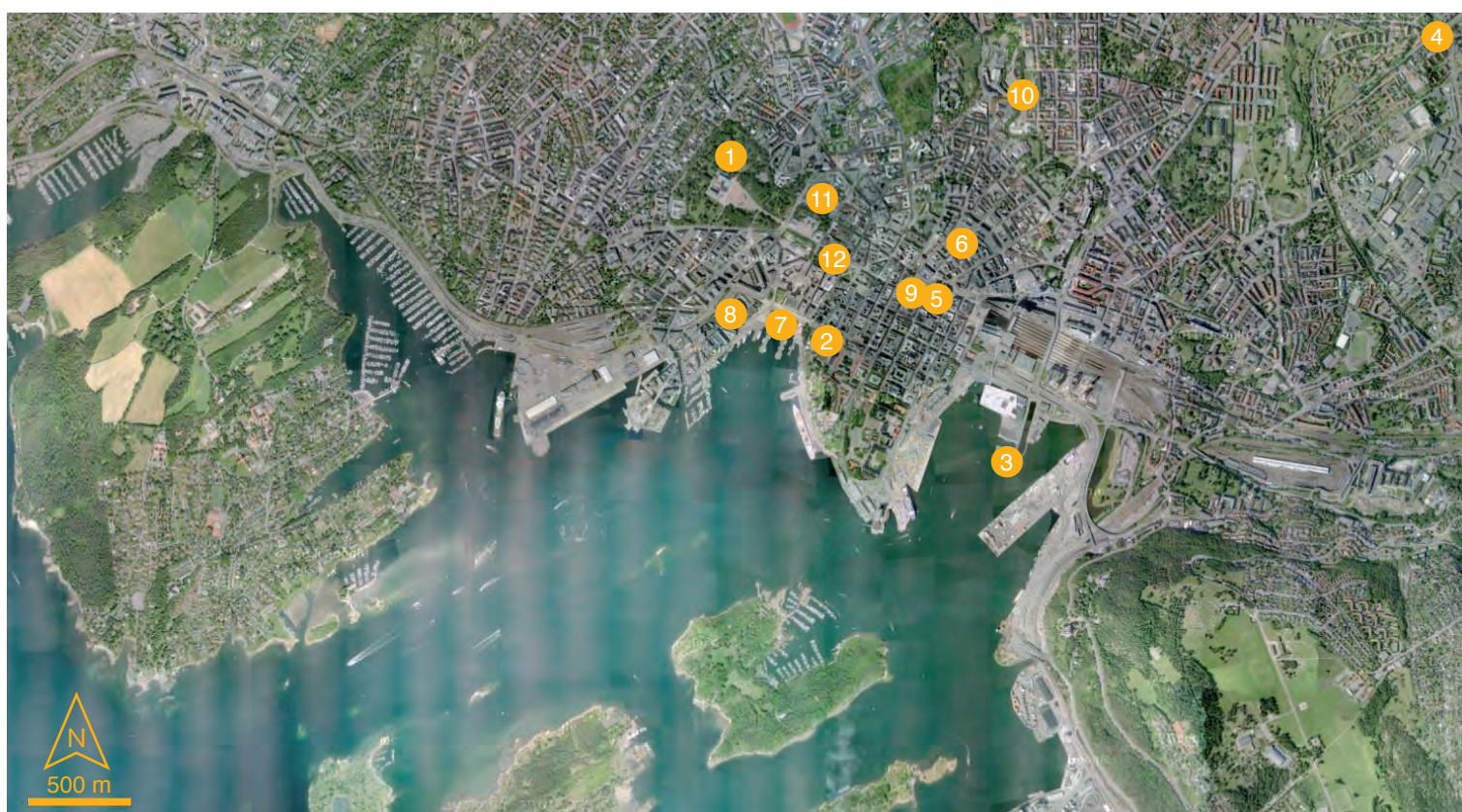
også for astmatikere. Det bør derfor være en viss avstand til svært trafikkerte veier. Det er også viktig at det ikke er for mye vind på et slikt sted. Vind kan virke svært forstyrrende og kan spesielt være et hinder for bruk i vinterhalvåret.

universelt språk

På et minnested er det viktig at alle mennesker føler seg velkommen og at ingen blir utelukket på grunn av stedets plassering eller design. Som eksemplene i del 3 viser oss bør stedet ha et universelt språk for å sikre dette. Et universelt språk kan forstås som at det ikke bør være en utstrakt bruk av symboler som kan virke støtende på noen og minnestedet bør ikke ligge i umiddelbar nærhet av et gudshus.

foreslåtte steder

I tiden etter 22. juli 2011 var det mange som sendte inn forslag om mulige plasseringer for et minneste. Oversikten på de påfølgende sidene viser tolv av de innsendte forslagene. Begrunnelse for forslaget og ønsker om utforming er tatt med der det foreligger. I tillegg er det gjort en kort vurdering av stedene etter tidligere nevnte kriterier.

Forslagene ble sendt inn og publisert i Aftenposten fra 27. juli til 11. august 2011. Flere av stedene har blitt foreslått av ulike personer og i de tilfellene har jeg sammenfattet argumentasjonen. Jeg har ikke innhentet tillatelse fra forslagsstillerne, da navn er utelatt i oversikten og heller ikke er interessant i denne sammenhengen. Forslagene har vært en viktig kilde til informasjon om hvor folk umiddelbart etter hendelsen ønsket et minneste.

Figur 4.4 Oversikt over foreslåtte steder til et minneste i Oslo.

1	slottsparken	7	rådhusplassen
2	kontraskjæret	8	vestbaneplassen
3	bjørvika	9	stortorget
4	utkanten av oslo	10	akerselva
5	domkirkeparken	11	tullinløkka
6	youngstorget	12	eidsvolls plass vest

1 - slottsparken

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt for et minneste i Slottsparken er at det er ledig plass nord for Slottet, at Garden kan stå for gratis vakt hold og at parken ikke brukes til noe spesielt i dag.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Slottsparken er eid av Statsbygg (Statsbygg u.d.) og ligger således på offentlig grunn. Stedet ligger i sentrum av Oslo og med kort avstand til Nationaltheatret stasjon, men likevel tilbaketrukket fra trafikk og store menneskemengder. Parken er stor og med mange store, flotte trær og ville således være en verdig ramme rundt et minneste. Flere åpne steder i parken betyr at det sannsynligvis ikke vil være et problem å finne en solrik plassering av minneste. Kongefamiliens engasjement etter 22. juli 2011 kan også sees på som et argument for å velge Slottsparken som et minneste. Slottsparkens programmering som et parkområde tilknyttet Det kongelige slott kan imidlertid føre til at en plassering av et minneste der er problematisk. Et minneste bør med tanke på et universelt språk ikke ha en så tett tilknytning til Slottet. Min vurdering er at til tross for parkens kvaliteter, gjør programmeringen at Slottsparken ikke er godt egnet til et minneste for 22. juli 2011.

2 - kontraskjæret

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt for et minneste på Kontraskjæret er at det er et vakkert sted som blir lite brukt og at et minneste ville aktivisere området. Stedet har store trær, utsikt mot sjøen, det ligger sentralt og støynivået er lavt.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Kontraskjæret er en del av forterrenget til Akershus festning, der det ligger nedenfor selve festningsmurene. Området har siden 1970 vært utlagt til en åpen park (Forsvarets bygningstjeneste 1998), eies av Oslo kommune (Oslo kommune 2008) og oppfattes i dag som et offentlig byrom. Det åpne forterrenget er likevel et viktig festningshistorisk element (Ibid.) og bør derfor ikke forandres i stor grad.

Kontraskjæret har en sentral plassering i Oslo, det ligger et trikkestopp like ved området, og avstanden til Nationaltheatret stasjon er litt over 500 meter. Parken er stort sett stille og rolig og med gode solforhold. Den består i stor grad av en stor plen og enkelte store løvtrær.

Søk på internett viser at stedet sommerstid blir brukt til blant annet festivaler og andre utendørskonsert. I vinterhalvåret er området mindre brukt, og da spesielt på kveldstid. Dette gjør at stedet kan oppfattes som utrygt. Ved Kontraskjæret og området rundt er det allerede plassert flere skulpturer, blant annet en av Franklin Roosevelt. Et eventuelt minneste bør ikke ha for mye "konkurranse", og det kan bli et problem på dette stedet.

Min vurdering er at områdets historiske betydning, mulige konflikter med områdets program, og en mangel på aktiviteter vinterstid, gjør at Kontraskjæret ikke vurderes som godt egnet til et minneste for 22. juli 2011.

Øverst: Bilde 4.1 Slottsparken.

Over: Bilde 4.2 Kontraskjæret.

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt for et minneste i Bjørvika er at det kan plasseres på halvøya i dag kjent som Snelda. Det foreslås at det også bør etableres et minnesenter og kulturhus, og at halvøya bør døpes om til Utøya eller Roseøya.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Halvøya Snelda ligger på en utstikker like ved operaen i Bjørvika (Riaz 2011a). Snelda eies av Hav Eiendom, et datterselskap av Oslo Havn KF, som igjen eies av Oslo kommune (Hav Eiendom u.d.). Nærmeste kollektivknutepunkt er Oslo sentralstasjon, rundt 700 meters gange unna. Denne avstanden er i lengste laget, spesielt for personer med lav mobilitet. I dag kan nok området oppfattes som usentralt for mange tilreisende, og det er også usikkert hvor mange år det vil ta før området oppfattes som en integrert del av Oslo sentrum. Veier og jernbane oppfattes i dag som barrierer. Bjørvika er en viktig del av utviklingen av fjordbyen Oslo, men usikkerhet og uro rundt fremtidige planer kan gjøre det vanskelig å planlegge et minneste i området.

Snelda er i dag ikke opparbeidet og har et midlertidig preg. Et søk på Internett viser at det har vært ulike planer for Snelda de siste årene, blant annet for et kulturhus med undervisning og varierende kunst- og kulturliv (Snelda u.d.). Det foreslås jo også at dette videreføres ved en eventuell etablering av et minneste. En slik programmering vil nok ikke komme i konflikt med et minneste. Snelda ligger vakkert til ved fjorden og solforholdene er gode. Stedets åpne karakter gjør at det er utsatt for vind, noe som kan være uheldig, spesielt i vinterhalvåret.

Min samlede vurdering er at en forholdsvis usentral beliggenhet, usikkerhet rundt fremtidige planer og stedets lokalklima gjør at Bjørvika ikke er godt egnet som plassering av et minneste for 22. juli 2011.

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt er at mange har problemer med å finne frem i Oslo, og at det derfor er fint om minnesteområdet ligger i utkanten, men likevel er lett å finne. Parkeringsmulighetene er gode i utkanten av Oslo.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Et minneste i utkanten av Oslo vil sannsynligvis være tilgjengelig med bil, men mulighetene for tilgjengelighet med kollektivtransport er mindre. En sentral beliggenhet sier noe om at minnesteområdet er viktig for byen, mens en plassering i utkanten kan oppfattes som at minnesteområdet er noe man vil gjemme bort. En fordel med en plassering i utkanten er mulighetene for å finne stille og rolige plasser med gode solforhold og vakker natur.

Med så lite informasjon om stedet er det vanskelig å gjøre en vurdering basert på kriteriene. En sentral plassering og god tilgjengelighet er derimot så viktig for et minneste at min samlede vurdering blir at utkanten av Oslo ikke er godt egnet til et minneste for 22. juli 2011.

3 - bjørvika

4 - utkanten av oslo

Øverst: Bilde 4.3 Halvøya Snelda sett fra Operaen. Over: Bilde 4.4 Utkanten i Oslo, her illustrert med et bilde av Maridalsvannet.

5 - domkirkeparken

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt for et minnested ved Domkirken er at det var her folk først strømmet til og la ned blomster. Stedet ligger sentralt og det er en trøst i det å kunne gå inn i kirken. Stedet er verdig og forslagsstiller mener at parken kan bli en hage hvor alle kan hjelpe til.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Domkirkeparken ligger i sentrum av Oslo, like ved Karl Johans gate og ikke langt unna Regjeringskvartalet. Avstanden til Oslo sentralbanestasjon er rundt 300 meter og det er også flere buss- og trikkestopp i nærheten. Området utenfor selve Domkirken eies av Oslo kommune (Matre 2011). Svært mange mennesker samlet seg ved Domkirken etter 22. juli. I flere uker var området dekket av blomster, og hele høsten 2011 har det fungert som et spontant minnested.

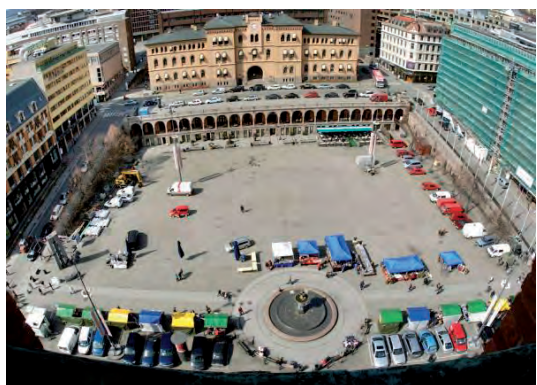
Domkirkeparken er ikke spesielt stor, og består av noen gressflater og en del store trær. Stedet er forholdsvis stille og rolig med tanke på den sentrale plasseringen, men høye bygninger og trær gjør at solforholdene ikke er optimale. Nærheten til kirken gjør at stedet ikke har et universelt språk og dette kan være problematisk for mennesker som ikke har tilknytning til den kristne tro.

Min samlede vurdering er at på grunn av tilknytningen til Domkirken er ikke Domkirkeparken godt egnet som et minnested etter 22. juli 2011.

6 - youngstorget

argumenter og ønsker om utforming

Argumenter som blir brukt for et minnested på Youngstorget er at torget ligger midt i byen og nær Regjeringskvartalet og er AUF og Arbeiderpartiets "hjemmebane". Området ble også direkte rammet av terrorangrepet. Minnestedet bør reflektere at det bor folk fra mange ulike kulturer i Oslo.

Øverst: Parken utenfor Domkirken.
Bilde 4.5 Youngstorget sett fra luften.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Youngstorget ligger sentralt til i Oslo sentrum, rundt 400 meters gange fra Oslo sentralstasjon. Torget er en offentlig plass eid av Oslo kommune (Et levende Youngstorg 2011) som brukes til ulike arrangementer gjennom året. I nordvest avgrenses plassen av ulike små forretninger og serveringssteder, og i sørøst avgrenses den av Arbeiderpartiets hovedkontor. Sør på plassen er det reist et fredsmonument i forbindelse med 50-årsmarkeringen av bombingene av Hiroshima og Nagasaki under 2. verdenskrig (Ibid.). Alle disse faktorene gjør at det kan stilles spørsmålsteget ved om det er plass til et minnested også. Plassen er omkranset av rekker med løvtrær og sentralt på plassen finner vi en fontene. Youngstorget har en helhetlig utforming som en stor og åpen plass, og en underdeling av plassen for å skape et minnested kan være både utfordrende og uheldig.

Min samlede vurdering er at Youngstorgets åpne karakter og programmering gjør at stedet ikke er godt egnet som et minnested etter 22. juli 2011.

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt for et minnested på Rådhusplassen er at den ligger mellom øst og vest i Oslo. Plassen ligger ved sjøen, noe som kan være symbolsk med tanke på Utøya. Den store plassen kan også symbolisere Regjeringskvartalet.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Rådhusplassen ligger på sørsiden av Rådhuset, midt i sentrum av Oslo. Gangavstanden til Nationaltheatret stasjon er rundt 400 meter og det er også flere buss- og trikkestopper i nærheten. Grunneier er Oslo kommune ved Oslo Havn KF og Rådhusforvalteren og plassen er et offentlig byrom. Rådhusplassen brukes til ulike arrangementer gjennom hele året (Prosjekt Fjordbyen 2010b).

Midt på den åpne, granittbelagte plassen ligger et rektangulært, nedsenket område omkranset av busker, løvtrær og annen vegetasjon. Et eventuelt minnested på Rådhusplassen vil sannsynligvis plasseres her, men det er vanskelig å se at det kan gjøres uten at det nedsenkede området må få en helt ny utforming. Det nedsenkede området inneholder i dag flere skulpturer og en fontene, og er som sagt tidligere ofte i bruk til ulike arrangementer. Solforholdene på plassen er gode. Stedet har et universelt språk, med en god beliggenhet midt i fjordbyen Oslo. Den sterke tilknytningen til Rådhuset og dermed Oslo kommune kan være problematisk. Det er viktig at et minnested for 22. juli 2011 forbindes med Oslo som Norges hovedstad og ikke kun som et minnested for Oslos innbyggere.

Min samlede vurdering er at Rådhusplassens programmering og tilknytningen til Oslo kommune gjør at stedet ikke vurderes som godt egnet som et minnested etter 22. juli 2011.

argumenter og ønsker om utforming

Argumenter som blir brukt er at plassen er i dag omkranset av flotte, store poppeltrær. Stedet har en sentral beliggenhet, men likevel tilbaketrukket fra vrimmelen. I dag er plassen en parkeringsplass, og det er uansett planer om å gjøre noe her.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Vestbaneplassen er et åpent område bak Oslos gamle jernbanestasjon, Vestbanen. Plassen ligger mellom Aker Brygge og Rådhusplassen og gangavstanden til Nationaltheatret stasjon er rundt 400 meter. Plassen eies av Statsbygg og brukes i dag som parkeringsplass. Statsbygg ønsker å utvikle Vestbaneområdet med et helhetlig museumsanlegg for Nasjonalmuseet. En internasjonal plan- og designkonkurranse er gjennomført, og ferdigstilling er beregnet til 2016 (Prosjekt Fjordbyen 2010a). Vestbaneplassen har et midlertidig preg i dag, men med utviklingen som skal skje i årene fremover vil stedet få et mer tydelig program og uttrykk. Et minnested bør være en del av byen, men uten å måtte "konkurrere" med omgivelsene. Det er vanskelig å se at et minnested kan inkorporeres i disse planene uten at dette vil legge begrensninger på designet av museumsanlegget og/eller minnestedet.

7 - rådhusplassen

8 - vestbaneplassen

Øverst: Rådhusplassen med Rådhuset til venstre. Over: Vestbaneplassen er rammet inn av poppeltrær.

9 - stortorget

Min samlede vurdering er at på grunn av planene om museumsanlegget er ikke Vestbaneplassen godt egnet som et minneste for 22. juli 2011.

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt for et minneste på Stortorget er at det var her og ved den nærliggende Domkirken folk strømmet til like etter 22. juli. Stedet var et samlingspunkt i sorg og glede.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Stortorget er en offentlig plass i sentrum av Oslo, like ved Karl Johans gate og ikke langt unna Regjeringskvartalet. Oslo sentralbanestasjon ligger 300-400 meters gange unna, og nordsiden av torget fungerer som en holdeplass for trikk og buss. Torget er omkranset av bygninger som Glassmagasinet, Stortorget Gjestgiveri og Domkirken, og fungerer også som forplass for sistnevnte (Plan- og bygningsetaten 2011). Plassen benyttes daglig til torghandel og kioskdirift. I sør og vest er den brosteinsbelagte plassen omkranset av høye løvtrær. Midt på plassen står det en skulptur av kong Christian IV og vest på plassen er det plassert en fontene. Plassen har en tydelig programmering som et sted for torghandel og holdeplass for kollektivtrafikk og den har ikke et universelt språk på grunn av tilknytningen til Oslo domkirke.

Min samlede vurdering er at Stortorget's programmering og tilknytningen til Domkirken gjør at stedet ikke vurderes som godt egnet som et minneste for 22. juli 2011.

10 - akerselva

argumenter og ønsker om utforming

Argumenter som blir brukt for et minneste ved Akerselva er at området er grønt og at det er allerede planer om Akerselva miljøpark. Stedet kan bli en attraksjon i hovedstaden.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Akerselva er en ni kilometer lang elv som går gjennom Oslo, fra Maridalsvannet i nord til Oslofjorden ved Operaen i sør. Akerselva miljøpark er parkdraget rundt selve elven og som består av flere turveier og parker. Planene det refereres til i argumentene over, kan være utviklingen av Nedre Foss som bypark, det siste gjenstående prosjektet for å skape et sammenhengende parkdrag langs Akerselva. Det sistnevnte området er eid av Oslo kommune (NAL 2011). På grunn av det eksisterende parkdraget langs elva vil det være mye vegetasjon som kan være en positiv kvalitet ved et minneste. Det er også gode muligheter for å finne stille og rolige områder langs elva.

Akerselva ligger øst for sentrumskjernen i Oslo, og kan av tilreisende oppfattes som utilgjengelig på grunn av avstanden fra sentrum. Deler av parkområdene langs Akerselva oppfattes som utrygge på kveldstid, noe som kan være problematisk med tanke på at et minneste sannsynligvis vil være i bruk fra morgen til kveld, hele året.

Min samlede vurdering er at på grunn av tilgjengeligheten fra sentrum og

Øverst: Stortorget

Over: Bilde 4.6 Turveier ved Akerselva

usikkerhet rundt trygghet er området rundt Akerselva ikke godt egnet som et minnested for 22. juli 2011.

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt for et minnested på Tullinløkka er at det er en statlig eiendom midt i byen og i hovedstadsområdet hvor det er gode muligheter for å anlegge en minnepark. Rosebusker foreslås som beplantning av stedet.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Tullinløkka er en plass i sentrum av Oslo som på grunn av nærhet til flere trikke- og busstopp, samt en gangavstand til Nationaltheatret stasjon på rundt 200 meter, har en god tilgjengelighet. Tullinløkka eies av Staten v/bygg og eiendom og Statsbygg (Bergum 2010) og plassen har tidligere vært brukt som alt fra kålåker til parkeringsplass (Ibid.). Plassen avgrenses av Historisk museum og Nasjonalgalleriet, og usikkerhet rundt disse byggenes fremtid gjør at den nylig anlagte (høsten 2011) parken på Tullinløkka også er midlertidig (Carlsen 2011).

Tullinløkka avgrenses av kastanjetrær i nord og sør, og den midlertidige parken har med sin vegetasjon vist Tullinløkkas potensiale som park. Det som skiller Tullinløkka fra andre lignende, åpne plasser er at plassen ikke har en tydelig programmering som setter begrensninger på minnestedets form eller innhold. Her er det store muligheter. Dette er også hovedgrunnen til at min samlede vurdering er at Tullinløkka er egnet som et minnested for 22. juli 2011.

argumenter og ønsker om utforming

Argumentene som blir brukt for et minnested på Eidsvoll's plass vest er dette ikke er en park i Oslo kommune, men i Norges hovedstad og at dette kan bli et sted til inspirasjon for deltagelse. Serveringspaviljonene i den østre delen kan fjernes og gi plass til et åpent og allment tilgjengelig parkrom.

vurdering av oppfyllelse av kriterier

Eidsvoll's plass vest har en sentral plassering midt i Oslo sentrum. Avstanden til Nationaltheatret stasjon er rundt 200 meter og det er også flere trikke- og busstopp i nærheten. Plassen, eid av Statsbygg (Hildrum 2004), ligger i umiddelbar nærhet av Stortinget og Karl Johans gate og brukes til opphold og arrangementer gjennom hele året.

Et vannspeil sentralt på plassen danner et fokuspunkt både sommer og vinter gjennom sin funksjon som fontene og skøytebane. På den østre delen av plassen ligger serveringsstedet Saras telt, og den planlagte rivningen av dette i 2013 (Regjeringen 2009) vil frigi plass til et minnested. Lindealleer og annen vegetasjon på plassen vil danne en flott ramme rundt et minnested.

Beliggenheten i hjertet av Oslo, den eksisterende vegetasjonen og den planlagte rivningen av Saras telt gjør at min samlede vurdering er at Eidsvoll's plass vest er egnet som et minnested for 22. juli 2011.

11 - tullinløkka

12 - eidsvoll's plass v.

Øverst: Tullinløkka som midlertidig park.
Over: Eidsvoll's plass vest.

kriterier for utforming av et minnested

Som nevnt tidligere har engasjementet for et minnested vært stort etter 22. juli 2011, og da spesielt i begynnelsen. Engasjementet vises blant annet i interessen for spontane minnesteder i Oslo og andre deler av landet, og i forslag om minnesteder sendt inn til aviser og departementer. Et innslag i NRK Østlandssendingen i november 2011 viser at det allerede er satt i gang et arbeid med å skape et minnesmerke laget av jernroser. Det uttales i programmet at det er ønskelig at minnesmerket skal oppføres i Oslo. Funn i denne oppgaven tyder imidlertid på at dette kan være uheldig. Oppførelsen av et minnested er en prosess som behøver modning, og man bør derfor ikke ta slike avgjørelser kun måneder etter tragedien. Avgjørelsene omkring et minnested bør heller ikke tas av enkeltpersoner.

Min vurdering er at kriterier bestemt av en bredt sammensatt jury av både profesjonelle designere, myndigheter, pårørende og overlevende bør ligge til grunn for en nasjonal eller internasjonal designkonkurranse. Norsk Billedhoggerforening ved Styreleder Gisle Harr er enig i dette, og uttaler at det er viktig med en ryddig prosess med tanke på hvem som skal utføre minnesmerket. Det vises til flere eksempler uten kvalifisert styring, og det fremheves at politikere ikke kan gi oppdraget til hvem som helst, men at en oppføring av et nasjonalt minnesmerke krever en demokratisk prosess. Oppføringen av tsunamiminnestedet på Bygdøy blir brukt som et eksempel på en vellykket prosess (Harr 2011).

Etter at et sted er valgt er det som sagt viktig å ha kriterier for hvordan minnestedet skal utformes. Under følger et forslag til et slikt sett med kriterier for utforming.

tilpasning til stedet

I flere av eksempelstudiene i del 3 har tilpasning til stedet og harmoni med omgivelsene vært et kriterium. Dette fremheves også som viktig av Berglunds informanter, stedets iboende kvaliteter bør tolkes og brukes for det de er verdt (1994).

rom for alle

Et minnested bør ha rom for alle, både store folkemengder som samles på årsdager og det daglige besøket av enkeltpersoner. Kenneth Foote skriver i sitt etterord i boken "Shadowed Ground" at suksessfulle minnedesign er de

Motsatt side: Navngiving kan være et viktig designelement i et minnested. Bilde fra 7 July Memorial i London.

som har nettopp denne balansen mellom rom for personlig sorg og rom for å minne nasjonens tap (Foote 2003, s. 343).

Den svenske undersøkelsen omtalt i "Kriterier for valg av sted" viste blant annet at folk ønsket sitteplasser med mellomrom, slik at det var rom for å være alene (Berglund 1994). Samtidig er det gjerne andre som ønsker å samles i små og store grupper, og minnstedet bør derfor inneholde elementer som legger til rette for både enkeltpersoners bruk av stedet, men også større forsamlingsbruk.

navngiving

Eksempelstudiene i del 3 viser at en navngiving av ofre har blitt et vanlig kriterium i designet av minnsteder. Navnene blir gjerne plassert på en vegg, en plakett, på stoler eller på benker og rekkefølgen av navnene kan variere. Det å navngi ofre er en måte å hedre ofrene på, men kan også skape konflikter på grunn av det er vanskelig å avgjøre hvem som får navnet sitt listet opp. Navngiving er et viktig kriterium, men det er her nødvendig med en grundig diskusjon i forkant om hvem som skal inkluderes, noe som også påpekes av Foote (Foote 2003, s.343).

varige og bærekraftige materialvalg

Valg av varige materialer som er fordelaktig for miljøet er viktig for et minnsted som skal stå i mange år. Fokuset på bærekraftig design vil forhåpentligvis bare bli større i årene som kommer, og dette bør også inkorporeres i et minnsted. Håndtering av overflatevann og irrigasjonssystemer var viktig i utformingen av National September 11 Memorial i New York, og bør være blant temaene som er i fokus ved etableringen av et minnsted for 22. juli 2011. Det bør derfor i utformingen av minnstedet være et kriterium at designet skal være varig og bærekraftig.

verdighet

Et minnsted skal stå i svært mange år, og det er viktig at det oppfattes som velholdt og verdig gjennom alle disse årene. At et sted oppleves som verdig nok for et minnsted kan blant annet sikres med en bevisst materialbruk. I Berglunds undersøkelse kommer det fram at asfalt og betongheller ikke blir sett på som verdige materialer for en kirkegård (Berglund 1994), og dette kan sies å være overførbart til et minnsted. Granitt er brukt i flere av minnstedene i del 3 og er et eksempel på vellykket og verdig materialbruk.

Et variert og vakkert uttrykk er viktig for et minnstedes verdighet. Det er derfor viktig å velge planter med varierte egenskaper som sikrer dette gjennom hele året, og ikke bare i sommermånedene.

Viktigheten av at et minnsted oppfattes som verdig gjør at dette bør være et kriterium for utforming av et minnsted for 22. juli 2011.

vann

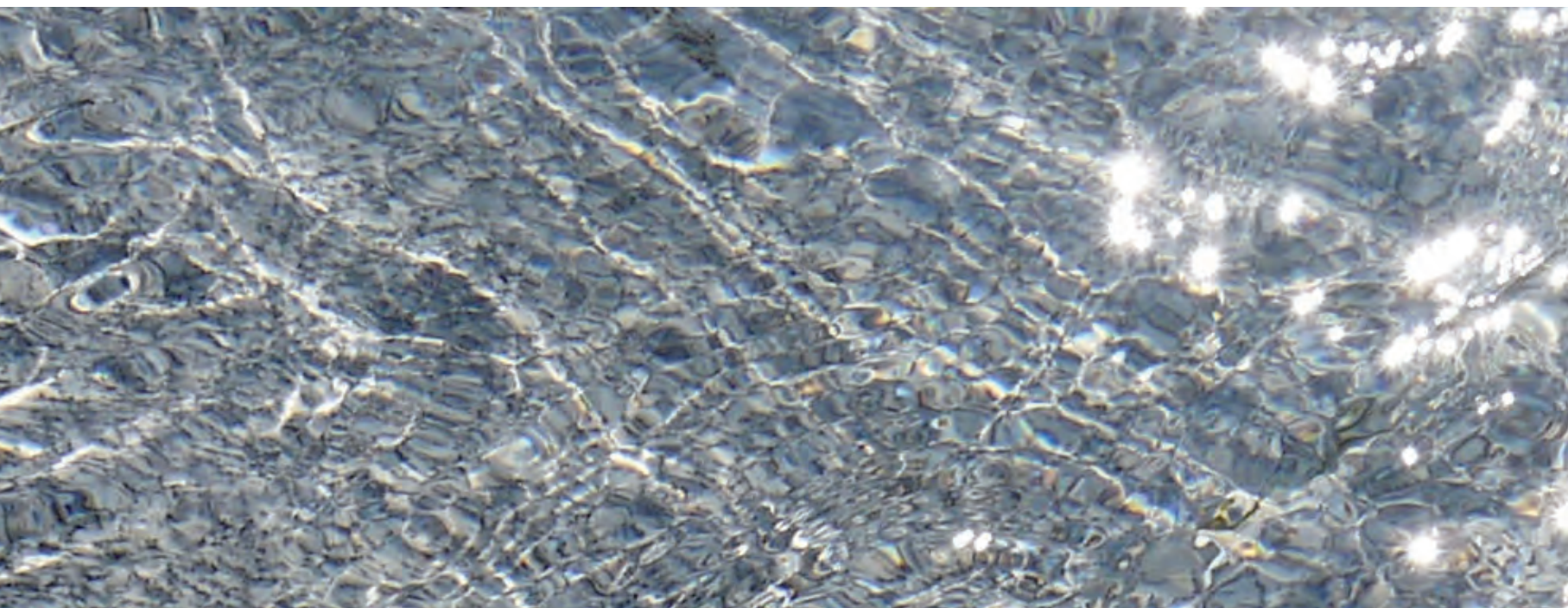
Vann er et element som går igjen i flere av minnestedene omtalt i del 3. Vannet blir ifølge Tom Geoghegan, journalist i BBC News, laget i forbindelse med oppføringen av minnestedet etter 7. juli 2005 en oversikt over hvordan et moderne minnested kan bygges. Her mener han at vann er et viktig element som blir sett på som reflekterende og noe som minner oss om at tiden går (Geoghegan 2008). Vann er aktivitetsskapende, og det kan gi oss et sentralpunkt i minnestedet, noe som Berglund fremhever som viktig (Berglund 1994). Vann fryst til is kan jo også skape en ekstra dimensjon til et minnested vinterstid. Vannets mange egenskaper gjør at det er et viktig designelement i et minnested.

vegetasjon

Som nevnt i kriteriene for valg av sted er den eksisterende vegetasjonen viktig. Den fungerer som en ramme for stedet, og som en forbindelse til fortid og fremtid. Vegetasjon kan også brukes som et designelement, og i Berglunds undersøkelse kommer det frem at vegetasjon sees på som en viktig, myk kontrast mot harde flater som for eksempel belegg og benker i granitt (Berglund 1994). Etter 22. juli 2011 ble det lagt ned store mengder roser og andre blomster ved det spontane minnestedet ved Domkirken i Oslo. Et avisoppslag i Aftenposten i slutten av oktober viser at blomstene er tatt vare på og at det ønskes fra flere hold at komposten brukes i et fremtidig minnested (Løken 2011).

På grunn av vegetasjonens betydning som en ramme for stedet og kontrast mot harde flater, samt ønsket om å bruke komposten fra de spontane minnestedene, bør det være et kriterium at vegetasjon blir en del av minnestedets design.

Vann kan være et viktig designelement i et minnested. Bilde fra Diana Memorial Fountain.

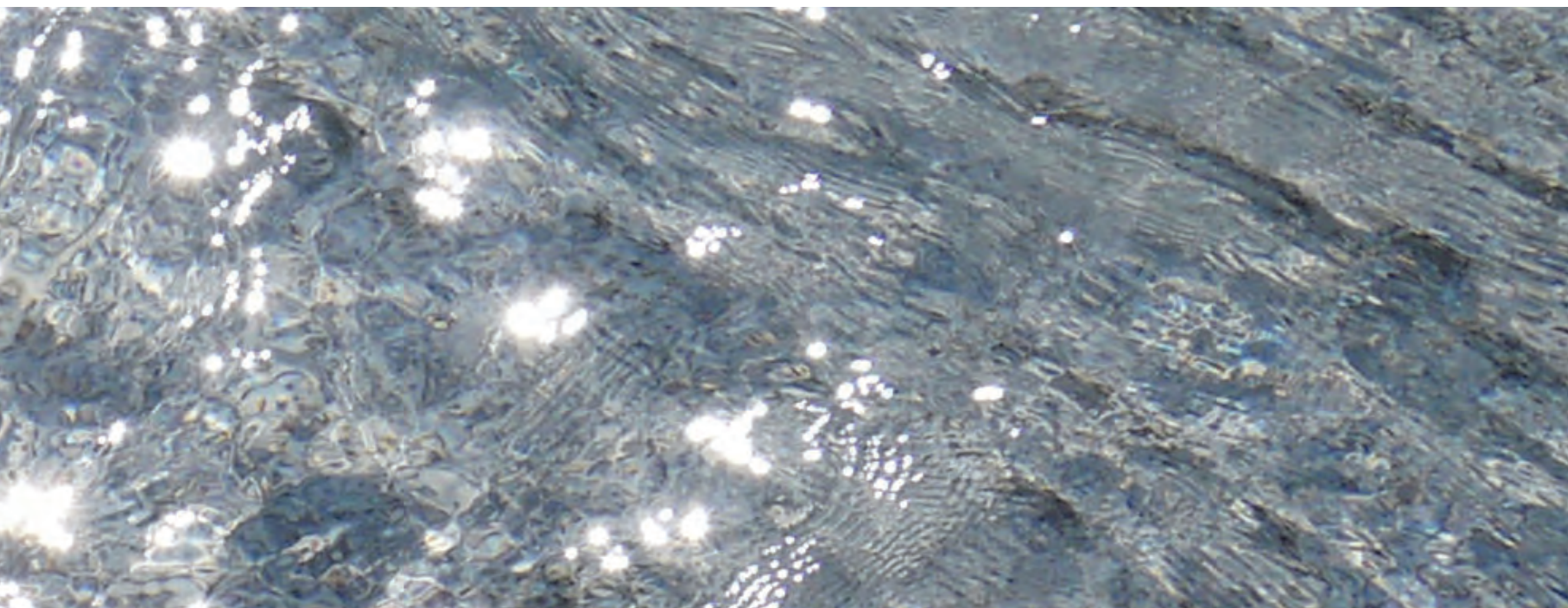
nonfigurativt uttrykk

Foote mener at like etter en hendelse er nyhetsbilder og populære ikonografiske former noe publikum holder kjært, det fanger følelsen vi alle har i øyeblikket. Typiske symboler er ifølge Foote bamser, hjerter, roser, flagg, engler og kors (Foote 2003, s. 343-344). Etter 22. juli 2011 så vi at roser ble brukt av svært mange som et symbol på samhold. Ser man på det i et lengre perspektiv kan en slik symbolbruk i følge Foote være problematisk (Ibid.).

Bruk av slike figurative representasjoner i et minnsted kan virke splittende og skape avstand i stedet for å trøste. Det må finnes en balanse mellom de vanlige symbolene for tap og minne som kan skyve bort de nærmeste pårørende, som ofte ønsker personlige symboler. En løsning kan ifølge Foote være at selve minnstedet blir designet så det passer inn i et multikulturelt samfunn, og så kan personlige symboler heller bli lagt ned på minnstedet av privatpersoner.

Profesjonelle designere, og da spesielt landskapsarkitekter, er ifølge Foote egnet til å finne en middelvei mellom abstrakte og konkrete symboler, bokstavelige og figurative representasjoner (Ibid.).

Min vurdering er at målet er å skape et minnsted som kan brukes av fremtidens generasjoner, og da er et kriterium om at minnstedet ikke skal inneholde figurative representasjoner viktig.

del 5 - minnested i oslo
- registrering og analyse

introduksjon til områdene

Figur 5.1 Hovedstadsfunksjonene i sentrum av Oslo. Ikke i målestokk.

På dette kartet ser vi at både Tullinløkka og Eidsvolls plass vest ligger i hjertet av Oslo og i nærheten av mange av hovedstadsfunksjonene.

Flere av disse funksjonene stod frem som svært viktige i dagene etter 22. juli. Folk samlet seg ved Domkirken og ved avsperringene rundt Regjeringsskvartalet. Statsminister Jens Stoltenberg, Kong Harald og ordfører i Oslo, Fabian Stang, var alle samlende for folk i en vanskelig tid. Historisk museum, Nasjonalgalleriet og Universitetet i Oslo er også viktige funksjoner i Norges hovedstad historisk sett.

kollektivtransport

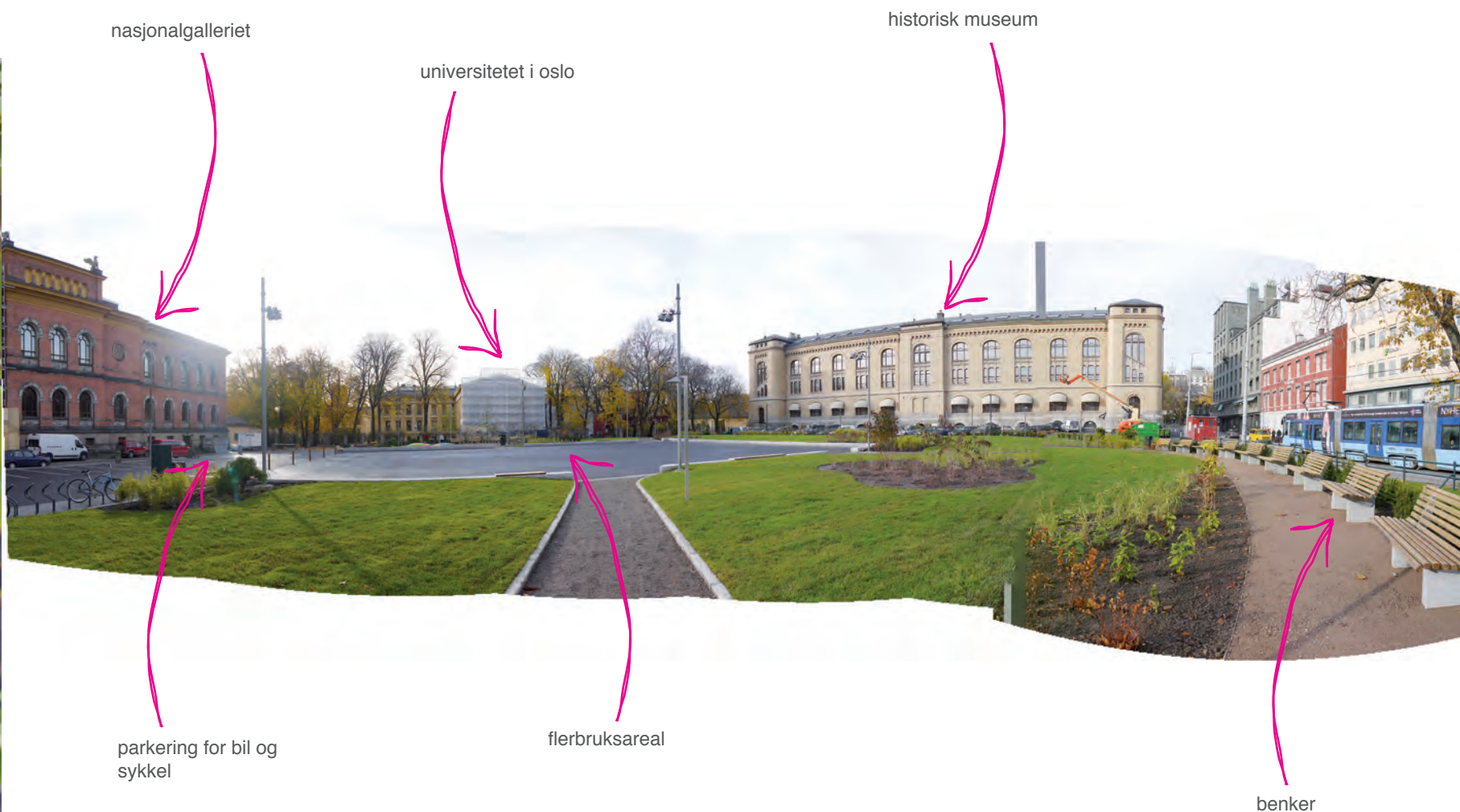
Nationaltheatret stasjon er et kollektivknutepunkt med region- og lokaltog, flytog, trikk, t-bane og buss. Det er også andre buss- og trikkestopp i nærheten av både Eidsvolls plass vest og Tullinløkka og jeg vil si at kollektivdekningen i dette området er svært god. Det betyr at områdene er lett tilgjengelig for mange mennesker, noe som er viktig for et eventuelt minnested.

Figur 5.2 Kollektivtrafikk i nærheten av analysestedene. Målestokk 1:4000.

tullinløkka

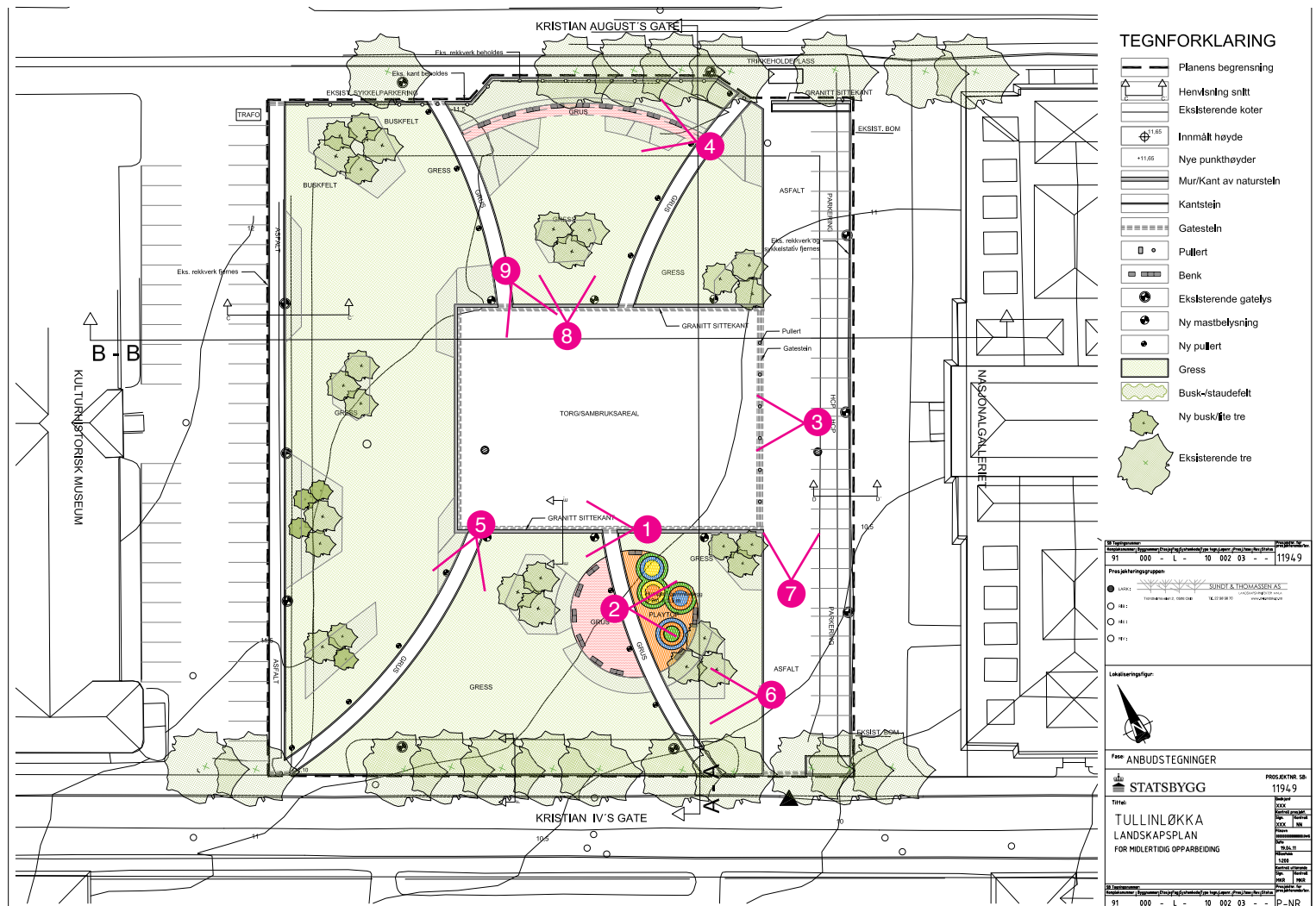

Tullinløkka er en åpen plass som ligger innenfor det som regnes som hovedstadsområdet i Oslo. Stedet har en lang historie og har fungert som alt fra fotballbane til parkeringsplass. Det har opp gjennom årene vært mange diskusjoner om hva plassen skal brukes til og flere resultatløse konkurranser har blitt avholdt (se figur 5.7 for mer informasjon om historien).

27.oktober 2011 åpnet en midlertidig park på Tullinløkka. På grunn av anleggsarbeidet har det vært vanskelig å gjøre registreringer denne høsten og dette er en av grunnene til at jeg har basert deler av analysen på en masteroppgave om Tullinløkka skrevet av Marianne England Bergum i 2010. Oppgaven gir i tillegg en god oversikt over området og dets historie og muligheter og jeg har derfor tatt utgangspunkt i den i mine analyser av stedet.

Figur 5.3 Panoramabilde av Tullinløkka.
Til venstre: Figur 5.4 Collage som viser førsteinntrykket av Tullinløkka.

dagens situasjon

Figur 5.5 Landskapsplan av den nye, midlertidige parken på Tullinløkka. Ikke i målestokk. Planen viser de nye funksjonene på plassen og tallene markerer sted og retning for bildene på denne og neste side.

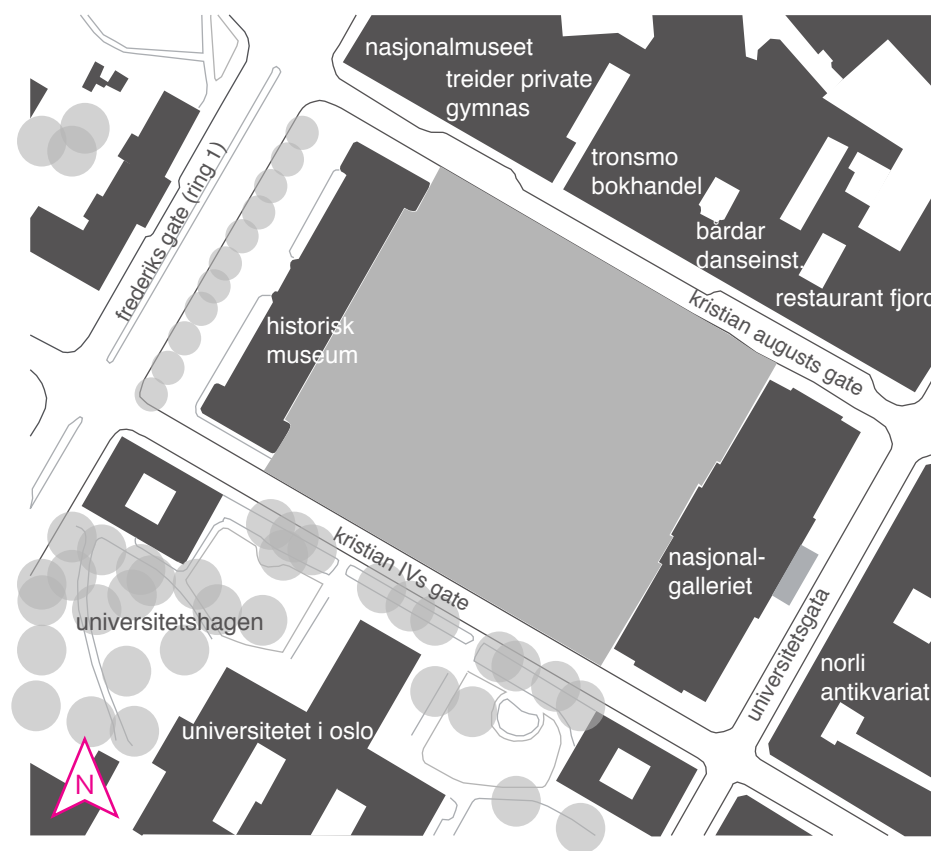

I den nye midlertidige parken er det lagt opp til at gjennomgangstrafikken kan fortsette omtrent som før, ved at det er lagt gangveier diagonalt på plassen i begge retninger (se bilde 5).

Tidligere var det få muligheter for opphold på Tullinløkka. Stedet har vært lite brukt de senere år hvis man ser bort fra enkelte utstillinger i kunsthallen. I den midlertidige parken er det i mye større grad muligheter for opphold. Det er to områder med benker (se bilde 4), samt muligheter for å sitte rundt torget sentralt på plassen (se bilde 1). Det er også et eget område for lek med 0,5 meter høye "humper" i gummibelegg (se bilde 2). Store deler av parken er dekket av gress og med enkelte plantefelt innimellom (se bilde 8). Gressflatene gir gode muligheter for opphold i sommerhalvåret.

Tullinløkka har en fortid som parkeringsplass, og denne funksjonen preger i stor grad plassen i dag også (se bilde 7). Medberegnet de nye parkeringsplassene har løkka nå rundt 100 parkeringsplasser, noe som er et stort antall for et sted som skal fungere som en park.

omgivelser

Figur 5.6 Oversikt over Tullinløkkas nærmeste omgivelser. Målestokk 1:2000.

Bilde til venstre: Historisk museum

Bilde til høyre: Nasjonalgalleriet

Tullinløkka er avgrenset av Historisk museum i vest, Nasjonalgalleriet i øst, Kristian IVs gate i sør og Kristian Augusts gate i nord.

Historisk museum er en del av Kulturhistorisk museum i Oslo (Universitetet i Oslo/Kulturhistorisk museum u.d.) og museet ble bygget mellom 1898 og 1902 i jugendstil. Karl August Henriksen stod opprinnelig bak tegningene til bygget, men Henrik Bull tok over da Henriksen døde. Fasaden er i råkopp granitt og gul tegl og med avrundede hjørner (Bergum 2010). Hovedinngangen er mot vest og bygget henvender seg også i den retningen og ikke mot Tullinløkka. Bygget er majestetisk og er en tydelig vegg i rommet som dannes på Tullinløkka. Historisk museum er verneverdig og eventuelle bygningsmessige inngrep må godkjennes av Riksantikvaren (Universitetet i Oslo/ Kulturhistorisk museum u.d.).

Nasjonalgalleriet er en del av Nasjonalmuseet og midtdelen av bygget ble oppført som Skulpturmuseet, tegnet av far og sønn Schirmer i nyrenessans-estil. Den søndre og nordre fløyen ble bygget på i henholdsvis 1908 og 1924 (Nasjonalmuseet u.d.). Fasaden er i rød tegl med detaljer i hogd stein og hovedinngangen vender mot øst og dermed bort fra Tullinløkka. Dette bygget er også majestetisk og er en tydelig østre vegg på Tullinløkka. Nasjonalgalleriet er fredet (Giske 2009).

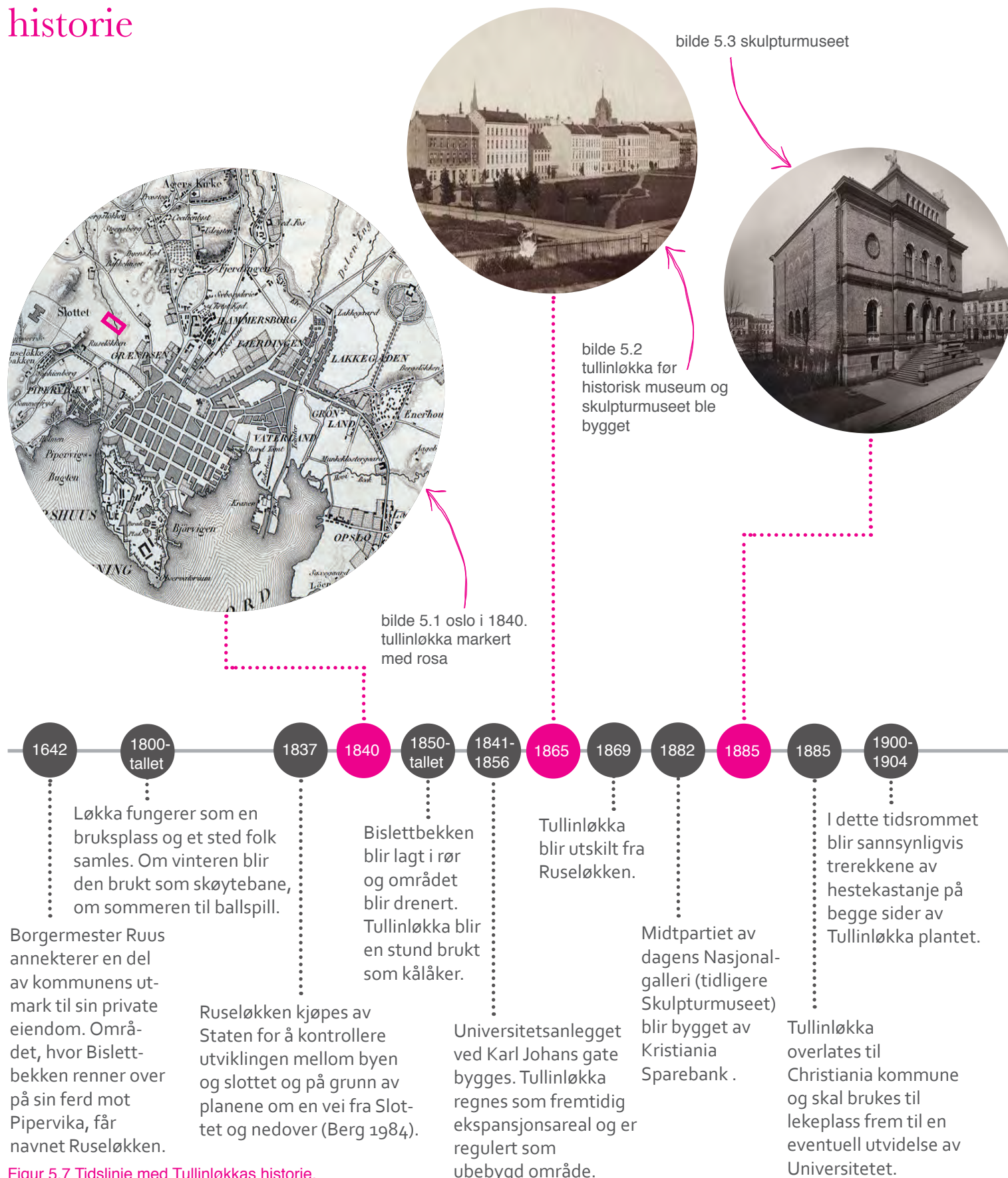
Domus Media ligger på andre siden av Kristian IVs gate for Tullinløkka og er en av de eldste bygningene til Universitetet i Oslo. Christian Heinrich Grosch tegnet universitetsanlegget som ble bygget mellom 1841 og 1852. Det nyklassisistiske bygget danner sammen med gjerdet rundt Universitetshagen og de store trærne i parken Tullinløkkas søndre vegg (Bergum 2010).

Langs Kristian Augusts gate er det mange ulike bygg med varierte høyder, farger og fasader. Byggene med alt fra tre til ni etasjer har et svært annerledes uttrykk enn de andre byggene rundt Tullinløkka, og danner en rotete vegg i nord. Byggenes program er også annerledes, med stort sett privat tjenesteyting og undervisning. Sammen med trikkeholdeplassen gjør disse funksjonene at det er et relativt stort folkeliv i denne gaten (Bergum 2010).

Bilde til høyre: Kristian Augusts gate.
Bilde til venstre: Kristian IVs gate med Domus Media til venstre i bildet.

historie

Figur 5.7 Tidslinje med Tullinløkkas historie. Bergum 2010 kilde der annet ikke er oppgitt.

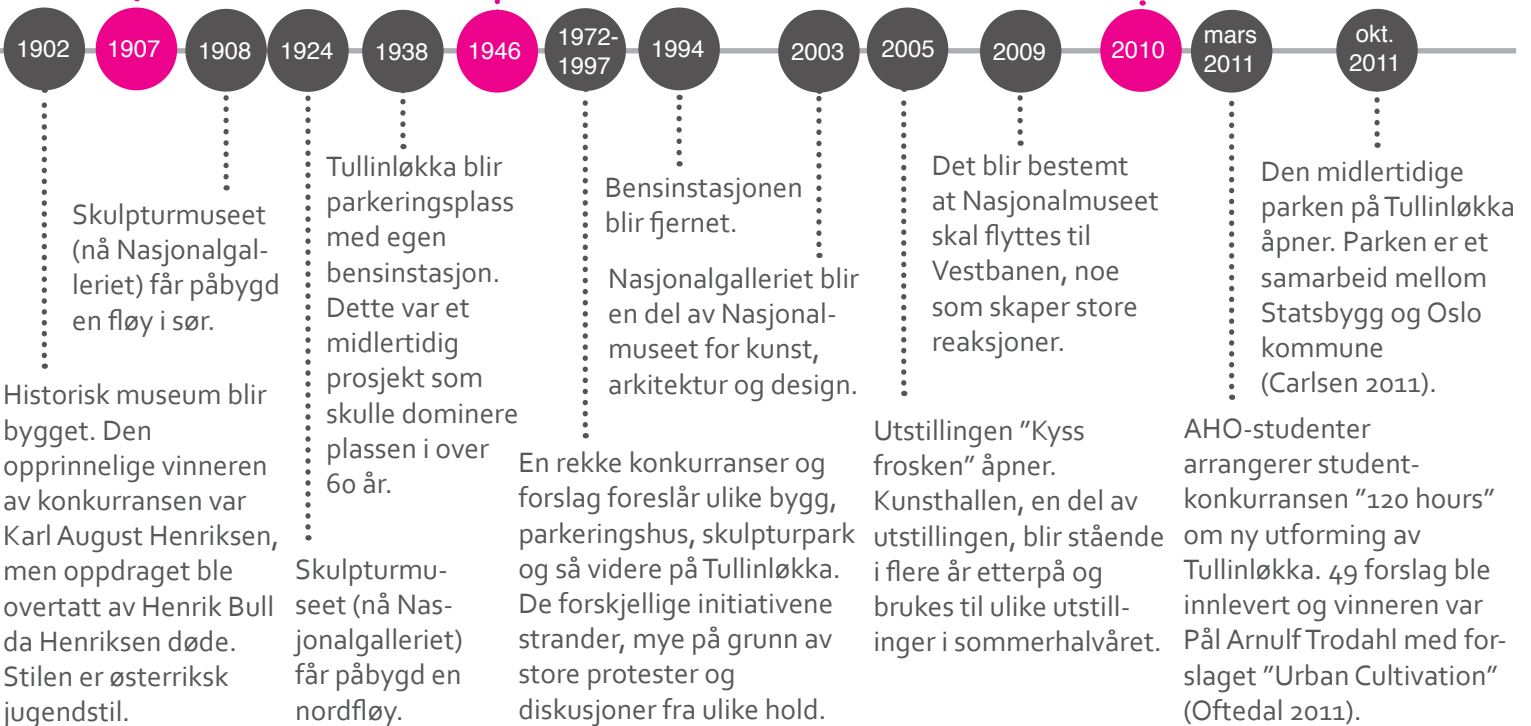
bilde 5.4
vinterstemning på
tullinløkka

bilde 5.6 kunsthallen

bilde 5.5 tullinløkka
som parkeringsplass

eiendomsforhold

- staten v/bygg og eiendom og statsbygg
- staten v/universitetet i oslo
- entra eiendom as
- ulike private eiere

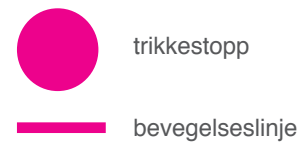

Figur 5.8 Oversikt over eiendomsforholdene på Tullinløkka. Målestokk 1:2000.

Kartet viser at Tullinløkka er statlig eid. Store deler av områdene rundt er også statlig eid, noe som betyr at det å anlegge et minnested på Tullinløkka ikke bør by på store problemer med tanke på eiendomsforholdene.

bevegelse

Trikkeholdeplassen i Kristian Augusts gate genererer mye av trafikken over plassen. De fleste går av trikken her og krysser Tullinløkka på vei mot sentrum og Nationaltheatret stasjon. Det er også en del gangtrafikk nordfra og mot sentrum.

Universitetshagen er inngjerdet og man må gjennom smale porter for å gå gjennom her. Området oppfattes som halvprivat og lite tilgjengelig. Dette gjør at det sannsynligvis er folk som er godt kjent i området som går her, og man kan anta at turister og andre som er sjeldent på stedet vil gå via Universitetsgata eller Frederiks gate om han eller hun skal fra Nationaltheatret til Tullinløkka.

Det som er viktig i denne sammenhengen er at det sannsynligvis vil være en god del trafikk gjennom området selv om det skulle bli et minneste. Mennesker ønsker å gå korteste vei til målet, og det innebærer å krysse plassen slik kartet over viser. Dette må man ta hensyn til ved utformingen av en eventuell minneplass, slik at gjennomgangstrafikk ikke blir sjenerende for besøkende til minneste.

Figur 5.9 Oversikt over bevegelsesmønsteret på Tullinløkka. Målestokk 1:2000.

eksisterende vegetasjon

Øverst: Store trær i Universitetshagen.
Midten: Hestekastanjetrær langs Kristian Augusts gate.
Over: Bare noen få trær igjen i trekken.

Figur 5.10 Oversikt over eksisterende vegetasjon rundt Tullinløkka. Målestokk 1:2000.

Det finnes flere store grøntområder i nærheten av Tullinløkka, blant annet Slottsparken og Universitetshagen. Universitetshagen oppfattes ikke som et tilgjengelig grøntområde i byen av flere grunner. Hagen er inngjerdet og deler av den har i tillegg vært avstengt i flere år på grunn av oppgraderinger av universitetsbyggene. Det er heller ingen aktiviteter knyttet til området og det er et område for gjennomgangstrafikk. Slottsparken (ikke på kartet) oppfattes ikke som et urbant byrom og har heller ingen aktiviteter knyttet til seg, selv om den i seg selv er en flott park. Tullinløkka vil kunne fungere som et urbant, tilgjengelig byrom, noe som er viktig for et eventuelt minnested.

Plassen er avgrenset av noen få hestekastanjetrær i nord og sør. Her var det tidligere rekker med trær, men i dag står bare noen få trær igjen. Utenom trærne var det lite grønt på selve Tullinløkka. Noen striper med gress langs Nasjonalgalleriet og Historisk museum, samt nord på plassen, var det eneste som brøt opp den grå, asfalterte plassen.

ny vegetasjon

Eksempler på arter:

- Sibirlønn - *Ácer gínnala*
- Kirsebær - *Prunus avium Plena*
- Narsisser - *Narcissus 'Arctic Gold'*
- Syrin - *Syringa vulgaris*
- Scilla - *Scilla*
- Strandrør - *Phalaris arundinaceae*
- Hybridbarlind - *Taxus x media 'Farmen'*
- Bambus - *Thamnocálamus spatháceus*
- Svartsurbær - *Arónia melanocárpa Hugin E*

Den midlertidige parken på Tullinløkka åpnet 27.oktober og beplantningen kom opp i ukene før. Parken bærer naturlig nok preg av dette, og plantene er små og preget av årstiden. Ferdiggress er lagt ned, og det har et grønt og jevnt uttrykk.

Blant nyplantingene finner vi små trær som sibirlønn og kirsebær. Disse vil gi fine fargevariasjoner gjennom årstidene. Busker som svartsurbær og syrin vil etter hvert vokse til og gi en viss vertikalitet til rommet. Løkplanter som scilla og narsisser vil lyse opp plassen om våren.

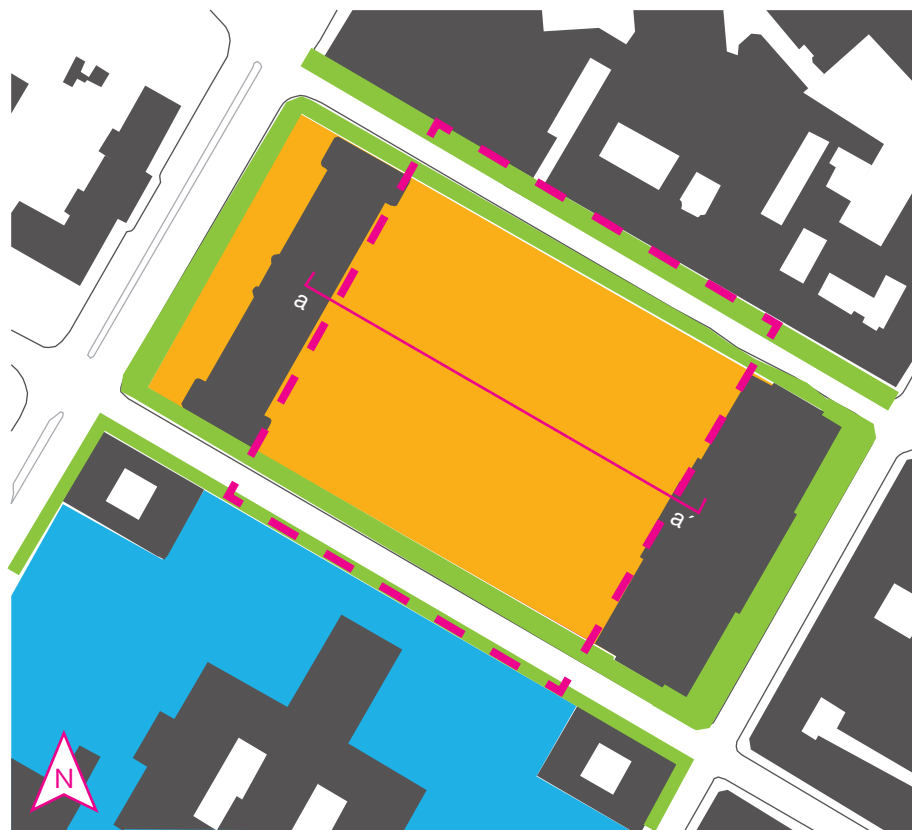
Det grønne; ennå beskjedent, har allerede gjort plassen til et mer hyggelig sted å være. Det grønne myker opp all asfalten som fortsatt preger stedet, og etter hvert vil busker og små trær skape mindre rom.

Parken er midlertidig og hvis det blir bestemt at et minneste skal anlegges her, vil sannsynligvis alle plantene fjernes igjen. Den midlertidige parken har likevel en betydning; den har vist oss potensialet Tullinløkka har.

Figur 5.11 Oversikt over ny vegetasjon på Tullinløkka. Ikke i målestokk.

rom og grad av offentlighet

- opprisslinje figur 5.13
- - - tydelig romdannelse
- halvoffentlig
- halvprivat
- offentlig

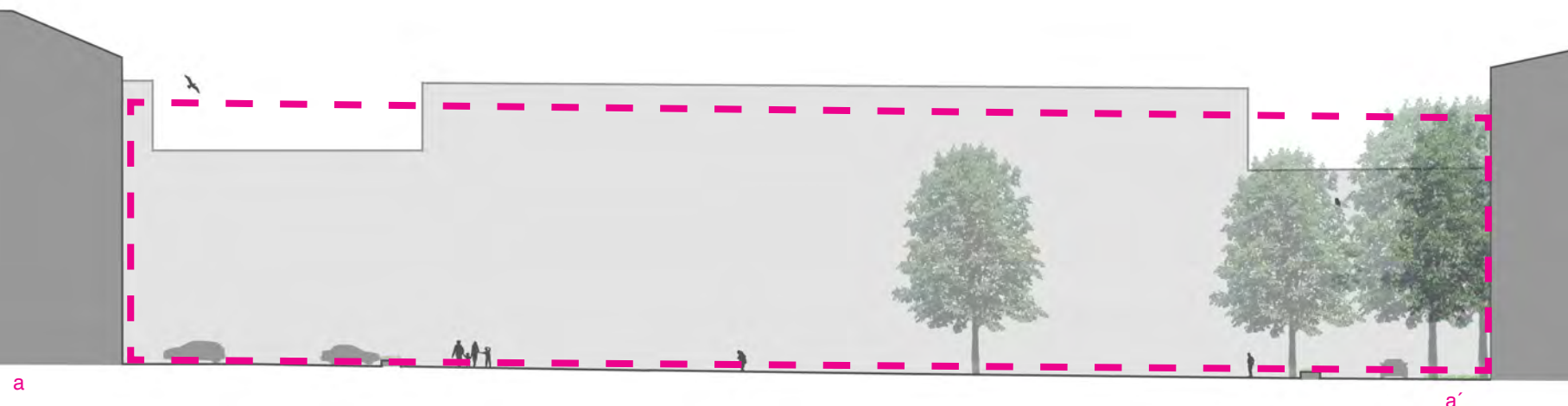

Figur 5.12 Oversikt over offentlighetsgrad på og rundt Tullinløkka. Målestokk 1:2000.

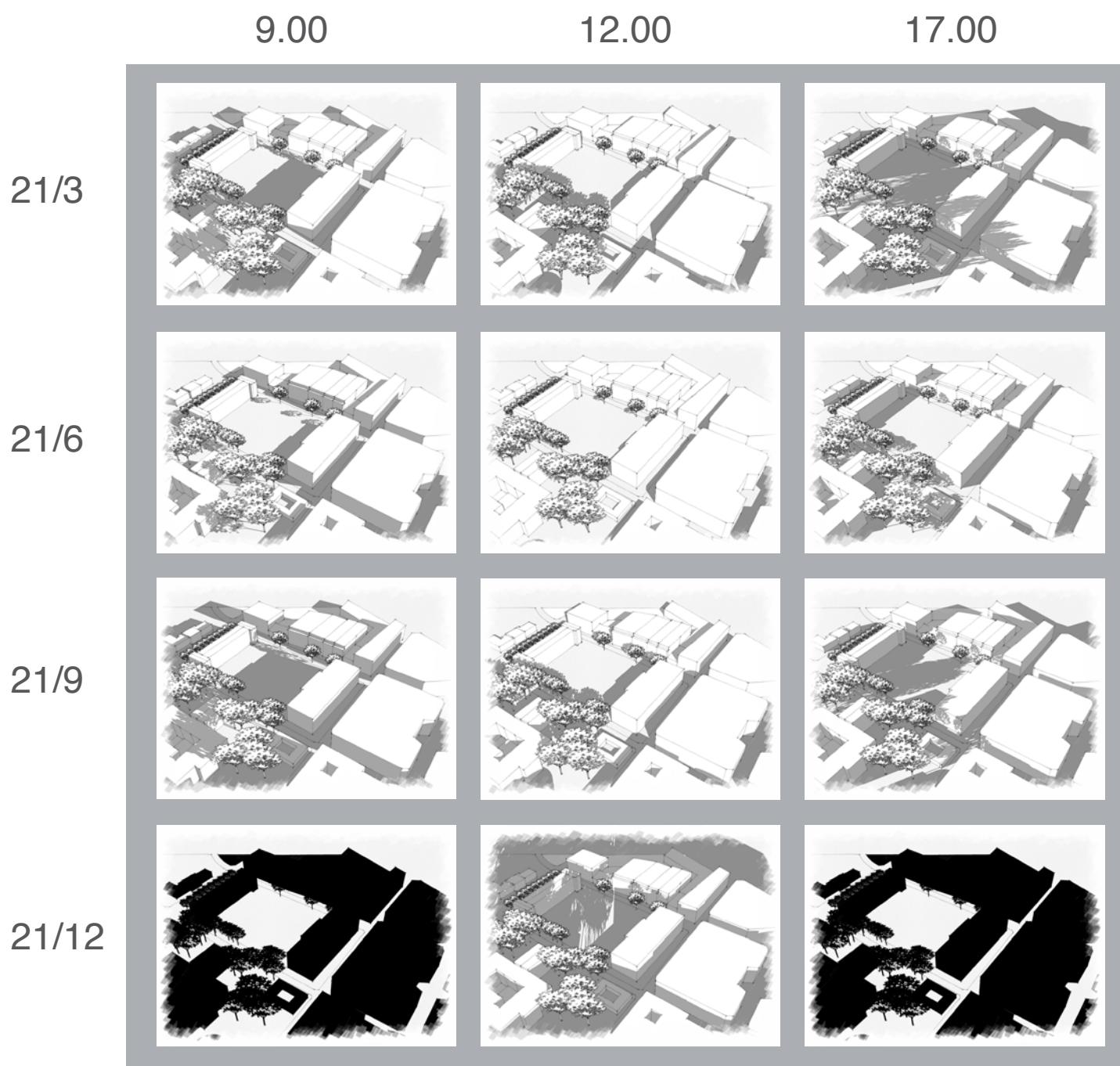
Under: Figur 5.13 Oppriss a - a' viser romdannelse. Målestokk 1:500.

Selve Tullinløkka er et klart avgrenset rom med tydelige vegger. Rommet avgrenses av Nasjonalmuseet, Historisk museum og trerekkene, gatene og fasadene i sør og nord. Rommet oppleves som halvoffentlig på grunn av bommer og gjerder som delvis stenger mot fortauet, og fordi de høye fasadene ikke henvender seg til publikum. Man får nærmest en følelse av å være overvåket og på et sted man ikke har absolutt tilgjengelighet. Det store, åpne rommet sees tydelig i figur 5.13. Mennesker blir svært små i forhold til de store byggene rundt.

Fortauene oppleves som helt offentlige byrom uten klare grenser og hindringer.

sol og skygge

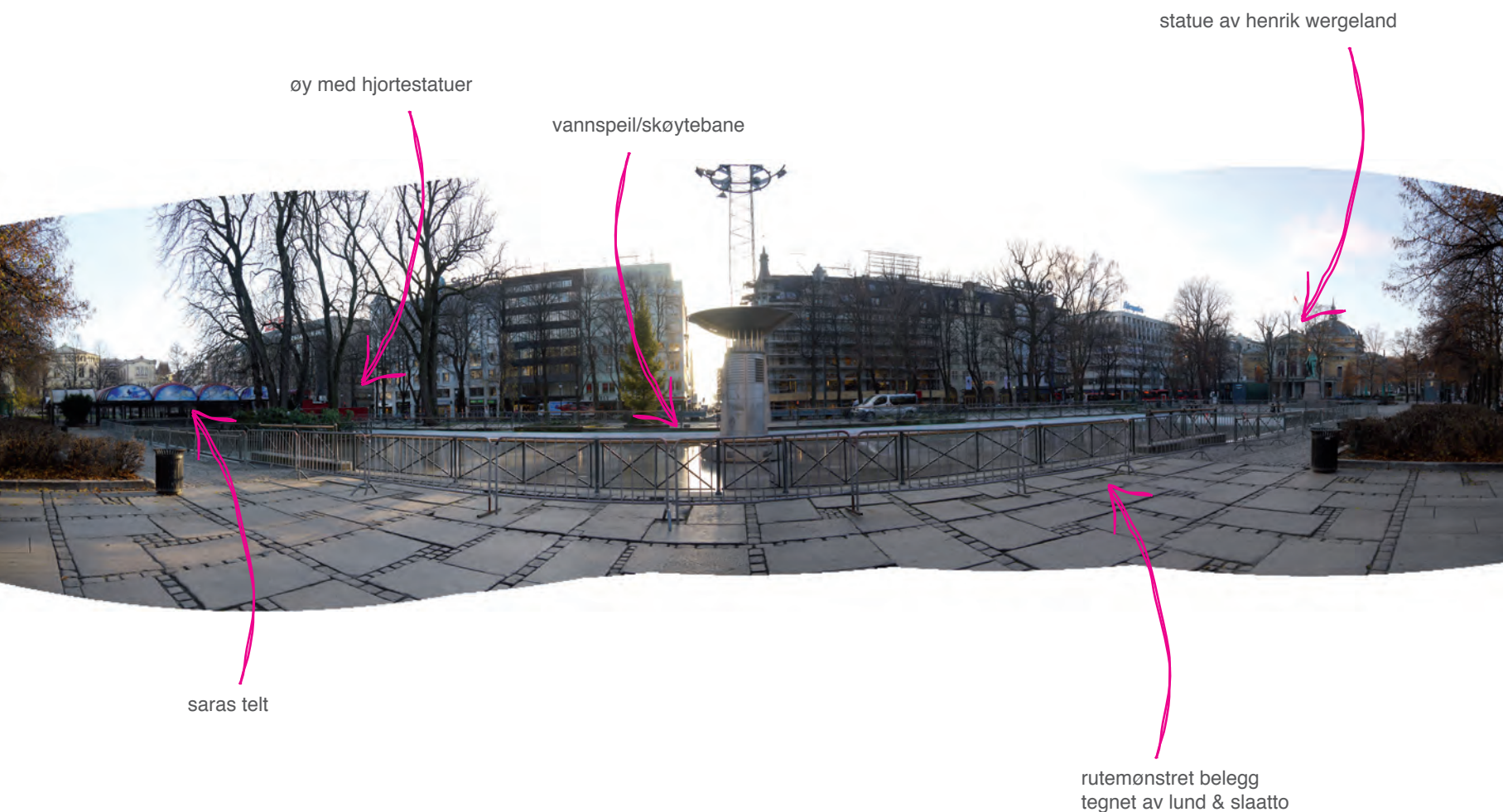

Registreringene viser at den vestre delen av plassen har morgensol, mens det er kveldssol på sørøstsiden. Ved høst- og vårjevndøgn er det gode solforhold midt på dagen og lange skygger på kveldstid. 21. juni er solforholdene gode gjennom hele dagen. 21. desember vil det være noen striper med sol midt på dagen. Trærne i sør kaster en del skygge over plassen. Registreringene viser at solforholdene på Tullinløkka er ganske gode, spesielt med tanke på beliggenheten i Oslo sentrum.

Figur 5.14 Registreringer av sol og skygge.

eidsvolls plass vest

Eidsvolls plass har som vi har sett i figur 5.1 og 5.2 en svært sentral plassering i Oslo sentrum. Det er bare noen få minutter å gå til både Nationaltheatret stasjon og Stortinget t-banestasjon. Den sentrale plasseringen ved Stortinget og Karl Johans gate gjør at Eidsvolls plass er et område de fleste nordmenn vet hvor er og som mange har et forhold til.

Eidsvolls plass er området mellom Universitetsgata i vest og Stortinget i øst, Stortingsgata i sør og Karl Johans gate i nord. Plassen deles i to av Rosenkrantz'gate og oppfattes som to plasser. Eidsvolls plass vest er plassen mellom Rosenkrantz'gate og Universitetsgata, og det er dette området som blir registrert og analysert i denne oppgaven. Eidsvolls plass vest er også kjent som Spikersuppa og Studenterlunden. Se figur 5.18 for en avklaring rundt områdets omgivelser.

Figur 5.15 Panoramabilde av Eidsvolls plass vest. Venstre: Figur 5.16 Collage som viser førsteintrykket av Eidsvolls plass vest.

dagens situasjon

Øverst: Hjortegruppen på den lille øya.
Over: Fontenen sett fra vest mot øst. Saras telt i bakgrunnen.

Figur 5.17 Oppriss b - b' viser dagens situasjon på plassen. Målestokk 1:500.

Den sentrale plasseringen gjør at mange mennesker er innom plassen i løpet av en dag. Noen krysser plassen på vei til og fra Karl Johans gate, mens andre tar en pause på en benk. Spesielt på solrike dager kan man se mange mennesker på plassen. Plassen er godt tilrettelagt for opphold, med et stort antall benker og andre sittemuligheter.

I sommerhalvåret er fontenen i vannspeilet fokuspunktet på Eidsvollsplass vest. Vannspeilet blir omgjort til skøytebane om vinteren, og sikrer at plassen blir godt besøkt også på denne tiden av året. I den østre delen av vannspeilet ligger det en liten øy med kastanjetrær og rhododendron. Mellom tre-stammene står det en hjorteskulptur av Arne Vigeland og vest for vannspeilet står skulpturen "Lekende barn" av Arne Durban (Friluftsetaten 2011).

Den vestre delen av plassen er åpen og med en statue av Henrik Wergeland plassert i midten.

Plassen er godt vedlikeholdt, men har behov for en oppgradering. Fortauene langs Karl Johans gate ble oppgradert i forbindelse med jubileet for unionsoppløsningen i 2005 og det er på tide med en tilsvarende oppgradering av belegget på Eidsvollsplass vest.

Som figur 5.16 viser er terrenget på plassen forholdsvis flatt, med en svak helning fra nord mot sør. Høydeforskjellen mellom Karl Johans gate og Stortingsgata er på mellom én og to meter.

program

Figur 5.18 Oversikt over plassens program. Målestokk 1:2000.

Øverst: Kaffebrenneriet. Under: Saras telt. Nederst: Skøytebanen har åpnet.

I tillegg til opphold preger serveringssteder området. Som figur 5.18 viser finnes det flere serveringssteder på plassen. Saras telt har en lang historie (se figur 5.16), men kan nå karakteriseres som nedslitt og utdatert. Regjeringen har uttalt at serveringsstedet skal stenges når leiekontrakten med Olav Thon går ut i 2013 (Regjeringen 2009). De andre serveringsstedene, Kaffebrenneriet og Asian Express (gatekjøkken), har også et midlertidig preg og kan sannsynligvis fjernes raskt om det skulle være nødvendig i en oppgradering av området. Det er også uteserveringssteder på fortauet langs Karl Johan.

På begge sider av Saras telt ligger det Narvesenkiosker. Kiosken som vender mot Karl Johans gate er fra 1914 og den eneste av Narvesens eldre kiosker som fortsatt er i drift (Narvesen 2009).

Fra desember til mars preges Eidsvollsplass vest av skøytebanen. Banen er svært populær og høy musikk og flombelysning gjør at den ellers så rolige plassen tar mer plass i bybildet enn vanlig. Saras telt blir om vinteren brukt til varmastue og til utleie av skøyter, og dette er funksjoner som må ivaretas ved en stengning av stedet.

Eidsvollsplass vest brukes også til en rekke arrangementer gjennom året, da spesielt på plassen rundt statuen av Henrik Wergeland.

omgivelser

Figur 5.19 Omgivelser. Målestokk 1:2000.

Nede til venstre: Nationaltheatret
Nede til høyre: Stortinget

Eidsvollsplass vest er avgrenset av Stortingsgata i sør, Karl Johans gate i nord, Rosenkrantz' gate og Eidsvollsplass øst i øst og Roald Amundsens gate og Studenterlunden i vest.

Etter 1814 var det i mange år uenighet om hvor det nye Stortinget skulle ligge. I 1860 ble det etter en arkitektkonkurranse bestemt at Emil Victor Langlets forslag skulle bygges. I 1866 stod bygningen i gul tegl og lysegrå granitt ferdig. Etter 2. verdenskrig var det behov for utvidelser og mellom 1951 og 1959 ble det bygget en fireetasjers kontorbygning på baksiden (Stortinget.no u.d.).

Foran Stortinget ligger Eidsvolls plass øst, en firkantet plass med gangveier inn mot et sirkelformet oppholdsområde i midten. Plassen ble oppgradert i 1987 i forbindelse med bygging av Stortingsgarasjen (Kristiansen 1988), samt i 2003 i forbindelse med 100 års-jubileet for unionsoppløsningen (Samferdselsetaten 2003).

Nationaltheatret ble tegnet av arkitekt Henrik Bull og åpnet i 1899. Flere stilarter som barokk, drage- og jugendstil, er blandet i bygningen som ble fredet i 1983. Nationaltheatret er i dag i svært dårlig stand og trenger en omfattende oppussing, et arbeid som har forventet start i 2013-2014 (Christiansen og Grytli 2011). Det vil ved anleggelsen av et minneste være viktig å ta hensyn til dette, da byggearbeid kan medføre støy og forstyrrelser i omgivelsene.

Karl Johans gate er Oslos hovedgate og strekker seg i en rett linje fra Slottet i vest til Jernbanetorget i øst. Slottsarkitekt Linstow planla Slotsveien på strekningen fra Slottet til Egertorget i 1840 sammen med en rekke monumentalbygninger. I 1852 skiftet Slotsveien navn til Karl Johans gate og i 1860 ble gaten slått sammen med det østre, eldre delen av gateløpet Karl Johans gate har i lang tid vært en svært populær promenadegate (Store norske leksikon u.d.) og fortsetter å være det i dag. Langs Karl Johans gate ligger flere monumentalbygninger som Stortinget og Universitetet i Oslo, men også et stort antall forretninger, hoteller og serveringssteder som samler både Oslos innbyggere og turister i byen.

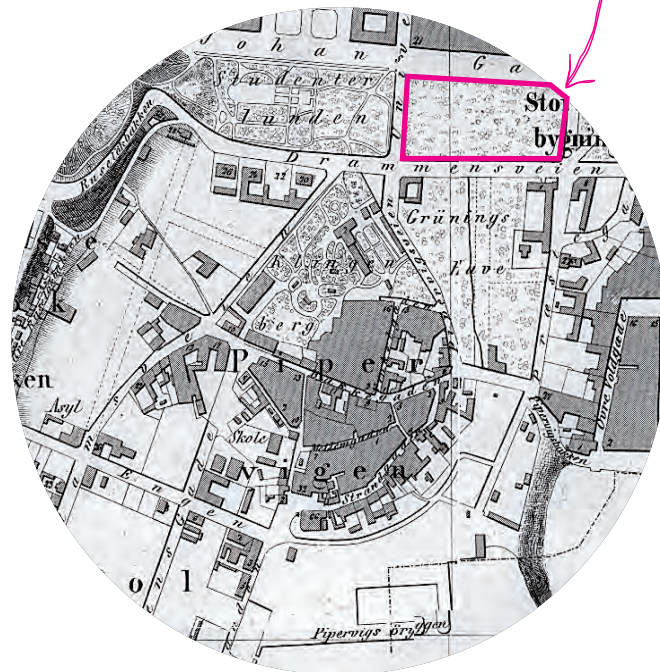
Nede til venstre: Stortingsgata
Nede til høyre: Karl Johans gate

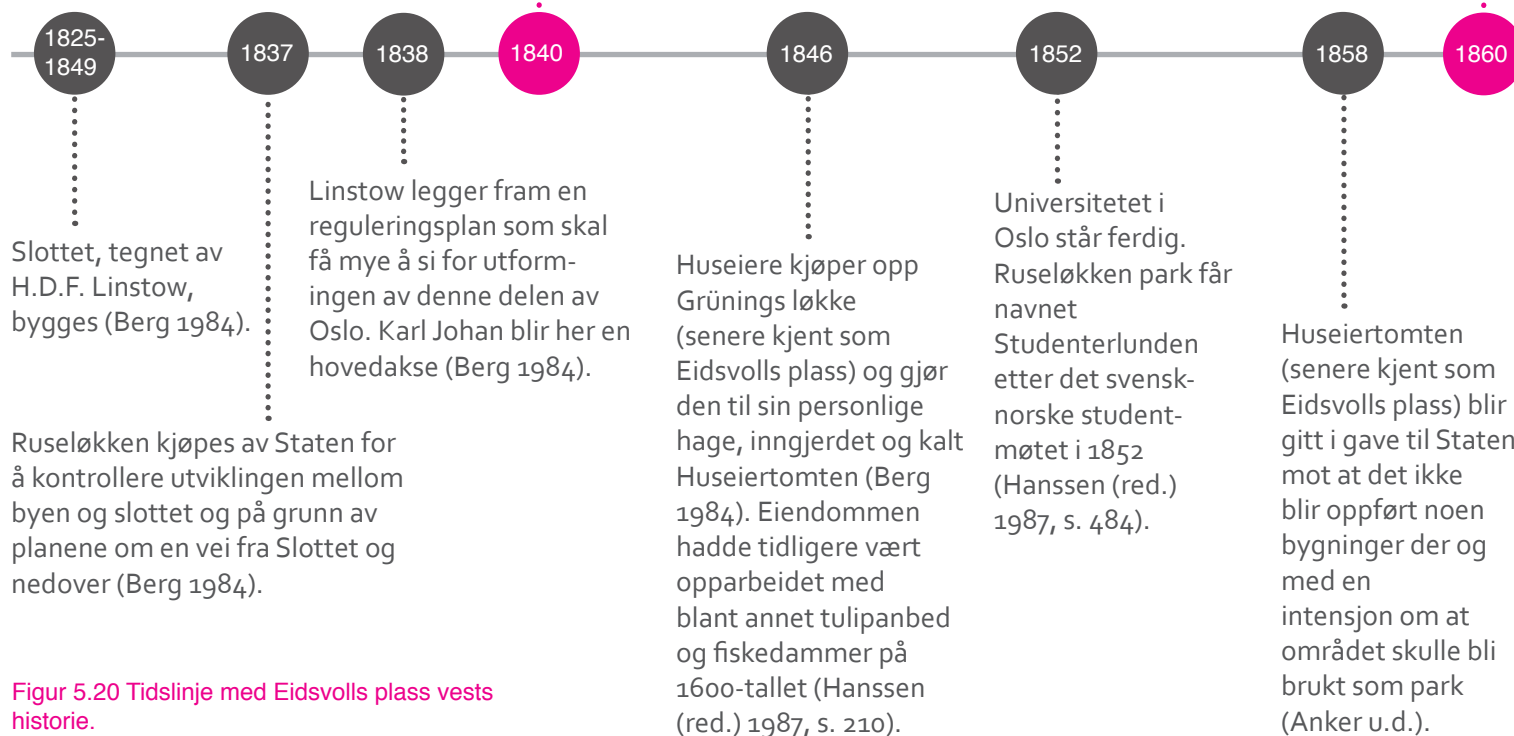
historie

bilde 5.7
oslo i 1840

bilde 5.8
eidsvolls plass

Figur 5.20 Tidslinje med Eidsvolls plass vests historie.

bilde 5.9 karl johans gate sett fra stortinget

bilde 5.11 studenterlunden utenfor nationaltheatret

bilde 5.12 utsikten fra eidsvolls plass mot stortinget

bilde 5.10 eidsvolls plass med en annen utforming enn i dag

1860
På 1860-tallet sørger arkitekt Grosch for at det ble plantet alleer langs sidene av Eidsvolls plass og Studenterlunden. (Moe 2006, s.44)

1864
Grünings løkke får navnet Eidsvolls plass (Berg 1984).

1870
17. mai blir Brynjulf Bergsliens statue av Henrik Wergeland avduket på Eidsvolls plass (Hansen (red.) 1987, s. 150).

1881
Christiania kommune overtar ansvaret for Eidsvolls plass (Anker u.d.).

1889
Konkurransen om fornyelse av Studenterlunden og Eidsvolls plass som blir etterfulgt av en rekke andre ufullførte konkurranser (Moe 2006).

1898
Nationaltheatret åpner (Christiansen og Grytli 2011).

1899
Nedgangen til Holmenkollbanen blir bygget og dette tar opp store deler av Studenterlunden (Wikipedia u.d.).

1914
Dagbladet utlyser en konkurranse om en omforming av Eidsvolls plass. Denne konkurransen fører til nyetableringen av Saras telt i 1956 (Moe 2006, s.47).

1920
Damanlegget Spikersuppa åpner. Anlegget ble tegnet av Arnstein Arneberg og betalt av Christiania Spigerverk (Friluftsetaten 2006).

1942
Damanlegget Spikersuppa åpner. Anlegget ble tegnet av Arnstein Arneberg og betalt av Christiania Spigerverk (Friluftsetaten 2006).

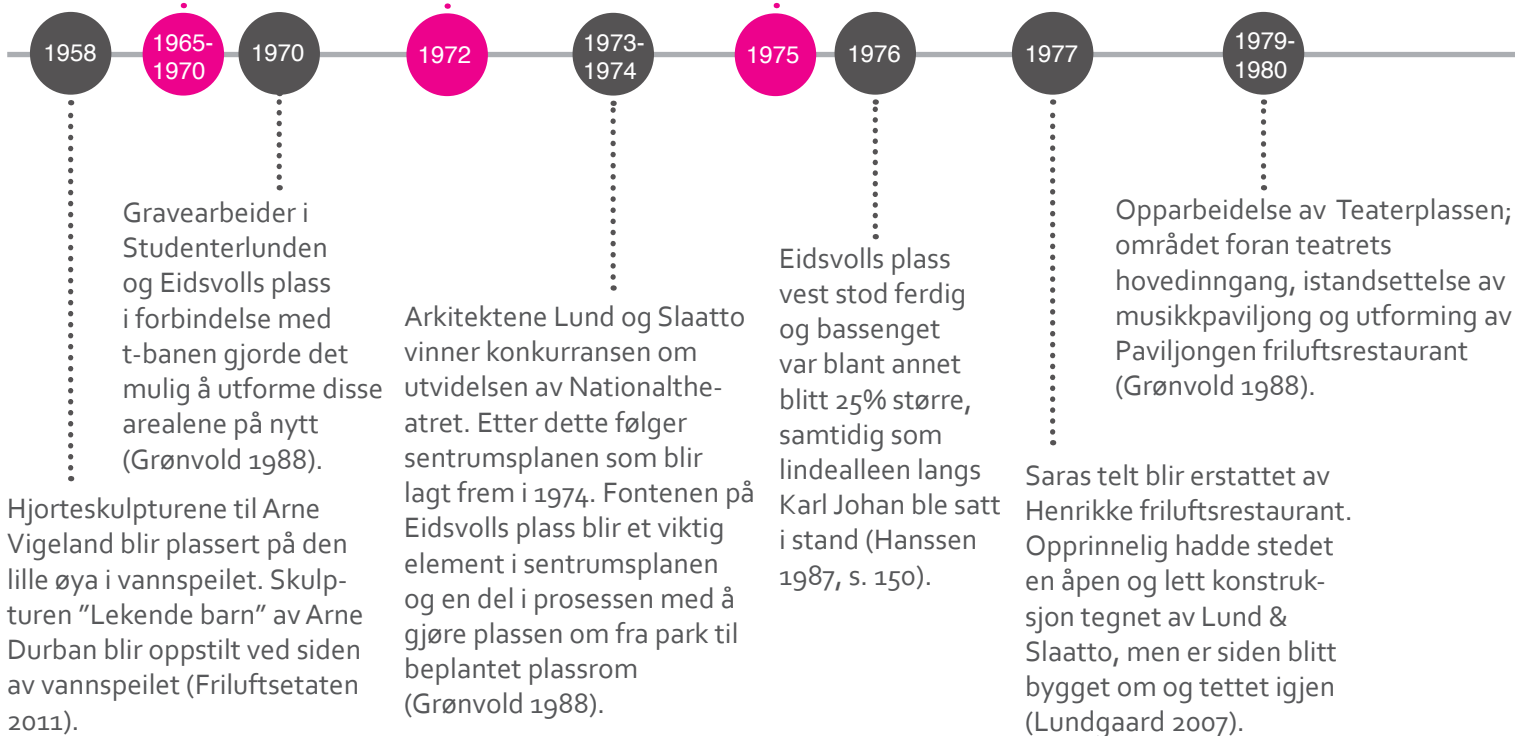
bilde 5.13 vinter på eidsvolls plass

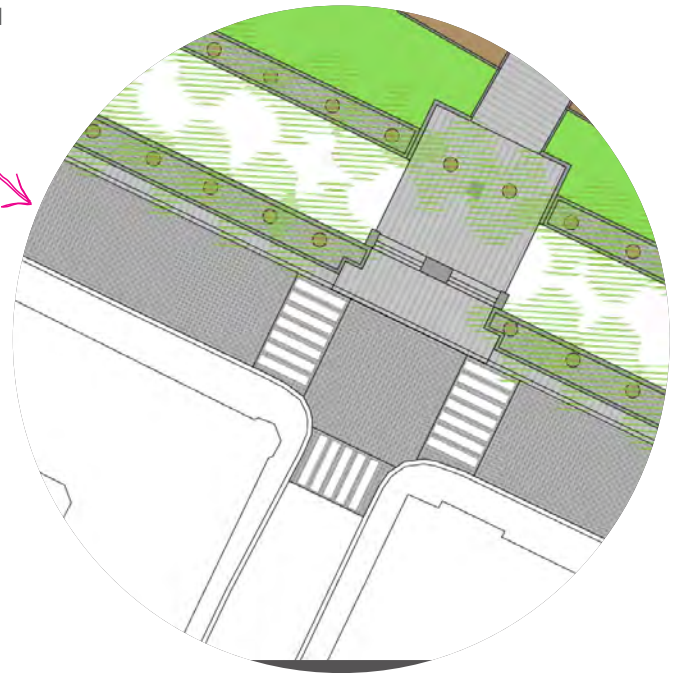
bilde 5.15 det graves fortsatt...

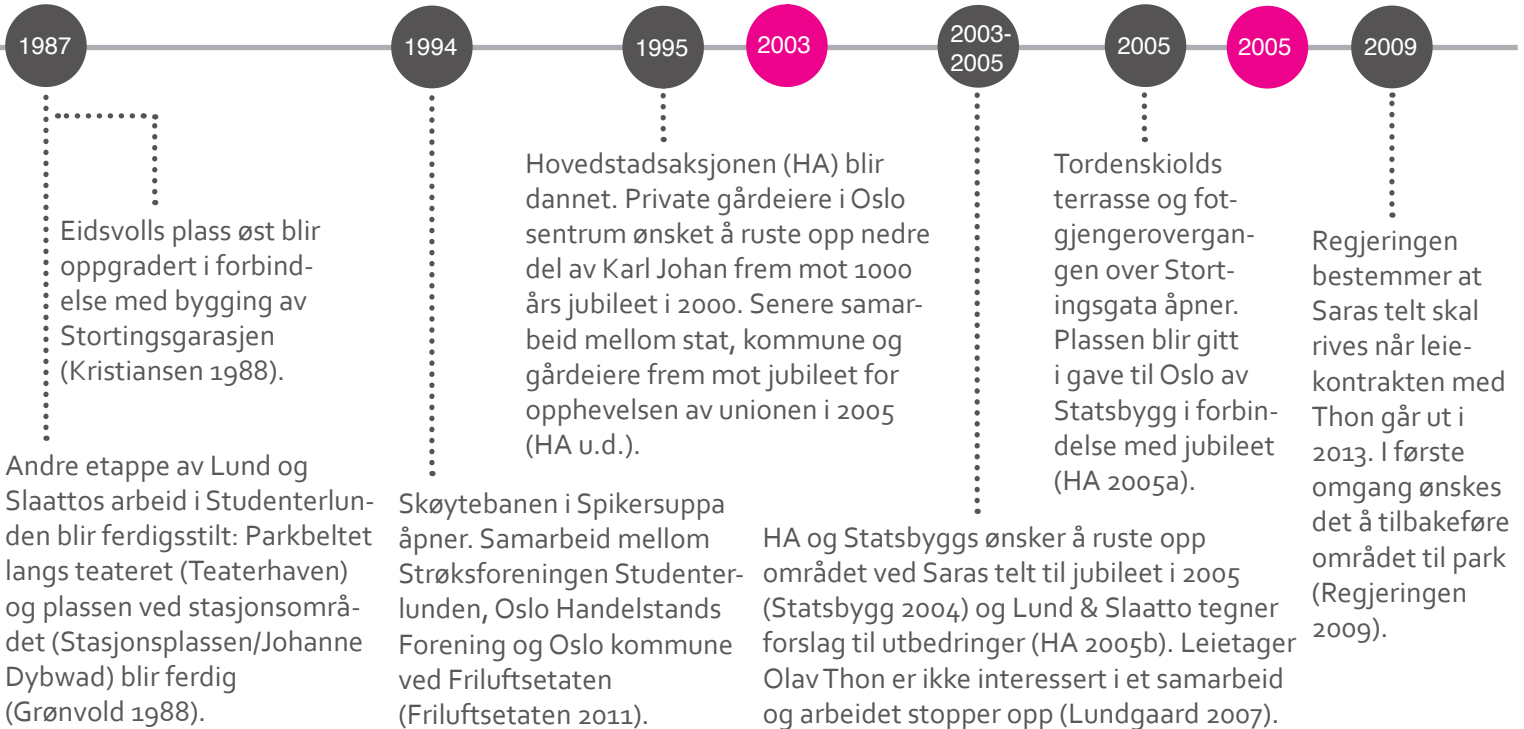
bilde 5.14 graving på eidsvolls plass

bilde 5.17 tordenskiold terrasse

bilde 5.16 skøytebanen på eidsvolls plass

eiendomsforhold

- stortinget
- statsbygg
- ulike private eiere

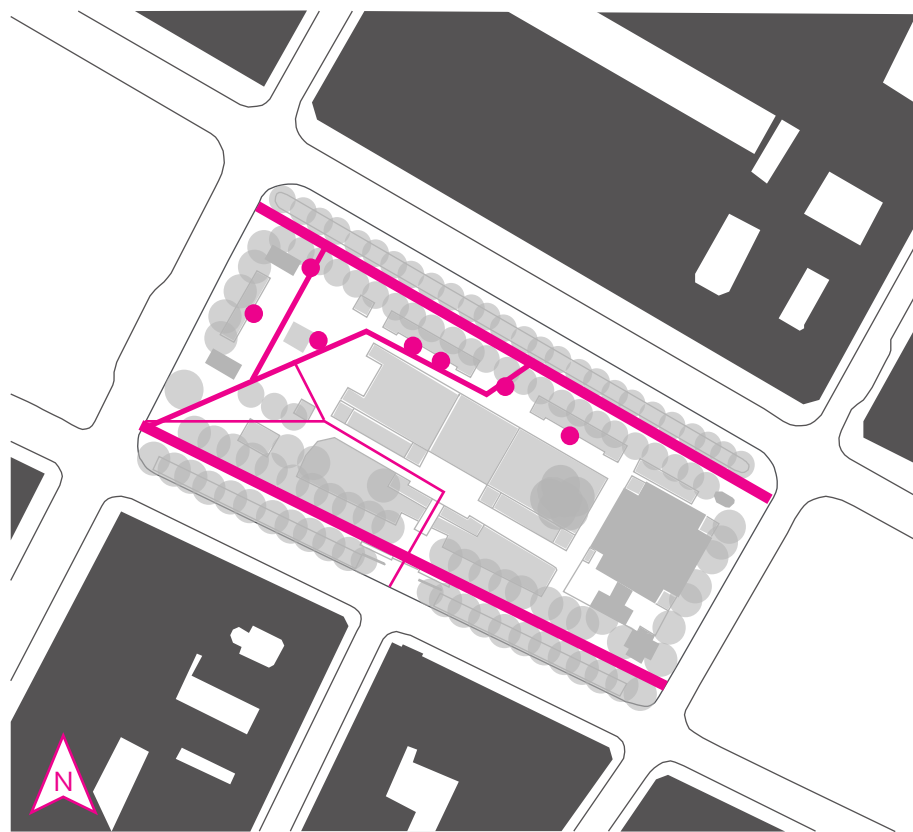
Figur 5.21 Oversikt over eiendomsforhold.
Målestokk 1:2000.

Statsbygg er grunneier i Eidsvolls plass vest og Studentertunden. Oslo kommune ved Bymiljøetaten divisjon friluft forvalter området da det er et regulert friområde. Eidsvolls plass øst er eid av Stortinget.

Området oppfattes som et offentlig byrom.

bevegelse og opphold

- noe bevegelse
- hovedmønster over plassen
- hovedakser for gangtrafikk
- angir hvor på plassen flest mennesker oppholder seg

Registreringene er gjort i september og oktober måned, og det tas forbehold om at registreringene kunne blitt annerledes i vinter-, vår- eller sommermånedene.

Som nevnt tidligere er det svært mange mennesker som går over Eidsvollsplassen vest i løpet av en dag. Figur 5.22 viser at flesteparten går langs med, og ikke over selve plassen. En god del mennesker krysser den vestre delen av plassen på vei til eller fra Karl Johans gate.

Som figuren viser finnes det også andre bevegelseslinjer på plassen, men de to førstnevnte er klart mest brukt.

Figuren viser at de fleste oppholder seg i den nordre delen av plassen. Her er det mange benker å velge mellom og her er også solforholdene best (se figur 5.25). Man har også god oversikt over hele plassen herfra.

Figur 5.22 Oversikt over bevegelse og opphold. Målestokk 1:2000.

vegetasjon

- 1 rødbladet kultivar av spisslønn
- 2 alleer med lindetrær
- 3 lind og kirsebær
- 4 plantekasser med blant annet sommerblomster og vintergrønt
- 5 klippet hekk av blankmispel
- 6 hestekastanjer og rhododendron
- 7 rhododendron
- 8 lind

Figur 5.23 Oversikt over vegetasjon.
Målestokk 1:2000.

Innenfor rammen av lindealleer er beplantningen på Eidsvollsplassen vest variert.

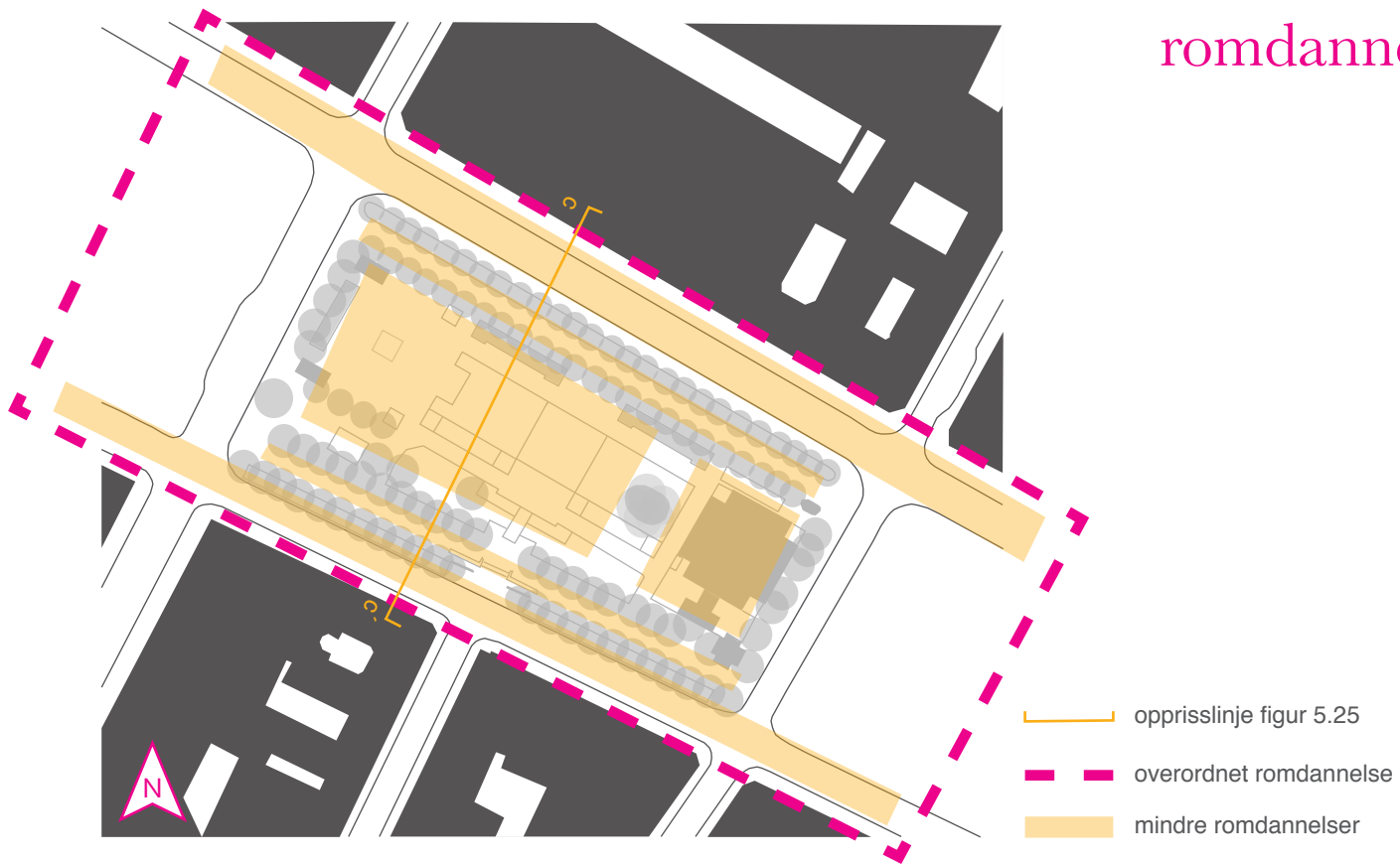
Eidsvollsplassen vest var historisk sett en hage innrammet av høye trær (se figur 5.19 for mer informasjon) og dette er videreført til dagens plass.

Som figur 5.22 viser er det stor variasjon i vegetasjonen på Eidsvollsplassen vest. Alleer og rekker av lind rammer inn plassen og er viktige i plassens funksjon som en grønn lunge midt i Oslo. Blankmispelhekker forsterker innrammingen av plassen og gir viktig avskjerming for benkene nord på plassen.

Hestekastanjene på den lille øya i vannspeilet gir en viktig skjermvirkning mot Saras telt. Plantekasser med sommerblomster og vintergrønne busker og en rødbladet spisslønn er eksempel på vegetasjon som gir en variasjon til plassen.

Eidsvollsplassen vest har mye vegetasjon som bør videreføres i en eventuell utvikling av området.

romdannelser

Fasadene langs Karl Johans gate og Stortingsgata, samt Nationalteatret og Stortinget, danner de ytre veggene i et stort byrom.

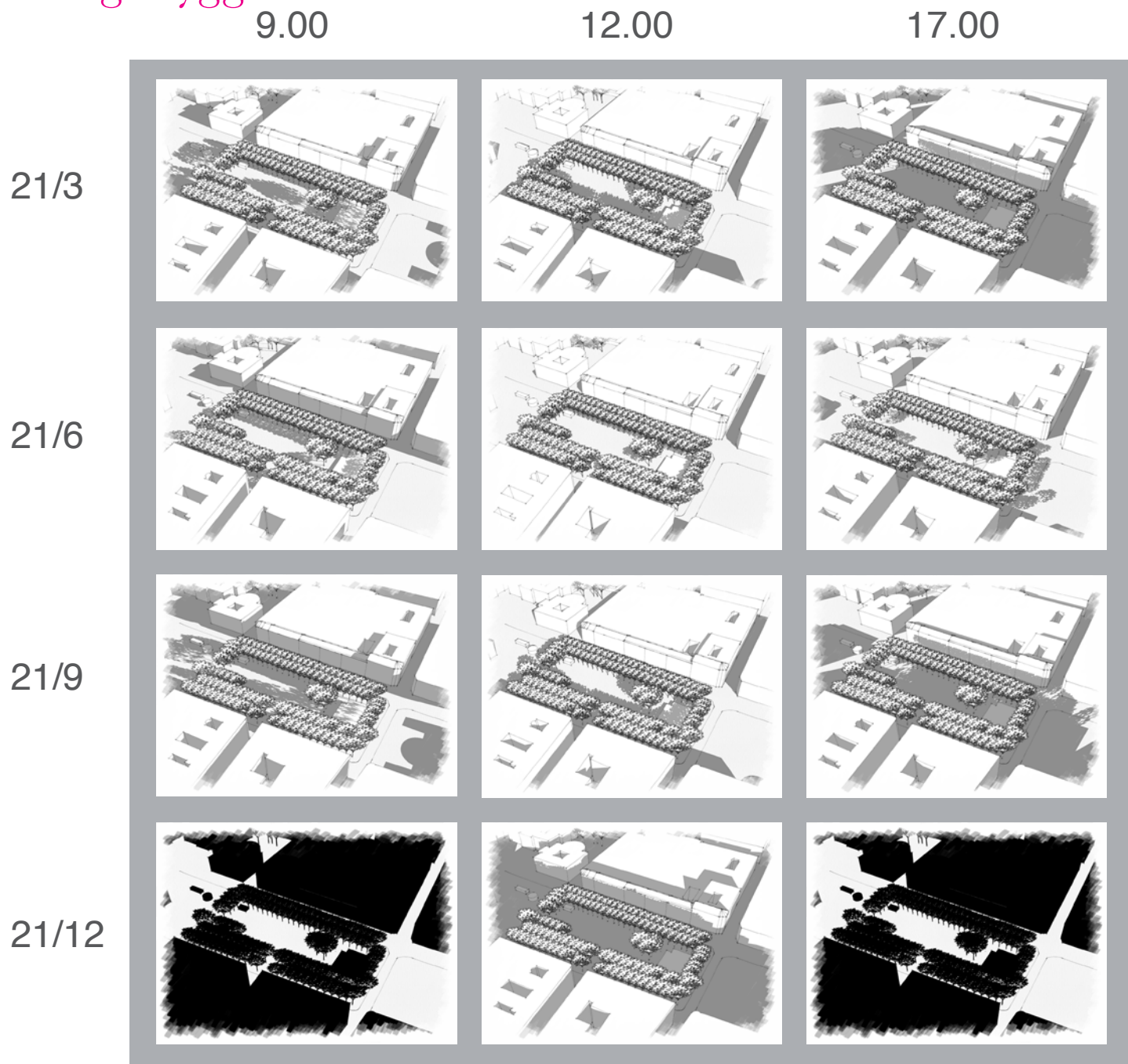
I dette store rommet dannes det flere mindre rom, blant annet på Eidsvolls plass vest. Her er det trærne og Saras telt som danner vegger i et tydelig avgrenset plassrom. Rommet oppfattes spesielt tydelig i sommerhalvåret på grunn av blader på trærne. I alleene og gateløpene dannes det også tydelige rom. Vinterstid åpner rommene seg mer opp mot hverandre og det store rommet avgrenset av fasadene er mer framtrædende.

Figur 5.24 Oversikt over overordnet romdannelse. Målestokk 1:2000.

Figur 5.25 Oppriks c - c' viser romdannelser. Målestokk 1:500.

sol og skygge

Figur 5.26 Oversikt over sol- og skyggeforhold.

Registreringene av sol og skygge viser at den vestre delen av plassen har morgensol, mens det er gode solforhold på kveldstid kun om sommeren. Ved høst- og vårjevndøgn er solforholdene gode nordvest på plassen midt på dagen. 21. juni er solforholdene gode gjennom hele dagen, men de høye trærne kaster en del lange skygger også da. 21. desember er det lite sol på Eidsvolls plass, plassen vil da ligge i skygge fra morgen til kveld.

De høye trærne og bygningene rundt Eidsvolls plass gjør at solforholdene ikke er de beste for opphold morgen og kveld. Byggene er det lite å gjøre med, men det er mulig å fjerne noen trær for å bedre forholdene.

Plassen sett fra vest, med statuen av Henrik Wergeland i forgrunnen og Saras telt i bakgrunnen.

konklusjon og muligheter

tullinløkka

Tullinløkka har en sentral beliggenhet og plassen er godt tilgjengelig på grunn av trikkeholdeplassen og Nationaltheatret stasjon. Biltrafikken i området er ikke svært forstyrrende og plassen oppfattes som et stille sted midt i byen.

Statsbygg og Staten v/Bygg og eiendom er grunneiere på Tullinløkka og dette er en stor fordel ved en eventuell etablering av et minneste. Tullinløkkas omgivelser er ikke forstyrrende for et minneste, men situasjonen rundt flyttingen av Nasjonalmuseet og Historisk museum må avklares.

Områdets historie viser at plassen har stått på vent i flere hundre år. Til tross for flere konkurranser har man ikke lyktes med å finne en passende utforming av plassen. I mellomtiden har den blitt brukt til blant annet skøytebane, kålåker, parkeringsplass og utstillingsareal. Det midlertidige preget og dagens bruk som parkeringsplass må bort før plassen kan bli et verdig minneste.

Det er gode solforhold på plassen. På ettermiddager og kveldstid er solforholdene best på østsiden og områder for opphold bør plasseres her. Eventuelle bygg i forbindelse med minneste bør plasseres i områder med mer skygge.

Vegetasjonen plantet i den midlertidige parken er nettopp midlertidig, og det er lite annen vegetasjon ved selve plassen. Plassen har et stort potensiale og behov i forhold til mer grøntareal.

Plassen preges i stor grad av gjennomgangstrafikk, noe som potensielt kan virke forstyrrende for et minneste. Det er derfor viktig at denne gjennomgangstrafikken blir hensyntatt i planleggingen av minneste, slik at gående over plassen tilfører noe positivt og ikke blir forstyrrende.

Tullinløkka blir oppfattet som halvoffentlig, noe som kan være en utfordring ved en etablering av et minneste. Ved utformingen av plassen må man være svært bevisst på det overordnede rommet og forsøke å skape flere, mindre rom slik at stedet kan brukes av både store grupper av mennesker, men også enkeltpersoner. Slik det er i dag oppfattes ikke rommet som passende for et minneste.

Tullinløkka har et potensiale som nasjonalt minneste for 22. juli 2011 dersom utfordrende oppgaver rundt bruk av vegetasjon og romdannelser blir løst.

- opprisslinje figur 5.28
- oppgraderes til park
- plassering av minnested

Figur 5.27 Mulig plassering av et minnested. Målestokk 1:2000.

Figur 5.28 Oppriss d - d' viser muligheter for Tullinløkka. Målestokk 1:500.

Figur 5.27 og 5.28 er skisser ment til å illustrere noen av mulighetene på Tullinløkka nevnt i konklusjonen på foregående side. Figur 5.27 viser at man kan kombinere funksjonene minnested og park på Tullinløkka. Den anbefalte plasseringen av selve minnestedet er basert på blant annet analysene av sol og skygge og bevegelser i området. De rosa skissene i figur 5.28 er tegnet over den eksisterende situasjonen for å vise at vegetasjon, terrengforming og et nybygg gjør mye med den åpne plassen.

eidsvolls plass vest

Eidsvolls plass vest ligger i hjertet av det som kalles hovedstadsområdet i Oslo og oppfattes som et åpent, offentlig byrom. Plassens tilgjengelighet er god på grunn av nærheten til Nationaltheatret stasjon, trikkeholdeplasser og bussholdeplasser.

Statsbygg er grunneier på Eidsvolls plass vest og dette er en stor fordel ved en eventuell etablering av et minnested på plassen. Saras telt er planlagt fjernet etter at dagens leiekontrakt går ut i 2013, noe som vil frigi plass til et minnested uten behov for store inngrep i resten av området.

Plassens historie viser at området har vært opparbeidet og brukt som hage og park siden 1600-tallet. At plassen ikke har blitt bebygget sier noe om betydningen av denne grønne lungen midt i Oslo sentrum. Eidsvolls plass vest har på grunn av sin historie og sine omgivelser en verdighet som er passende for et minnested etter 22. juli.

Eidsvolls plass vest har gode solforhold sommerstid, men ellers i året vil det være en god del skygge. Muligheter for sitteplasser i solen er viktig på et minnested, og det er derfor viktig at benker blir plassert der solforholdene er gode.

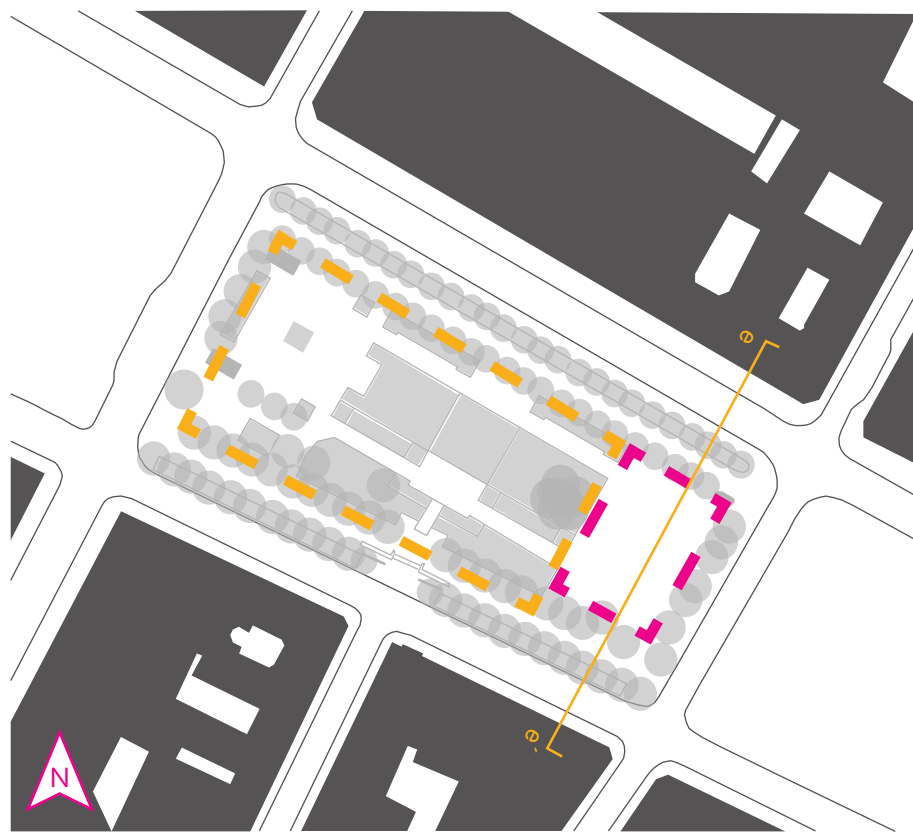
Hvor folk beveger og oppholder seg er viktig i forhold til en eventuell oppgradering av et område. Man ønsker ofte å finne korteste mulige vei, og det bør tilrettelegges for dette. Et minnested bør derfor ikke ligge på den vestre og nordre delen av plassen hvor det er mest bevegelse og opphold.

Ved en ny utforming av Eidsvolls plass vest er det viktig å sikre at plassen fortsatt oppleves som en del av et overordnet byrom. Samtidig er det viktig å sikre at de mindre rommene bevares, da dette er en kvalitet ved stedet.

Eidsvolls plass vest rammes inn av flotte lindealleer og har også annen vegetasjon som kan og bør videreføres ved etableringen av et minnested. Kastanjetrærne på den lille øya i vannspeilet bør tas vare på som en skjerming mot skøytebanen.

Eidsvolls plass vest har et potensiale som minnested, men det krever blant annet at Saras telt fjernes og at overganger mellom minnestedet og resten av området kommer på plass for å hindre forstyrrelser.

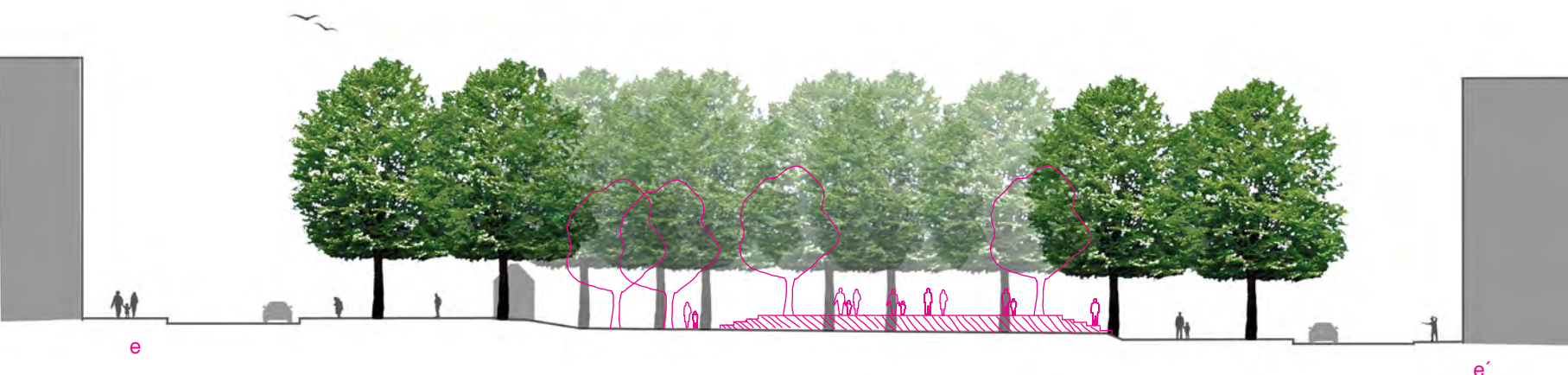

- opprisslinje figur 5.29
- plassering av minnested
- generell oppgradering

Figur 5.30 Mulig plassering av et minnested. Målestokk 1:2000.

Figur 5.29 Oppriss e - e' viser muligheter for Eidsvolls plass vest. Målestokk 1:500.

Figur 5.29 og 5.30 er skisser ment til å illustrere noen av mulighetene på Eidsvolls plass vest nevnt i konklusjonen på foregående side. Figur 5.30 viser at selve minnestedet kan plasseres der serveringsstedet Saras telt ligger i dag. Dette er en rolig del av plassen med lite gjennomgangstrafikk, og med en nærhet til Stortinget som gir vil gi minnestedet verdighet. Uansett hvor selve minnestedet plasseres er min vurdering at hele plassen trenger en generell oppgradering. De rosa skissene i figur 5.29 er tegnet over den eksisterende situasjonen (Saras telt er fjernet) for å vise virkningen av vegetasjon og terrengforming. Området har en høydeforskjell som kan skape spennende nivåforskjeller.

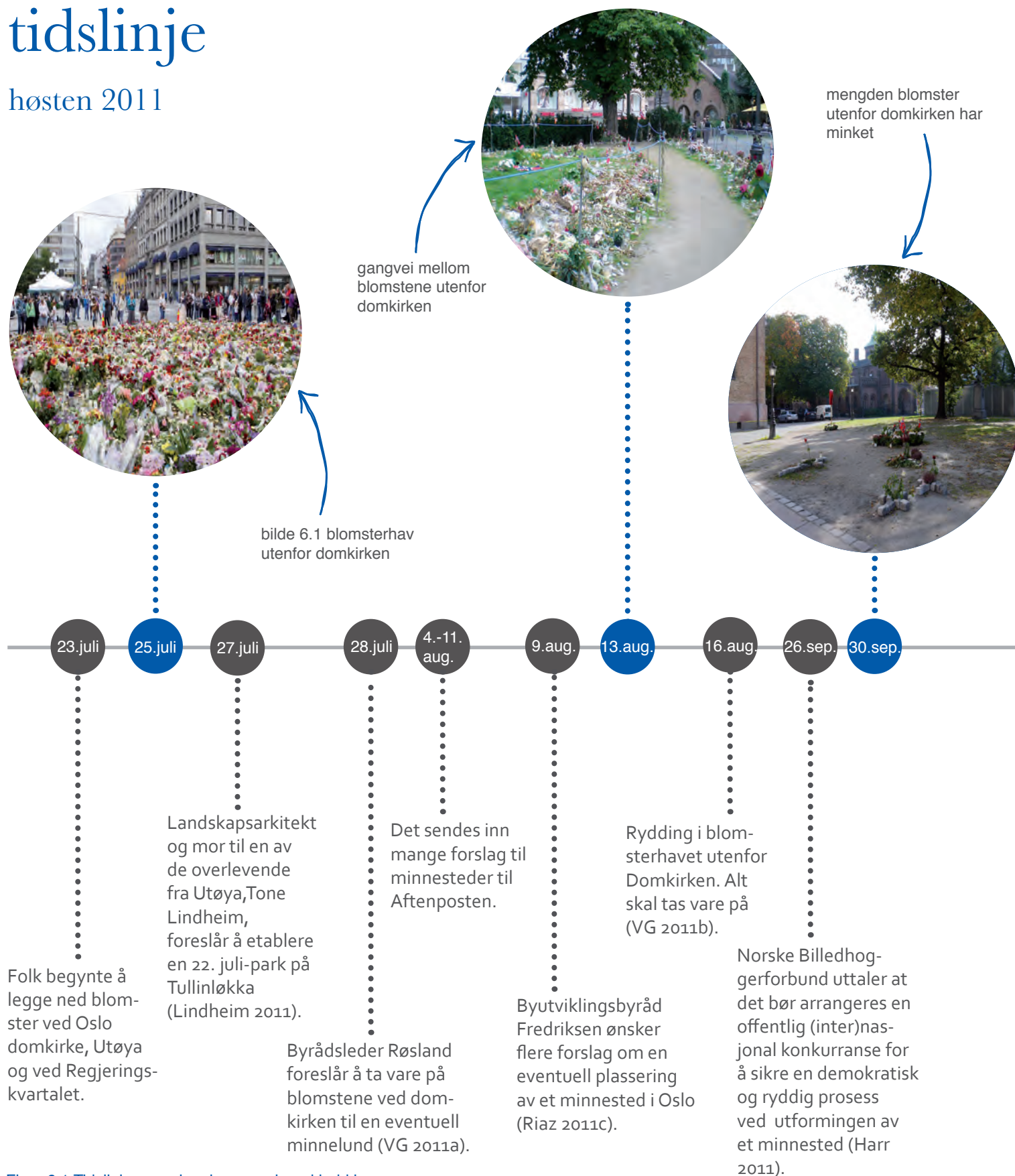

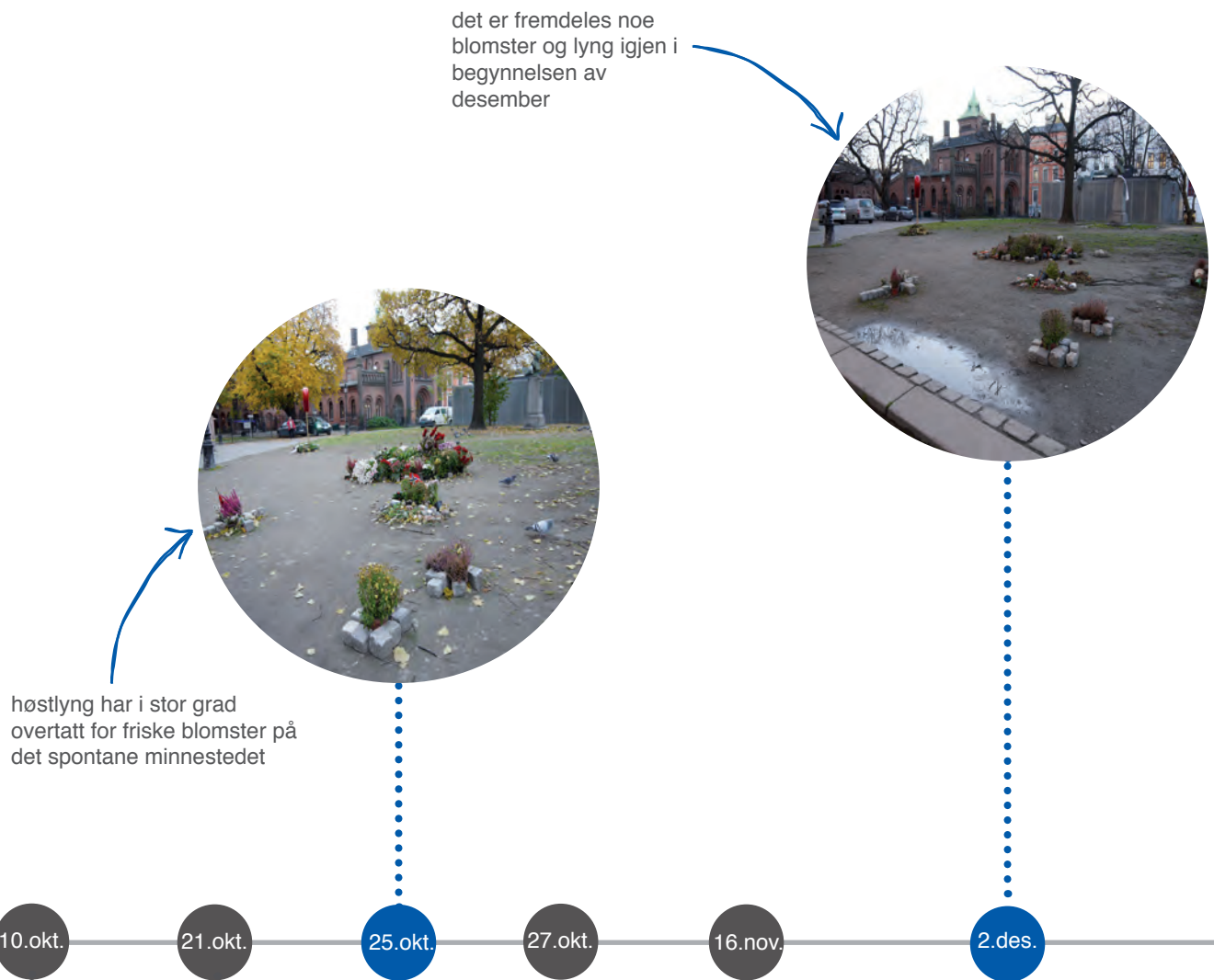
del 6 avslutning

tidslinje

høsten 2011

Figur 6.1 Tidslinje som viser hva som har skjedd i forbindelse med etableringen av et minneste.

det er fremdeles noe blomster og lyng igjen i begynnelsen av desember

høstlyng har i stor grad overtatt for friske blomster på det spontane minnstedet

10.oct.

Det er ikke igangsatt noe arbeid med et minnsted fra Oslo kommunes side. Oppfattes som et statlig anliggende (Epost fra Oslo kommune).

21.oct.

Statsbygg har foreløpig ingen tanker om et minnsted og venter på et eventuelt oppdrag fra Regjeringen (Epost fra Statsbygg).

25.oct.

Rosene som ble lagt ned i Oslo i ukene etter 22. juli er samlet inn og omgjøres nå til kompost som skal brukes i det fremtidige minnstedet (Løken 2011)

27.oct.

16.nov.

Smidde jernroser samles inn fra hele verden til et minnesmerke (NRK Østlandssendingen 2011).

2.des.

avslutning

Et minnesteid i dag er først og fremst et offentlig sted for mennesker i sorg, men det har også en funksjon som et sted hvor man kan lære om nasjonens fortid. Vi har sett at minnesmerker og minnesteder alltid har vært viktig for mennesket, og at disse stedene kan være et bindeledd til både fortid og fremtid. Minnstedene har ulike plasseringer og uttrykk, men det finnes likevel fellestrekk. Eksempler på disse fellestrekkene er at eksisterende vegetasjon er viktig og at minnstedene oftest har et minimalistisk og nonfigurativt uttrykk.

I denne oppgaven har vi sett at det å skape et minnesteid er en omstendelig prosess. Like etter en hendelse oppstår et spontant minnesteid. Dette stedet trenger ikke ha en spesiell utforming, det viktige er at det er rom for å samles. Videre ser det ut til at det er viktig å ha en medvirkningsprosess der pårørende, overlevende og andre berørte får være med på beslutningene rundt plassering og utforming av minnstedet.

En landskapsarkitekt har mye å bidra med når det gjelder å skape gode rom for sorg og minner; hovedformålet med et minnesteid. Dette vises blant annet i kriteriene, hvor det ikke bare handler om de rent fysiske kravene til sted og utforming, men også de emosjonelle kravene. Landskapsarkitekturen favner begge disse kategoriene. Ett av de viktigste kriteriene for et minnesteid er at det oppleves som et verdig sted. Landskapsarkitekter kan bidra til dette ved hjelp av blant annet kunnskaper om tilpasning til stedet og en omsorg for detaljer.

etterord

Jeg begynte på denne oppgaven like etter 22. juli 2011 og i skrivende stund har det bare gått 4,5 måneder siden terrorangrepene. Jeg visste at det kom til å bli en utfordring å arbeide med en oppgave så kort tid etter hendelsene, men jeg ønsket likevel å ta tak i problemstillingen.

Da jeg tok fatt på oppgaven var det mange som kom med forslag til plassering og utforming av minnesteder i Oslo og andre steder i landet. Jeg var spent på hvordan det ville bli å skrive om et minnesteid samtidig som det foregikk en debatt i media, men jeg opplevde fort at debatten dabbet av. Som figur 6.1 viser har Oslo kommune uttalt i media at de ønsker forslag om plasseringer av et minnesteid. Samtidig henviser de til statlige myndigheter på direkte forespørsel om de har begynt arbeidet med dette minnesteidet. Statsbygg uttaler også at de venter på et oppdrag fra Regjeringen. Jeg tror på mange måter at det er et klokt valg å vente. Som nevnt tidligere i oppgaven er det å etablere og oppføre et nasjonalt minnesteid en modningsprosess som skal ta tid. Man trenger ofte en viss avstand for å ta kloke avgjørelser. Samtidig tror jeg det er viktig at man snart begynner forberedelsene til prosessen frem mot et minnesteid, slik at det ikke blir tatt hastverksavgjørelser fordi man plutselig fikk dårlig tid.

Den manglende debatten rundt et minnesteid har på et vis vært befriende i arbeidet med denne oppgaven. Jeg har kunnet fordype meg i emnet på mine egne premisser og uten påvirkning fra andre.

En utfordring ved denne oppgaven har vært mangelen på landskapsarkitekturfaglig litteratur om minnesteder. Jeg har i stedet fordypet meg i tekster skrevet av kunsthistorikere, geografer og så videre. Fordelen med dette er at jeg i denne oppgaven på mange måter har gjenoppdaget grunnen til at jeg begynte på studiet høsten 2007; landskapsarkitektur er egentlig mange fag i ett. Jeg har alltid hatt en interesse for det som skjer i møtet mellom formene, naturen og mennesket og i landskapsarkitekturen fant jeg nettopp dette møtet.

Grunnen til at jeg valgte denne oppgaven var et ønske om å bidra. Jeg håper at denne oppgaven kan være til inspirasjon og hjelp ved etableringen av ett eller flere minnesteder for 22. juli 2011.

litteraturliste

bøker og publikasjoner

Adriansen, Inge (2010): *Erindringssteder i Danmark – Monumenter, mindæsmarker og mødesteder*. Museum Tusulanums forlag.

Amidon, Jane (2005): *Moving Horizons – The Landscape Architecture of Kathryn Gustafsons and Partners*. Birkhäuser, Basel.

Anker, Nils (u.d.): Oslo før... *Byantikvaren*. Tilgjengelig fra: http://www.byantikvaren.oslo.kommune.no/getfile.php/byantikvaren%20%28BYA%29/Internett%20%28BYA%29/Bilder/M%C3%A5nedens_bilder/Spikersuppa,%20Studenterlund.pdf (Nedlastet 11.11.11)

Berg, Knut (1984): Studenterlunden blir til, *St.Hallvard nr.3 1984*, s.184-196.

Berglund, Inger (1994): *Kyrkogårdens mediatativa rum*. Verbum forlag, Stockholm.

Bergum, Marianne England (2010): *Tullinløkka i Oslo – tilbakeblikk og visjoner*. Masteroppgave i landskapsarkitektur, Universitetet for miljø- og biovitenskap, Ås.

Butenschøn, Daniel (2011): 11. septemberplassen, *Dagens Næringsliv*. 9. september 2011.

Doss, Erika (2010): *Memorial Mania – Public Feeling In America*. The University of Chicago Press, Chicago og London.

Foote, Kenneth (2003). *Shadowed Ground: America's Landscapes of Violence and Tragedy*. University of Texas Press, Austin.

Gehl, Jan (2007): *Livet mellom husene: udeaktiviteter og udemiljøer*, 6. utgave. Arkitektens forlag, København

Grieg, Nordahl (1936): *Til ungdommen*.

Grønvold, Ulf (1988): Striden om Stripa: om Lund og Slaatto og Studenterlundens forvandling, *Byggekunst nr. 7 1988*, s. 526-531.

Hanssen, Reidar (red.) (1987): *Oslo Byleksikon*, 3. utgave. Kunnskapsforlaget, Oslo.

Haugan, Laila m.fl. (red.) (2008): *Minnested/Memorial, En bok om minnstedet Interferens*, et oppdrag fra Regjeringen for ofre etter tsunamikatastrofen 26.12.2004. Kunst i offentlige rom/Public Art Norway (KORO).

Hildrum, Ingrid (19. mai 2004): *Hoo1 Saras telt, Konkurransen med forhandling - prosjektering. Kvalifikasjonskrav for forespørsel om deltakelse*. Statsbygg. Tilgjengelig fra: <http://www.statsbygg.no/FilSystem/files/arkitektur/konkurranser/konkurransero4/KvalkravSarasTelt.pdf> (Nedlastet 11.11.11)

Jacobsen, Michael & Haakonsen, Mette (red.) (2008): *Memento mori – døden i Danmark i tværfagligt lys*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.

Kristiansen, Jan (1988): Eidsvolls plass/Oslo, *Byggekunst nr. 7 1988*, s.536-538.

May, Naja & Lunding, Gitte (2008): På gravens rand – et antropologisk øyeblikksbillede af den senmoderne dødkultur på Assistens Kirkegård i København, i Jacobsen & Haakonsen (red.), *Memento mori – døden i Danmark i tværfagligt lys*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.

Miljøverndepartementet: *Lov om planlegging og byggesaksbehandling (Plan- og bygningsloven) av 27.06. 2008.*

National Park Service (u.d.): *National Mall & Memorial Parks Little-Known Facts.*
Tilgjengelig fra: <http://www.nps.gov/nationalmallplan/Documents/Media/NAMA%20Fact%20Sheet.pdf> (Nedlastet 13.11.11)

NOU 2001:7 *Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven*, Miljøverndepartementet.

Oslo kommune (2008): *Vedrørende promoteringscenter for Ski-VM 2011*, Byrådsavdeling for byutvikling, notat 27. mai 2008: Tilgjengelig fra: <http://www.sak.oslo.kommune.no/dok/Bys%5Co%5CVEDLEGG%5C2008004693-149588.pdf> (Nedlastet 1.11.2011)

Plan- og bygningssetaten, Oslo kommune (2011): *Stortorvet og tilliggende gater, Planforslag til offentlig ettersyn, Detaljregulering*, Plan- og bygningssetaten 12. januar 2011. Tilgjengelig fra: http://www.plan-og-bygningsetaten.oslo.kommune.no/getfile.php/plan-%20og%20bygningsetaten%20%28PBE%29/Internett%20%28PBE%29/Dokumenter/Filer%20utlagte%20saker/2011/Storvtorvet_planbeskrivelse.pdf (Nedlastet 26.11.11)

Plan- og bygningssetaten, Oslo kommune (2009): *Grøntplan for Oslo – metode for dekningsanalyse*. Tilgjengelig fra: <http://www.plan-og-bygningsetaten.oslo.kommune.no/getfile.php/plan-%20og%20bygningsetaten%20%28PBE%29/Internett%20%28PBE%29/Dokumenter/Filer%20utlagte%20saker/2009/metode%20for%20dekningsanalyse.pdf> (Nedlastet 20.11.11)

Rogers, Elizabeth B. (2001): *Landscape Design – A Cultural and Architectural History*. Harry N. Abrahams Inc., New York.

Savage, Kirk (2009): *Monument Wars, Washington, D.C., the National Mall, and the Transformation of the Memorial Landscape*. University of California Press, Berkeley og Los Angeles.

Schøien, Therese (2008): *Jeg savner deg – Spontane minnemarkeringer og minnesteder som sorguttrykk i det offentlige rom*. Masteroppgave i kulturhistorie, Universitetet i Oslo.

Simers Moe, Ingvild (2006): *Eidsvoll's plass og Studentertunden - En studie av byrommets funksjonelle, estetiske og symbolske kvaliteter med utgangspunkt i Lund og Slaattos engasjement på 1970- og 80-tallet*. Hovedoppgave i kunsthistorie, Universitetet i Oslo.

Storberget, Knut (10.11.2011): *Terrorangrepene 22. juli 2011 – Justisministerens redegjørelse i Stortinget 10. november 2011*. Tilgjengelig fra http://www.regjeringen.no/pages/35819707/Jmins_redegjorelse_endelig.pdf (Nedlastet 17.11.11)

Sturken, Marita (2007): *Tourists of History – Memory, Kitsch, and Consumerism from Oklahoma City to Ground Zero*. Duke University Press, Durham og London.

Wøhni, Arthur (2007): *Virker medvirkning virkelig? Evaluering av planmedvirkning i storbyene*, sluttrapport fra Asplan Viak 23. februar 2007. Tilgjengelig fra: <http://www.allgronn.org/virker%20medvirkning%20virkelig.pdf> (Nedlastet 03.12.11)

nettsider

9/11 Memorial (2011): *The Memorial Names Layout*. Tilgjengelig fra: http://names.911memorial.org/#lang=en_US&page=about&id=0 (Nedlastet 24.11.11)

Aagedal, Olaf (2011): Lysa som forandra, *kronikk i Aftenposten*, 17. januar 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article3991073.ece> (Nedlastet 27.10.11)

BBC News (u.d.): *Overview*. BBC News. Tilgjengelig fra: http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/uk/05/london_blasts/what_happened/html/ (Nedlastet 13.11.11)

BBC News (2004): *Queen unveils new Diana fountain*. BBC News, 6. juli 2004. Tilgjengelig fra: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/3866863.stm#graphic (Nedlastet 13.11.11)

BBC News (2005): *Timeline: Diana Memorial Fountain*. BBC News, 2. november 2005. Tilgjengelig fra: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4508889.stm (Nedlastet 20.11.11)

BBC News (2007): *Hyde Park to host 7 July memorial*. BBC News, 15. februar 2007. Tilgjengelig fra: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/6364835.stm (Nedlastet 13.11.11)

Brekke, Anders (2011): *-Vent med minnesmerke i Norge*, NRK.no, 10. september 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nyheter/verden/1.7785993> (Nedlastet 01.12.11)

Carlsen, Jan (2011): *Statsbygg valgte plen framfor bilparkering*, Arkitektnytt.no, 27. Oktober 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.arkitektnytt.no/statsbygg-valgte-plen-framfor-bilparkering?t=Statsbygg+valgte+plen+framfor+bilparkering> (Nedlastet 01.12.11)

Chrisafis, Angelique (2002): *Monument to Diana is "mediocre"*. *The Guardian*, 1. august 2002. Tilgjengelig fra: <http://www.guardian.co.uk/uk/2002/aug/01/monarchy.arts> (Nedlastet 20.11.11)

Christiansen, Ann og Grytli, Dag (2011): *Oppussing av Nationaltheatret kan koste en halv milliard*, *Aftenposten*, 21.07.2011, oppdatert 18.10.2011. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/kultur/article4178694.ece> (Nedlastet 09.11.11)

Cowell, Simon (u.d.): *Real Terms: the authentic approach of architects Carmody Groarke*. Tilgjengelig fra: <http://www.architonic.com/ntsht/real-terms-the-authentic-approach-of-architects-carmody-groarke/7000559> (Nedlastet 13.11.2011)

Dowd, Maureen (2003): *The Unbearable Lightness of Memory*, *New York Times*, 30. november 2003, Tilgjengelig fra: <http://www.nytimes.com/2003/11/30/opinion/unbearable-lightness-of-memory.html> (Nedlastet 26.10.11)

Drevon, Fredrik (2011): *Slik blir de nye WTC-tårnene*, *Teknisk Ukeblad*, 10. Juni 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.tu.no/bygg/article286903.ece> (Nedlastet 23.08.11)

Et levende Youngstorg (2011): *Om torget*, 12. august 2011. Tilgjengelig fra: http://youngstorget.com/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=35 (Nedlastet 26.11.11)

Fornyings-, administrasjon- og kirke departementet (u.d.): *Offentlig elektronisk post-journal*. Tilgjengelig fra: <http://oep.no/nettsted/fad> (Nedlastet 06.12.11)

Forsvarets bygningstjeneste (1998): *Verneplan Akershus festning*. Tilgjengelig fra: <http://www.verneplaner.no/?f=akershus&id=249576&a=4> (Nedlastet 10.12.11)

Friluftsetaten (2011): *Isbanen/skøytebanen i Spikersuppa (kunstisbane)*. -Sist oppdatert 16.02.2011 Publisert 28.12.2006. Tilgjengelig fra: http://www.friluftsetaten.oslo.kommune.no/parker_friomrader/isbanen_i_spikersuppa (Nedlastet 11.11.11)

Geoghegan, Tom (2008): *How do you build a modern memorial?* BBC News Magazine, 6. august 2008. Tilgjengelig fra: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/7542580.stm (Nedlastet 28.11.11)

Giske, Trond (2009): *Fra visjon til virkelighet, kronikk i Aftenposten*, 14. februar 2009. Tilgjengelig fra: http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/aktuelt/taler_artikler/ministerens-taler-og-artikler/kultur_og_kirkeminister_trond_giske/2009/fra-visjon-til-virkelighet.html?id=547261. (Nedlastet 08.11.11)

Graven, Andreas (2010): *Parker under press*, Forskning.no 25. oktober 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.forskning.no/artikler/2010/oktober/268334> (Nedlastet 20.11.11)

Harr, Gisle (2011): *Minnesmerke på Utøya - et nasjonalt anliggende*. Norsk Billedhoggerforening, 26. september 2011. Tilgjengelig fra: http://www.norskbilledhoggerforening.no/index.php?option=com_content&view=article&id=330:minnesmerke-pa-utoya-et-nasjonalt-anliggende&catid=44:fra-styreleder&Itemid=73 (Nedlastet 30.11.11)

Hav Eiendom (u.d.): *HAV Eiendom AS er Oslo Havn KFs datterselskap og driver eiendomsutvikling i Bjørvika*. Tilgjengelig fra: http://haveiendom.no/nor/Om_HAV_Eiendom_AS/ (Nedlastet 26.11.11)

Hovedstadsaksjonen (u.d.): *Dette er hovedstadsaksjonen*. Tilgjengelig fra: <http://www.hovedstaden.info/news.asp?articleID=139> (Nedlastet 11.11.11)

Hovedstadsaksjonen (HA) (2005a): *Ti års kamp for fotgjengerovergang i Stortingsgata ga omsider resultater*. Publisert 26. januar 2005. Tilgjengelig fra: <http://www.hovedstaden.info/news.asp?articleID=245> (Nedlastet 11.11.11)

Hovedstadsaksjonen (HA) (2005b): *Saras telt på stedet hvil - foreløpig ingen rehabilitering*. Publisert 18. mars 2005. Tilgjengelig fra: <http://www.hovedstaden.info/news.asp?articleID=316> (Nedlastet 11.11.11)

Kimmelman, Michael (2002): *Out of Minimalism, Monuments to Memory*, *New York Times*, 13. januar 2002. Tilgjengelig fra: <http://www.nytimes.com/2002/01/13/arts/art-architecture-out-of-minimalism-monuments-to-memory.html?pagewanted=all&src=pm> (Nedlastet 19.11.11)

Lin, Maya (2000): *Making the Memorial*, *The New York Review of Books*, 2. november 2000. Tilgjengelig fra: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2000/nov/02/making-the-memorial/> (Nedlastet 13.10.2011)

Lindheim, Tone (2011): *Etabler en 22.-juli-park på Tullinløkka, leserinnlegg i Aftenposten*, 27. juli 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Etabler-en-22-juli-park-6282153.html> (25.10.11)

Lundgaard, Hilde (2007): *Bli ikke revet, Aftenposten*, 24. mars 2007. Tilgjengelig fra: http://oslopuls.aftenposten.no/restaurant_uteliv/article4821.ece (Nedlastet 11.11.11)

Løken, Astrid (2011): Her er rosene fra byens gater, *Aftenposten*, 27. oktober 2011. Tilgjengelig fra: <http://oslopuls.aftenposten.no/byliv/article623390.ece> (Nedlastet 02.12.11)

MacFarlane, Andy (2009): *Families key to creating memorial*. BBC News, 7. juli 2009. Tilgjengelig fra: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/8125209.stm (Nedlastet 13.10.2011)

Matre, Jostein (2011): Etioperne ved Oslo domkirke: Vet ikke hvor lenge vi blir her, *Verdens Gang*, 27. april 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10084843> (Nedlastet 26.11.11)

NAL (Norske Arkitekters Landsforbund) (2011): *Akerselva miljøpark*. Tilgjengelig fra: <http://www.arkitektur.no/?nid=102742&pido=92058> (27.11.11)

Narvesen (2009): *Narvesen i dag - et vindu mot verden*. Tilgjengelig fra: <http://www.narvesen.no/kultur/#/Historien/> (Nedlastet 11.11.11)

Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design (u.d.): *Nasjonalgalleriets historie*. Tilgjengelig fra: <http://www.nasjonalmuseet.no/no/museumsbygninger/nasjonalgalleriet/historikk/> (Nedlastet 08.11.11)

Oftedal, Julie (2011): *Fremtidstro på Tullinløkka*, Arkitektnytt.no 11. april 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.arkitektnytt.no/fremtidstro-pa-tullinlokka> (Nedlastet 01.12.11)

O'Hagan, Sean (31. mai 2009): How these men will honour the 7 July dead in this royal corner of London, *The Guardian/The Observer*. Tilgjengelig fra: <http://www.guardian.co.uk/artanddesign/2009/may/31/7-july-bombings-memorial-hyde-park> (Nedlastet 13.10.2011)

Oklahoma City National Memorial & Museum (u.d.): *Symbolism*. Tilgjengelig fra: <http://www.oklahomacitynationalmemorial.org/secondary.php?section=2&catid=30> (Nedlastet 24.11.11)

Prosjekt Fjordbyen, Oslo kommune (2010a): *Vestbanen*, 21.04.2010: Tilgjengelig fra: <http://www.prosjekt-fjordbyen.oslo.kommune.no/delomrader/article18816-5743.html?articleID=18816&categoryID=5743&printMe=1> (Nedlastet 26.11.11)

Prosjekt Fjordbyen, Oslo kommune (2010b): *Rådhusplassen*, 21. april 2010. Tilgjengelig fra: <http://www.prosjekt-fjordbyen.oslo.kommune.no/delomrader/article18817-5743.html> (Nedlastet 26.11.11)

PWP Landscape Architecture (u.d.a): *Design Process*. Tilgjengelig fra: <http://pwpla.com/national-911-memorial/design-process> (Nedlastet 23.11.11)

PWP Landscape Architecture (u.d. b): *Sustainability*. Tilgjengelig fra: <http://pwpla.com/4974> (Nedlastet 23.11.11)

Regjeringen, ved Fornyings-, administrasjon- og kirkedepartementet (2009): *Saras telt for fall*, 08.07.2009. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/aktuelt/nyheter/2009/saras-telt-for-fall.html?id=570730> (Nedlastet 11.11.11)

Riaz, Wasim (2011a): Bjørvika? Tullinløkka? Rådhusplassen? Regjeringskvartalet? *Aftenposten*, 2. august 2011. Tilgjengelig fra: <http://oslopuls.aftenposten.no/byliv/article578827.ece> (Nedlastet 26.11.11)

Riaz, Wasim (2011b): Fikk minnesmerket etter 16 år, *Aftenposten*, 4. august 2011. Tilgjengelig fra: <http://oslopuls.aftenposten.no/byliv/article579432.ece> (Nedlastet 01.12.11)

Riaz, Wasim (2011c): Vil ha enda flere forslag, *Aftenposten*, 9. august 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/nyheter/oslo/article4195707.ece> (Nedlastet 25.10.11)

Samferdselsetaten (2003): *Eidsvolls plass*. Tilgjengelig fra: <http://www.samferdselsetaten.oslo.kommune.no/hovedstadsaksjonen/article30270-9106.html?articleID=30270&categoryID=9106&printMe=1> (Nedlastet 09.11.11)

Senter for krisepsykologi (u.d.): *Ritualer*. Tilgjengelig fra <http://www.kriser.no/ritualer/> (Nedlastet 27.10.11)

Statsbygg (u.d.): *Det kongelige slott*. Tilgjengelig fra: <http://statsbygg.no/eiendom/detalj?kompleks=1623> (Nedlastet 1.11.2011)

Store norske leksikon (u.d.): *Karl Johans gate*. Sist endret 30.10.2009. Tilgjengelig fra: http://snl.no/Karl_Johans_gate (Nedlastet 09.11.2011)

Store norske leksikon (u.d.): *Vietnam*. Tilgjengelig fra <http://snl.no/Vietnam/historie> (Nedlastet 13.11.11)

Stortinget.no (u.d.): *Stortingsbygningen fra 1866 til i dag*. Tilgjengelig fra: <http://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/Stortingsbygningen-fra-1866-til-i-dag/> Sist oppdatert: 24.09.2009 (Nedlastet 09.11.11)

The British Monarchy (u.d.): *Diana, Princess of Wales – Background*. Tilgjengelig fra: <http://www.royal.gov.uk/historyofthemonarchy/the%20house%20of%20wind-sor%20from%201952/dianaprincessofwales/background.aspx>. (Nedlastet 13.11.11)

The Royal Parks, Hyde Park (u.d.): *7 July Memorial*. Tilgjengelig fra: http://www.royal-parks.org.uk/parks/hyde_park/7july_memorial.cfm (Nedlastet 13.11.2011)

The Royal Parks (1. januar 2003): *The Diana fountain - winning design team to be announced on 31 July*. Tilgjengelig fra: http://www.royal-parks.org.uk/press/2002/press_release_8.cfm (Nedlastet 20.11.11)

The Vietnam Veterans Memorial Wall Page (u.d.): *Wall Information*. Tilgjengelig fra: <http://thewall-usa.com/information.asp>. (Nedlastet 13.11.11)

UiO, kulturhistorisk museum (u.d.): *Om Historisk museum*, Tilgjengelig fra: http://www.khm.uio.no/historisk_museum/om/ (08.11.11)

Vietnam Veterans Memorial Fund (u.d.): *History*. Tilgjengelig fra: <http://www.vvmf.org/History> (Nedlastet 13.11.11)

VG (2011a): Blomstene ved Domkirken får ligge over helgen, *Verdens Gang*, 28. juli 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/oslobomben/artikkel.php?artid=10080978> (25.10.11)

VG (2011b): Rydder i blomsterhavet ved Domkirken, *Verdens Gang*, 16. august 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/oslobomben/artikkel.php?artid=10081442> (25.10.11)

Welch, Adrian & Iomholt, Isabelle: *0707 Memorial, London: Architecture Information, E-architect*. Tilgjengelig fra: http://www.e-architect.co.uk/london/london_bombings_memorial.htm, (Nedlastet 13.11.2011) Wikipedia (u.d. a): *Jordskjelvet og tsunamien i Indiahavet 2004*. Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/Jordskjelvet_og_tsunamien_i_Indiahavet_2004 (Nedlastet 22.11.11)

Wikipedia (u.d. b): *Minnesmerke*. Tilgjengelig fra: <http://no.wikipedia.org/wiki/Minnesmerke> (Nedlastet 26.11.11)

Wikipedia (u.d. c): *Oklahoma City bombing*. Tilgjengelig fra: http://en.wikipedia.org/wiki/Oklahoma_City_bombing (Nedlastet 22.11.11)

Worsley, Giles (1. august 2002): Yes minister, you have chosen the right designer for Diana's fountain. *The Telegraph*. Tilgjengelig fra: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1403220/Yes-minister-you-have-chosen-the-right-designer-for-Dianas-fountain.html>. (Nedlastet 20.11.11)

Worsley, Giles (3. august 2004): People who don't like it didn't like her. *The Telegraph*. Tilgjengelig fra: <http://www.telegraph.co.uk/culture/art/3621720/People-who-dont-like-it-didnt-like-her.html> (Nedlastet 20.11.11)

personlig kontakt

Anne Hindklev Hamouni - Bymiljøetaten i Oslo kommune. Epostkorrespondanse.

Arnfinn Løvli - Byrådsavdeling for byutvikling, Oslo kommune. Epostkorrespondanse.

Tore Næss - Bymiljøetaten i Oslo kommune. Epostkorrespondanse.

Reidun Stubbe - Bymiljøetaten i Oslo kommune. Epostkorrespondanse.

Pål Weiby - Statsbygg. Epostkorrespondanse.

tv-program

NRK Østlandssendingen (2011): *AUF lager jernrose*, NRK 16. november 2011. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/nett-tv/indeks/286693/> (Nedlastet 02.12.11)

litteratur figur 4.3

Informasjon om minnesteder omtalt i del 3 er basert på litteratur omtalt i denne delen. Referanser til informasjon om andre minnesteder er beskrevet i denne listen.

Estoniasamlingen (u.d): *Minnesmärken*. Tilgjengelig fra: <http://www.estoniasamlingen.se/content.aspx?id=4&ex=n> (Nedlastet 26.11.11)

Maddrell, April & Sidaway, James (2010): *Deathscapes – Spaces for Death, Dying, Mourning and Remembrance*. Ashgate Publishing Company, Farnham UK/Burlington USA.

Northern Illinois University (2009): *NIU installs sculpture "Remembered" at Forward, Together Forward memorial garden*, 5. oktober 2009. Tilgjengelig fra: <http://www.niu.edu/PubAffairs/RELEASES/2009/oct/sculpture.shtml> (Nedlastet 26.11.11)

Samferdselsdepartementet, Regjeringen Bondevik (2001): *Avduking av minnesmerke etter Åsta-ulykken*, 5. november 2001. Tilgjengelig fra: http://www.regjeringen.no/nn/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/sd/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2001/tale_ved_avduking_av_minnesmerke.html?id=264497 (Nedlastet 26.11.11)

Stølås, Audun (2000): "Sleipner-minnesmerke" avduket, *Aftenbladet*, 26. november 2000. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenbladet.no/lokalt/Sleipner-minnesmerke-avduket-2675248.html> (Nedlastet 26.11.11)

Støttegruppen for etterlatte og overlevende etter Scandinavian Star-ulykken (2006): *Minnesmerke avdukes i Oslo 7. april*, pressemelding 15. mars 2006. Tilgjengelig fra: http://www.scandinavianstar.no/markeringer/pressemelding_avduking_minnesmerket.htm (Nedlastet 26.11.11)

Virginia Tech (2007): *April 16 Memorial Dedication Ceremony*. Tilgjengelig fra: http://www.remembrance.vt.edu/2007/memorial_dedication/ (Nedlastet 26.11.11)

Wikipedia (u.d.): *Columbine High School Massacre*. Tilgjengelig fra: http://en.wikipedia.org/wiki/Columbine_High_School_massacre (Nedlastet 26.11.11)

Wikipedia (u.d.): *Diskoteksbranden i Göteborg*. Tilgjengelig fra: http://sv.wikipedia.org/wiki/Diskoteksbranden_i_G%C3%B6teborg (Nedlastet 26.11.11)

Wikipedia (u.d.): *Dunblane massacre*. Tilgjengelig fra: http://en.wikipedia.org/wiki/Dunblane_massacre (Nedlastet 26.11.11)

Wikipedia (u.d.): *Norske katastrofer og ulykker*. Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/Norske_katastrofer_og_store_ulykker (Nedlastet 26.11.11)

figurliste

Der ikke annet er nevnt er kilden til figurer forfatteren selv.

Figur 1.1 Tidslinje over terrorangrepene 22. juli (Storberget 2011).

Figur 1.2 Oversiktskart sentrale Østlandet. Kart hentet fra maps.google.no.

Figur 2.1 Eksempel på et tradisjonelt minnesmerke.

Figur 2.2 Vietnam Veterans Memorial - eksempel på et minimalistisk minnested.

Figur 3.1 Oversikt over the National Mall og Vietnam Veterans Memorial.

Kilde: Google Maps.

Figur 3.2 Oversikt over Oklahoma City National Memorial. Kilde: Oklahoma City National Memorial. Tilgjengelig fra: <http://www.oklahomacitynationalmemorial.org/secondary.php?section=2&catid=30>

Figur 3.3 Oversikt over Hyde Park i sentrum av London. Kart hentet fra maps.google.no.

Figur 3.4 Oversikt over Hyde Park i sentrum av London. Kart hentet fra maps.google.no.

Figur 3.5 Oversikt over Ground Zero og minneparken. Foto: PWP Landscape Architects. Tilgjengelig fra: <http://www.pwpla.com/national-911-memorial>.

Figur 3.6 Oversikt over Bygdøy i Oslo. Kart hentet fra maps.google.no.

Figur 4.1 Oversikt over veien mot et minnested.

Figur 4.2 Skala om grad av medvirkning, basert på Sager 1991 og sentrale medvirkningsteorier. Kilde: Wøhni 2007.

Figur 4.3 Tabell som viser ulike hendelser og hvor lang tid det har tatt før minnesteder har blitt oppført. Kilder: se egen liste i litteraturlisten.

Figur 4.4 Oversikt over foreslåtte steder til et minnested i Oslo. Kart fra maps.google.no.

Figur 5.1 Oversiktskart Oslo sentrum. Kartgrunnlag fra finn.no - 3D-bilder.

Figur 5.2 Kollektivtrafikk i nærheten av Tullinløkka og Eidsvoll's plass vest. Målestokk 1:4000.

Figur 5.3 Panoramabilde av Tullinløkka.

Figur 5.4 Førsteintrykk av Tullinløkka.

Figur 5.5 Illustrasjonsplan fra Statsbygg. Tilgjengelig fra: <http://www.arkitektnytt.no/statsbygg-valgte-plen-framfor-bilparkering>

Figur 5.6 Kart over omgivelser. Målestokk 1:2000. Basert på opplysninger fra Bergum 2010.

Figur 5.7 Tidslinje med oversikt over Tullinløkkas historie. Kilder i litteraturliste.

Figur 5.8 Eiendomsforhold. Målestokk 1:2000. Basert på opplysninger fra Bergum 2010.

Figur 5.9 Bevegelsesmønster. Målestokk 1:2000. Basert på opplysninger fra Bergum 2010.

Figur 5.10 Eksisterende vegetasjon. Målestokk 1:2000. Delvis basert på opplysninger fra Bergum 2010.

Figur 5.11 Ny vegetasjon. Illustrasjonsplan fra Statsbygg. Opplysninger om plantearter fra Sundt & Thomassen AS.

Figur 5.12 Oversikt over rom og grad av offentlighet. Målestokk 1:2000. Basert på opplysninger fra Bergum 2010.

Figur 5.13 Oppriss a - a' viser det overordnede rommet på Tullinløkka. Målestokk 1:500.

Figur 5.14 Sol og skygge.

Figur 5.15 Panoramabilde av Eidsvolls plass vest.

Figur 5.16 Collage med førsteinstrykket av Eidsvolls plass vest.

Figur 5.17 Oppriss b - b' dagens situasjon Eidsvolls plass vest. Målestokk 1:500.

Figur 5.18 Oversikt over plassens program. Målestokk 1:2000.

Figur 5.19 Oversikt over omgivelser. Målestokk 1:2000.

Figur 5.20 Tidslinje med oversikt over historie. Kilder i litteraturliste.

Figur 5.21 Oversikt over eiendomsforhold. Basert på opplysninger fra Hildrum 2004 og epost fra Oslo kommune. Målestokk 1:2000.

Figur 5.22 Oversikt over opphold og bevegelse på plassen. Målestokk 1:2000.

Figur 5.23 Oversikt over eksisterende vegetasjon. Basert på egne registreringer, samt opplysninger fra Oslo kommune. Målestokk 1:2000.

Figur 5.24 Oversikt over romdannelser. Målestokk 1:2000.

Figur 5.25 Oppriss c - c' med romdannelser. Målestokk 1:500.

Figur 5.26 Sol og skygge.

Figur 5.27 Muligheter på Tullinløkka. Målestokk 1:2000

Figur 5.28 Oppriss d - d' viser muligheter på Tullinløkka. Målestokk 1:500.

Figur 5.29 Muligheter på Eidsvolls plass vest. Målestokk 1:2000.

Figur 5.30 Oppriss e - e' viser muligheter på Eidsvolls plass vest.

Figur 6.1 Tidslinje med oversikt over hva som har skjedd i forbindelse med etableringen av et minnested. Kilder: se litteraturliste.

bildeliste

Bilder uten nummerering er tatt av forfatteren selv.

Bilde 3.1 Vietnam Veterans Memorial. Foto: Leedellekaptain, Travepod. Tilgjengelig fra: <http://blog.travepod.com/travel-photo/leedellekaptain/1/1286647834/washington-dc-vietnam-veterans-memorial.jpg/tpod.html> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.2 Vietnam Veterans Memorial. Foto: American Architecture. Tilgjengelig fra: <http://www.american-architecture.info/USA/USA-Washington/DC-006.htm> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.3 Vietnam Veterans Memorial. Foto: Chris Hartford. Tilgjengelig fra: Thiepval: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d2/Thiepval_Memorial_to_the_missing.jpg (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.4 Vietnam Veterans Memorial. Foto: James Power. Tilgjengelig fra: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/a/a4/Thiepval_names.jpeg (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.5 Vietnam Veterans Memorial. Foto: The DC Traveller. Tilgjengelig fra: <http://www.thedctraveler.com/2007/10/monument-monday-vietnam-veterans-memorial/> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.6 Oklahoma City National Memorial. Foto: Oklahoma City National Memorial. Tilgjengelig fra: <http://oklahomacitynationalmemorial.org/uploads/images/symbolism/reflecpoollg.jpg> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.7 Oklahoma City National Memorial. Foto: Oklahoma City National Memorial. Tilgjengelig fra: <http://oklahomacitynationalmemorial.org/uploads/images/symbolism/survwalllg.jpg> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.8 Oklahoma City National Memorial. Foto: Oklahoma City National Memorial. Tilgjengelig fra: <http://oklahomacitynationalmemorial.org/uploads/images/symbolism/fencelg.jpg> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.9 Oklahoma City National Memorial. Foto: thejenr8t, Panoramio.com. Tilgjengelig fra: <http://www.panoramio.com/photo/17600936> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.10 Oklahoma City National Memorial. Foto: Oklahoma City National Memorial. Tilgjengelig fra: <http://oklahomacitynationalmemorial.org/uploads/images/symbolism/chairslg.jpg> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.11 National September 11 Memorial. Kilde: PWP Landscape Architects, <http://www.pwpla.com/national-911-memorial> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.12 National September 11 Memorial. Foto: PWP Landscape Architecture. Tilgjengelig fra: <http://www.pwpla.com/5452> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.13. National September 11 Memorial. Foto: PWP Landscape Architecture. Tilgjengelig fra: <http://www.pwpla.com/5452> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.14 National September 11 Memorial. Foto: PWP Landscape Architecture. Tilgjengelig fra: <http://www.pwpla.com/5452> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.15 National September 11 Memorial. Foto: PWP Landscape Architecture. Tilgjengelig fra: <http://www.pwpla.com/5452> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 3.16 National September 11 Memorial. Foto: PWP Landscape Architecture. Tilgjengelig fra: <http://www.pwpla.com/5452> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 4.1 Slottsparken. Foto: Helge Høifødt (2007) Tilgjengelig fra: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2b/Kongespeilet_i_Slottsparken.JPG (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 4.2 Kontraskjæret. Foto: Helge Høifødt (2007): Tilgjengelig fra: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/00/Kontraskjaret1.JPG> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 4.3 Halvøya Snelda sett fra Operaen. Foto: Helge Høifødt (2010): Tilgjengelig fra: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/Bjørvika_Snelda_Sukkerbiten.JPG (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 4.4 Utkanten i Oslo, her illustrert med et bilde av Maridalsvannet. Foto: Heiko Junge /Scanpix Tilgjengelig fra: <http://www.tu.no/miljo/article117659.ece> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 4.5 Youngstorget sett fra luften. Foto: Stein Marienborg. Tilgjengelig fra: <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article358744.ece> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 4.6 Turveier ved Akerselva. Foto: Helge Høifødt (2008). Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/Fil:Akerselva_turvei_ved_Ankerbrua.JPG (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 5.1 Oslo i 1840. Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/Fil:Oslo_kart_1840.jpg (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 5.2 Tullinløkka 1865. Foto: Oslo Museum/OB.Fo3061B

Bilde 5.3 Skulpturmuseet 1885. Foto: Væring, Olaf Martin Peder. Oslo Museum/OB.Fo7186

Bilde 5.4 Tullinløkka 1907. Foto: Wilse, Anders Beer. Oslo Museum/OB.Xo298.

Bilde 5.5 Tullinløkka 1946. Foto: Ørnelund, Leif. Oslo Museum/OB.Ø46/0081

Bilde 5.6 Kunsthallen. Foto: Eisfbnore. Tilgjengelig fra: <http://no.wikipedia.org/wiki/Fil:Tullinloekka-plass.jpg> (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 5.7 Oslo i 1840. Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/Fil:Oslo_kart_1840.jpg (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 5.8 Eidsvolls plass i 1860. Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/Fil:Vika_Oslo_1860.jpg (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 5.9 Karl Johans gate 1870. Fotograf: Thorén, Per Adolf. Oslo Museum/OB.Fo3178

Bilde 5.10 Eidsvolls plass 1914. Fotograf: CAEK. Oslo byarkiv/A-70036/Ub/0010/65

Bilde 5.11 Studenterlunden 1920. Fotograf: Ukjent. Oslo byarkiv/A-20145/Ua/0001/010

Bilde 5.12 Eidsvolls plass 1942. Fotograf: Ukjent. Oslo byarkiv/A-20032/Ua/0018/018

Bilde 5.13 Eidsvolls plass 1965-1970. Oslo Museum/OB.A8464

Bilde 5.14 Eidsvoll's plass 1972. Fotograf: Næss, Erik. Oslo byarkiv/A-40209/Uea/0014/004

Bilde 5.15 Eidsvoll's plass 1975. Fotograf: Rude Foto. Oslo byarkiv/A-40209/Uea/0014/097

Bilde 5.16 Eidsvoll's plass 2003. Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/Fil:Oslo_centre_skating.jpg (Nedlastet 05.12.11)

Bilde 5.17 tordenskiold terrasse. Plantegning fra Hovedstadsaksjonen. Tilgjengelig fra: http://www.hovedstaden.info/premissdok/pilotsteder/sentrumsparken_stortingsgata.pdf (Nedlastet 05.12.11)

6.1 Blomsterhav utenfor Domkirken 25. juli. Foto: Berit Roald, Scanpix. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/oslobomben/artikkel.php?artid=10080751>

